

Tartalom

VÉGEL László: Az ígéret földje (Részlet a <i>Neoplanta</i> című esszéregényből)	3
HARKAI VASS Éva: Vers-kép-tár ■ 1. RM remember ■ 2. RM-összes: Ceruzával aláhúzott sorok (versek)	27
BÁNYAI János: Pályakezdők, verselők (tanulmány)	33
BOGDÁN László: 21. Váratlan vendégek (Részlet a <i>Ricardo Reis Tahitin</i> című könyvből)	44
BÁNYAI Éva: Megjelenések könyve (tanulmány)	65
SZABÓ Szilvia: Az önmegértés lehetetlenségének tere (tanulmány) . . .	71
BENCSIK Orsolya: Hangot ad (próza)	77
DROZDIK-POPOVIĆ Teodóra: Valóság és fikció között (tanulmány) .	80
Đorđe PISAREV: A jó dolgok (regényrészlet) (KOVÁCS Izabella fordítása)	85
BARLOG Károly: Maxim (elbeszélés)	92
KOCSIS Lenke: Belső tömeg ■ Félbehagyott (versek)	96

REFLEXÍV TEREK

URBANIK Tímea: Mikromegfigyelések panorámaképei (TOLNAI Ottó: <i>Feljegyzések a vég tónusához</i>)	98
BENCE Erika: Emigrációs nemzedéktörténet (NAGY ABONYI Árpád: <i>Budapest, retour</i>)	103
BÁNYAI János: Párhuzamosok (MAURITS Ferenc: <i>In memoriam Bosnyák István</i>)	108
JÓDAL Kálmán: Virtuális fővenyparton, cél nélkül, (talán) boldogan (SZOMBATHY Bálint: <i>Marék homokot szorongatva</i>)	110
PRESSBURGER Csaba: Sekélyesen a sekélyesről (Maja PELEVIĆ: <i>Narancsbőr</i>)	115
BORDÁS Győző: Akik nem tartoztak a kánonba (A Művészház megalapításának századik évfordulója)	118
BAKI Péter: Moholy-Nagy László (A kiállítás katalógusából)	123
Sava STEPANOV: Fotográfia (KOLLÁRS István fordítása)	128

A számban Maurits Ferenc alkotásait közöljük.

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat /
Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)–. – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2009. május. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Németh Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.forumliber.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M52) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 83-80250-742131-00-04-830); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2009-re belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

Az ígéret földje

A valóságos eseményekkel való esetleges hasonlóság a pusztán véletlen műve.

1.

Festői kisváros, áradozik a kíváncsiskodó idegen, aki mustrálgatja a Duna utcát, ahol ma is eleven az élet, bár közel sem olyan, mint háromszáz évvel ezelőtt, amikor túlnyomórészt fegyverkovácsok és prostituáltak laktak. A Duna túloldalán lévő péterváradi erőd laktanyájából, kényelmesen átballagott a tisztikar meg a közlegénygárda, hogy a kovácsműhelyekben kardjuk pengéjét élesítsessék. Amíg a köszörülésre vártak, a kocsmában borozgattak. A kimenősök is ide jártak, előbb a borbélyhoz, majd a csehóba. Képesek voltak naphosszat inni és verni a blattot. A dörzsölt vendéglősöknek nem kellett sok, hogy kifundálják, miként növelhetnék a forgalmat! Hisz érkeztek lányok északról és délről, keletről és nyugatról, ugyanis futótűzként terjedt a híre a péterváradi vár kaszárnyájában kvártélyozó vitézeknek. Mindenki jól járt. A városalapítók tehát a kocsmárosok, a katonák, az örömlányok, a mesteremberek, majd a nyomukat követő kufárok és kereskedők voltak.

Pannon idill, sóvárog a Duna utcában az elegáns nagyvilági hölgy, aki időnként meglátogatja a balkáni bennszülötteket. Egyszerűen feloldódik ebben a milióban, és furcsamód, itt még az otthon oly gyakorta jelentkező migrénrohamok sem kínozzák. Délebbre persze nem merészkedne, mert – mint hallotta – arrafelé nem éppen makulátlan a szállók tisztasága, meg aztán az előzékeny személyzet is hiánycikk. Pannóniát neki találták ki. Egy délebbi kalandra, legfeljebb csak a mindenre elszánt, vállalkozó kedvű, nyugati baloldali hajlandó, aki állami díszkísérettel felkeresi a déli régiót, hogy aztán elmondhassa: a hamis nyugati demokráciával szemben milyen nagy eleterőt képvisel a balkáni őserő.

Milyen jó érzés hazatérni, szepegi könnyeivel küszködve az, aki kellő időben elmenekült. Hébe-hóba belső késztetést érez, hogy a pátriát ma-

gasztalni visszatérjen, hogy tanújelét adja a szülőföld iránti hűségének, midőn ritka, aki nem tudja, hogy érzelmi kitörései, rajongása egy színjáték része, jól begyakorolt alakoskodás.

Nemesített barbárság, jegyzi meg egy vaktában erre tévedt gentleman, aki eszmét cserél a helyi politikusokkal, aztán továbbisiet, mert valamely nemzetközi szervezet részére el kell készítenie a beszámolót a helyszínen tapasztaltakról. Benyomásai természetesen megnyugtatóak. A lényeg a lényegben, hogy nem folyik vér, tehát béke honol. Ennyi elegendő. Alkalmasint lövöldöznek ugyan, de ez errefelé életforma, állapítja meg elégedetten.

Közép-Európa déli fertálya, szől közbe félszegen egy gyökértelen álmodozó, és visszavonul a könyvtárszobába. Észak-Balkán, dorgálja meg egy, a realitásokkal számoló, tagbaszakadt férfiú. Istenverte terület, ropant boldogtalan kilátóhely. Európa négy égtájára nyíló, ködbe vesző pont, révedezik. Ő, aki hosszabb időt töltött ebben a városban, pásztázta annak mindennapjait, gyakorta végigbaktatott a Duna utcán, megleste az emberek bizonytalan tekintetét, megundorodott mindentől, még a nosztalgiázástól is.

2.

1956 májusában, mikor beiratkoztam a Papp Pál magyar tannyelvű gimnáziumba, Újvidék utcáinak túlnyomó többsége néphősök, partizánok neveit viselte. Ősszel, amikortól beköltöztem a városba, mondhatnám városlakó lettem, a gimnáziumom nevét Moša Pijadéra módosították. Apám a helyi mezőgazdasági birtok raktárosaként elintézte, hogy a birtok sofőrje, aki teherautóval reggelente a tejet szállította az újvidéki tejgyárba, a legszükségesebb holmimmal együtt elszállít Újvidékre.

Nem volt sok poggyászsom, csak egy kartonkofferben elférő legszükségesebb, meg a kerékpárom.

Éjfél után ébredtünk, hogy még becsomagoljuk az elemózsiát. Hajnali fél háromra apámmal kibattyogtunk a megbeszélte faluvégi helyre, és várakoztunk. A fénytelen csendbe időnként ebczaholás hasított. A kamion borzalmas berregéssel berobogott. Az unokabátyámtól kapott kopott kartonkofferomat és a sváb szomszédától örökölt kerékpáromat feldobáltuk a teherautó hátsó részébe, én meg felmáztam a vezetőfülkébe, és szorosan a sofőr mellé telepedtem.

A biciklim azért vittem magammal, hogy míg az időjárás megengedi, hétvégeken azzal járjak haza. Részben azért, mert így valamicskét
4 megspórolhattam, részben pedig azért, mert Újvidék és Szenttamás kö-

zött rendszertelen, de főleg kiszámíthatatlan volt a közlekedés. Ugyanis naponta csak három autóbuszjárat közlekedett, amelyre igen nehéz volt jegyet szerezni, mert hetekkel előbb meg kellett venni a menettérti jegyet, amelyet egyébként is drágállottak a szüleim.

A teherautó órákig kanyargott a szenttamási dűlőutakon, míg összegyűjtöttük a tejet, amelyet a birtok egymástól távol eső istállóiban fejtek. Öt óra körül értünk az újvidéki tejgyárba. A sofőr meghagyta, maradjak a vezetőfülkében, amíg hitelesíti a fuvarleveleket, aztán a holmimmal és a kerékpárral együtt elszállít az intézetbe, mert pontosan tudja, hol van. Talán attól félt, hogy ha kirak a tejgyár közelében a csatornaparton, a magamra hagyatottságtól megrémülök. Az Aleksa Šantić utcai diákotthon bejárata előtt parkolt le. Azonnal felismertem az épületet, hiszen májusban apámmal ide is eljöttünk, mert a bentlakási kérelmet az intézet igazgatóságán kellett átadni.

Fészkelődtem. Le akartam mászni, hogy a teherautó hátuljából segítsék leemelni a holmit. A sofőr azonban csak ült az óriási volán mögött és kifelé tekingetett, majd intett, maradjak csak, mert az intézet ajtaja még zárva, ne zaklassuk a portást. Indítványozta, hogy kapunyitásig inkább térjünk be a pályaudvari restibe. Neki is meg kell várnia, hogy a városban kinyissanak az üzletek, mert a munkavezető feleségének megígérte, hogy vesz neki olyan tarka ágyterítőt, amelyet a jó múltkor saját részére vásárolt. A városi kereskedők nem olyan koránkelők, mint a falusi boltosok, bár a nyitva tartási időt bizonyára a vásárlókhöz alakítják. Elvtársaink gyorsan megkedvelték a jó minőségű anyagból készült divatos, virágmintájú, eleven színárnyalatú ágyneműt, mondta huncut mosollyal cinkosan, majd rám nézett, és egy nagyot kacscintott. Azelőtt a kommunisták beérték a jól mosható közönséges vászonhuzattal, a flancolósabbak is esetleg gyolcsból varratták az ágyneműt. Mostanság azonban senki sem akar lemaradni a másik divathóbortjaitól. Egymással versengnek a rongyázásban. Szerintem nem lesz ennek jó vége. Ez volt az első bíráló hang, amit életemben hallottam. Megrökönyödve pillantottam a sofőrre, és hosszan mérlegeltem, hogyan állíthat ilyen ostobaságot? Mindannyiunkat sérteget, gondoltam, hisz mindannyian kommunisták vagyunk.

3.

Nagy nehezen nyomultunk előre a füstös és zajos restiben. Volt itt mindenféle népség. Két festett, kacér nő mellett kaptunk helyet, akik rögvest azzal kezdtek molesztálni bennünket, hogy fizessünk egy italt nekik, aztán meg menjünk át a közeli parkba velük. Akár áron alul is. Hajthatatlanok voltunk, emiatt mindennek lemondtak minket, és kiadták az utunkat. Szó

szerint elkergettek bennünket – rikácsolva –, hogy belerontunk az üzletükbe; meg hogy mit képzelünk, nem véletlenül tartják fenn azt a két üres ülőhelyet.

Sebtében szedelődzködtünk. Igyekeztünk mihamarabb eliszkolni a hangoskodó és hadonászó nők mellől, miközben a füst csípte a szemem, könnyeztem, és égett az arcom. Az volt az érzésem, hogy a restiben összegyűlt társaság szó nélkül is a két nőt védelmezi, mert félelmetesen hatott rám az a megvető tekintet, amivel követték ügyetlen lógási próbálkozásunkat. Azonban még mielőtt a tömeg sodrásába kerültem volna, az egyik megragadta a karom, és magához rántott. Ahogy látom, ez a gyerek még ártatlan, mondta, és arcomba fújta a cigarettafüstöt, tenyerével meg belemarkolt a hátsómba. Rémületemben hosszú, festett körmeire meredtem, amelyek veszedelmesen kavilláztak a szemem előtt. Ha akarod tudni, ficskám, elveszem a szüzességed; akár ingyen is, majd határozottan felpattant a székről, és az ajtó felé ráncigált. Éreztem, hogy elhagy az erőm, és nem tudok ellenállni neki. Ki tudja, mi lesz velem, ha a sofőr egy erélyes mozdulattal nem ránt vissza. Hagyd békén ezt a gyereket, te szajha, találj magadhoz való partnert, ordította a nő pofájába. A söntéshez húzott, és ott felsegített a bárszékre. Mogorva arckifejezéssel meredt a semmibe, majd odaszólt a csaposnak: egy kupicányit meg egy cocktát.

Ilyesfélékkel sohase állj szóba, te gyerek. Ha nem kér pénzt, akkor kirabol, okított. Ezenkívül, ha a tanáraid tudomást szereznek róla, menthetetlenül kipenderítenek. Azt pedig nagyon gyorsan tudni fogják, mert a rendőrség szemmel tartja őket, meg azt is figyelik, hogy ki komázik ezekkel a nőszemélyekkel. De az is megtörténhet, hogy ők maguk árulnak be. Velük sosem tudja az ember, hányadán áll. Na, de ezt is meg kell tanulnod, ilyen megbízhatatlanok a kurvák, mondta. Egyetlen mozdulattal felhajtotta a szilvóriumot, csettintett a nyelvével, majd fizetett, és intett, hogy igyekezzek.

Gyanúsán tömörülnek a hekusok, razzia lesz. Légy elővigyázatos, mondta búcsúzásakor, midőn az intézet bejárata előtt leszedte a teherautóról a kerékpáromat meg a kartonbőröndömet. Csak azt akartam még mondani, tette hozzá, hogy a városban légy óvatos, mert minden utcasarokon veszély leselkedhet rád. Sosem tudhatod, ki az ellenséged. Jó, ha az elővigyázatosságot is időben elsajátítod, mert aki egyszer ide belép, annak nincs többé otthoni védettsége, nem tartozik többé hozzánk, és könnyen az ördögé leszel, mondta, és kezet fogott velem.

Csak honnan tud összehordani ennyi badarságot, töprengtem.

4.

Az irodában az ügyeletes nevelő fogadott, aki felvázolta a házirendet, megmutatta a folyosón álló szekrényt, amelyben elzárhatom a holmimat, átadta a kulcsot, majd bevezetett a hálószobába. Emeletes ágyak meredeztek az otthoni szobamagasságtól jóval magasabb teremben. Az ablak felé bökött, és egy ágyhuzat nélküli, csíkos matracra mutatott. A fekhelyed – mondta. Ezután az éttermen keresztül, egy sötét folyosón át, egy zárt ajtóhoz értünk. A falon lévő táblán öles betűkkel írta: tanulószoba. Megfordította a zárban lévő ajtókulcsot. Egy zöld színű pad mellett megállt, amelyen üres órarend állt. Ez lesz az íróasztalod, mondta.

A tekintetem megakadt a falon lógó hatalmas keretes fotón, amely Tito marsallt ábrázolta. Ugyanilyen nagyságú függött a bejárati teremben, az igazgató szobájában, a nevelők irodáiban valamint az étteremben is. Eddig csak a szenttamási elemi iskolában láttam Tito-fényképet, meg a helybeli albán cukrászdájában, ahova rendszeresen eljártam fagyizni. De egyik sem volt aranyozott képkeretbe téve, mint a tanulószobában lévő. Tito feszes testtartással, világoskék tábornoki egyenruhában pózolt, szúrós tekintettel nézett, de a szigort sugárzó arc mögött valami jóság rejtezett.

Hosszadalmasra sikeredett a visszaút a hálóba, ahol, amikor beléptem, egy nyurga fiatalember a holmiját rakosgatta. Dragan vagyok, mutatkozott be, majd rögtön nyomatékosította, hogy az apja az első proletárbrigád katonája volt.

És a te apád hol harcolt, kérdezte.

Sehol, válaszoltam kurtán, és felmáztam emeleti ágyamra.

Értem, mondta rövid szünet után. De a kiejtésed nagyon furcsa. Nem vagy se bosnyák, se horvát, se macedón. Talán szlovén?

Á, dehogyis! Magyar vagyok.

Hosszabb szünet következett.

Az apám azt mondta, hogy a magyarok... Aztán hirtelen elharapta a mondatot. Percekig ismét csönd honolt. Végül is, ha felvételt nyertél az intézetbe, akkor bizonyára valamivel ki is érdemelted azt. Vagy tévedek?

Egy tubust, egy kis kefét és egy bögrét vett elő.

Kaptál ilyesmiket, kérdezte.

Lemáztam a felső matracról, a kezembe vettem a felém nyújtott tárgyakat, és érdeklődéssel forgattam.

Nem, válaszoltam.

Nem?! A nevelő adta, azzal az utasítással, hogy minden reggel fogat kell mosni. Hallottál már ilyent? Biztosan ad majd neked is. Na de mondd, ti magyarok mossátok a fogatokat?

Őszintén szólva nem tudok róla, válaszoltam. Én még sohasem láttam ilyen kis kefét.

Akkor rendben van, mert a mi házunkban sincs fogkefe, nyugtázta látható elégedettséggel. Majd megkérdezem apámtól, hogy mit is jelent ez. Mérges veszek rá, hogy ő sem tudja, pedig ő aztán nincs amihez nem ért.

Egy hónap múlva Dragan bizalmasan félrehívott.

Végül is kaptál vagy nem kaptál fogkefét? – kérdezte.

Igen, bólintottam

És mosod vele a fogad?

A fejemet ráztam. Elrejtettem a szekrény mélyére, mondtam.

A szeme felcsillant, az arca felragyogott, láttam rajta, hogy ezzel nyert ügyem van. A bizalmába fogadott. Figyelj! Ne izgasd magad a fogmosás miatt, mert azt mondta apám, hogy ezt a baromságot a németek találták ki, a mi kulákjaink meg úrhatnáságból utánozzák őket. Ő látta, amint a fogságban egy német tiszt rendszeresen, minden étkezés után fogat mosott, majd hosszan öblögette a száját. Egész cécót csapott. Aztán néhány évvel később szinte ugyanez az eset ismétlődött meg, csak más szereplővel. Apám egy helybeli kulákot lesett meg, aki ugyan nem adakozott a búzájából az éhező nép részére, de rendre csutakolta a fogsorát. Ki is hozta apámat a béketúrésból, és kapott néhány észhez térítő pofont. Ne játssz meg azt a rohadék svábot, te utánozó majom, ordította le az apám, te, nemzet gyalázata, szégyellheted magad.

5.

Tito marsall szigorú, de jóságos tekintete követett az állomási restibe, ahova kíváncsiságból ki-kiosontam. Hosszasan szemléltem az érkező és távozó szerelvényeket, amelyek minduntalan Kanadát meg Ausztráliát juttatták eszembe. Körülnéztem, vannak-e ismerősök. Ha nem találtam senkit, akkor a zajos újvidéki pályaudvari resti ajtaja előtt ácsorogtam, hogy meglessem azt a két nőt, akiknek asztalához keveredtünk szeptember elején a szenttamási tejesautó-sofőrrel.

Nem volt nagy kunszt felismerni őket. Hol magányosan, hol férfitársaságban üldögéltek. Volt rá eset, hogy enyelegve távoztak a park felé. Mellettem haladtak el, de észre sem vettek. Sóvárogva kerestem a tekintetüket, szerettem volna, ha felismernek, ha intenek, vagy meghívnak az asztalukhoz. Elképzeltem, amint valamilyen finom italt rendelnek. Aztán egyszer csak én is a park árnyas fái közt találnám magam. Fúrta az oldalamat, vajon mennyit kérnének tőlem ezért.

A hátsó zsebben őriztem az apanázsomat. Fogalmam sem volt, hogy megelégednének-e azzal. Igazából abban sem voltam biztos, hogy ha úgy adódna, intésükre az asztalukhoz mernék-e lépni, mert szemem előtt megvillant Tito marsall szigort sugalló fotója, fülemben pedig a szenttamási sofőr intelmei visszhangoztak. Körülnéztem. Ha milicista közeledett, kivert a hideg verejték. Még csak az hiányozna, hogy igazoltassanak. Nem úsznám meg fegyelmi nélkül, ha tájékoztatnák a nevelőket, hogy hol ólálkodom.

Tartottam az intézeti fiúktól is. Mi lesz, ha valaki erre téved és rajtanyak, hogy a resti előtt téblábolok. Holtbiztosan beárulnának a többieknek. Azt a szégyent, hogy ezek a rossz hírű nők társasága után áhítozom. Attól is tartottam, hogy emiatt aztán az intézeti fiúk kitagadnak. Akkor pedig mi lesz velem? Teljesen egyedül maradok. Ettől aztán mind gyámoltalanabbnak éreztem magam. A kiközösítettség érzését nem volt szándékomban megtapasztalni, mert valahova tartozni akartam, hiszen unos-untalan arról hallottam, hogy nincs nagyobb bűn, mint különbözni, sehova sem tartozni.

6.

Estefelé már nagy volt a készülődés a fiúintézetben. Kimenőt kaptunk. Az egész csapat a városba tartott, ahogy mondták, lányokra vadászni. A feladatra a városi korzó kínálkozott, mert ott gyülekeznek mustrára az újvidéki fiatalok. Annyi szőkeség sétálgat esténként ezen a promenádon, hogy a szegény férfinépnek nincs egyszerű feladata. A legésszerűbb több lánnyal megismerkedni, kapcsolatot tartani, majd aztán hetente cserélni őket, okítottak bennünket az idősebb társak.

Éjfélkor a portás lezárta az intézet bejárati ajtaját. Aki késett, annak a nevét bejegyezte egy füzetbe, amit reggel átadott az ügyeletes nevelőnek, aki a ludast raportra kérte. A feddés abból állt, hogy a nevelő elmagyarázta az illetőnek, hogy ha nem tudná, azért van itt, mert első a tanulás, majd kilátásba helyezte, hogy ha még egyszer előfordul vele bárminemű késés, vagy bármilyen kihágás, kicsapják.

Idővel azonban az idősebb intézeti fiúk bizalmasan kioktattak, miszerint a kimaradásra is lehet kibúvót találni, és suttyomban bevezettek a kópéság rejtelmeibe.

Aki el akarta kerülni a nevelők prédikációját, miközben késésben volt, az jelzéseket adott le a földszinten elhelyezkedő hálótermek ablakán, a fiútársak kinyitották, és az ablaknyíláson keresztül bejuttatták. Aki azonban hencegni akart, az hagyta, hogy írja fel a nevét a portás, mert a nevelők

a hivatalos beszélgetés után nyomban a kényes nőügyek taglalásába fogtak. Nem lehetett nem észrevenni, milyen rokonszenvvel hallgatták a kamaszok kalandjairól szóló történeteket, főleg amikor a lányok elcsábítása került terítékre. Le kell teperni őket, bólogtattak, mert nagyon rátartiak. Messziről jöttek, Boszniából meg Montenegróból, viszolyogtak a várostól, s megvetették a városi nőket. Fenn hordják az orrukat, folytatták felháborodva, néha szóba sem akarnak állni velünk, intézetesekkel, sőt, jöttmenteknek neveznek bennünket. Beképzelt majmok! Felsőbbrendűeknek képzelik magukat, meggyőződésük, hogy ők műveltek, kifinomultak, mi pedig szegény, koszos, buta déliek vagyunk.

Intézetünk Jugoszlávia kicsiben, hajtogatták a nevelők. Állításuk nem volt alaptalan, mert Jugoszlávia minden részéből voltak itt tanulók. A legtöbben Boszniából és Montenegróból jöttek, ám a legtávolabbi köztársaságokból, Macedóniából meg még Szlovéniából is érkeztek. Valóságos nyelvi zűrzavarba keveredtem, mert bár Szenttamáson megtanultam szerbül, ám az a szerb nyelv, amelyet az intézeti fiúk beszéltek, egészen másképpen hangzott.

Sokszor úgy éreztem, hogy az otthoni közösségi életből kipottyanva kapaszkodni kéne valami biztonságosba. Ilyenkor az ösztöneim diktálta belső készítésre hagyatkoztam, ami az intézeti fiúkhoz való még nagyobb ragaszkodást sugallta. Ők is otthontalanok voltak. Ugyanolyan körülmények között kezdtek új életet, akárcsak én; ám ők mégiscsak tartoznak valahová, gondoltam. Jöttek messzi vidékekről, kis falvakból, vagy távoli városkákából, azzal a céllal, hogy meghódítsanak egy Duna menti települést. Ebben a hajdan volt Pannon-tenger területén létrejött, gazdag közép-európai múlttal rendelkező, mindinkább a Balkán felé sodródó kisvárosban szerettek volna letelepedni. Nemcsak saját részükre akartak itt hajlékot teremteni, hanem otthon maradt családtagjaiknak is. Rokonaik az élménybeszámolókból ismerték a helyet. Újvidék mesebeli városnak, az ígéret földjének tűnt akkor. Tervezték, hogy először ők jutnak révbe, majd utána szüleiket is átköltöztetik, akiket azután követhet a közelebbi-távolabbi népes rokonság. Itt, ezen a vidéken akartak gyökeret eresztetni, csakhogy a talajt idegennek érezték.

7.

Az első arany szabály, amit a fejedbe kell vésned, az a szolidaritás, okítoták az újoncokat a tapasztaltabb intézeti fiúk. Ha a városban egy diákkotthonit bántalmaznak, netán ütlegetnek, akkor kutya kötelességed segíteni.

10 Sorjázta a régebbi meg az újabb élménybeszámolók a nagy verekedésekről. Leginkább a lányok miatt kaptak hajba, néha pedig csak virtusból.

Az intézetiek csapatostul jelentek meg egyik vagy másik városrészben, tudtára adva az ott lakóknak, hogy ők is léteznek, számolniuk kell velük. A Salajka nevű városnegyedben a helyi szerb fiúkkal verekedtek meg, mert azok nem nézték jó szemmel, ha a táncmulatság vagy a korzózás után idegen fiú kísért haza egy-egy salajkai lányt. Az újvidéki Telep nevű városrészben pedig a magyarokkal számoltak le. Gyakran a kerékpárokról leszerelt láncsal estek egymásnak.

Nem tartottam velük. Sehogyan sem tudtam elképzelni, hogy a magyarokkal verekedjek az intézetiek oldalán. Ez a tépelődés aztán azt a dilemmát erősítette fel bennem, hogy valójában a saját diákkotthoni társaim közé sem tartozom, jóllehet köztük élek, mi több, fogadalmat tettem a szolidaritásra. Azonban a telepiek sem az enyéme, mert ha nem így lenne, ismernék közülük valakit. Sőt megtörtént, hogy egyik osztálytársnőm figyelmeztetett, ne csapjam a szelet a barátnőjének, főleg ne kísérgessem hazáig, mert telepi lány, és könnyen a rövidebbet húzhatom.

Osztálytársnőm mintha csak a vészmadár szerepét töltötte volna be. Amit előrebocsátott, meg is történt.

Egyik este, amikor Zsuzsával békésen bandukoltunk hazafelé, alighogy átléptem a vasúti síneket, amelyek elválasztották a Telep városrészt Újvidéktől, közrefogott néhány korombeli fiú, és elég ingerülten azzal provokált, hogyan merészelek Zsuzsába beleszállni. A lány védelmébe vett. Hasztalan kérte őket, hogy ne bántsanak, hiszen éppen táncmulatságról kísérem haza, nemkülönben én is magyar vagyok. Lehet, hogy magyar, de nem telepi, és az ilyen senkiháziak ne merészkedjenek erre a területre. Az egyik fiú lendületet vett, mire hátrálni próbáltam, de vesztetre a mögöttem állók hátba támadtak. Végül a bandavezér a grabancomba markolt, és a pofámba ordította: azt áruld el nekünk, kiskomám, hogy hol laksz? Az Aleksa Šantić utcai fiúintézetben, mondtam. Hatalmas ütés súlyát éreztem a gyomrom tájékán, majd többen a földre tepertek, néhányan meg a vesém rugdosták.

Ne, ne bántsátok, jajveszékelt Zsuzsa, de mind tompábban hallottam a hangját, mintha csak maga elé mormolta volna a mondatokat. Bizonyára félt erélyesebben fellépni. Mikor már alig bírtam lélegzetet venni, abba hagyták az ütlegelést, majd a vezérürü ráripakodott Zsuzsára. Akkor mi most majd hazavezetjük a kisasszonyt, de jól jegyezd meg, máskor igyekezz kerülni az ilyen és hasonló kísérőket, és ne okozz nekünk efféle bosszúságot. Amikor eltűntek, nagy nehezen feltápászkodtam, és visszavonultam magam az intézetbe, ahol a fiúk azonnal észrevették az arcomon a véraláfutásos kék foltokat. Vérző felsőkarom lemosták, majd befáslították, miközben előadtam a történeteket, mire ők szervezkedni kezdtek. Bosszút

kell állnunk, szólt az elhatározás. Azok a telepi magyar ficsúrok gyáva kukacok, anyámasszony katonái, hóbörögtek. Egyedül, egy csoport túlerővel szemben! Azonnali megtorlást helyeztek kilátásba.

A fájdalomtól alig tudtam beszélni. Nyöszörögve próbáltam lebeszélni őket tervükről, mondván, hogy én mozdulni sem bírok, nélkülem pedig úgysem tudják megtalálni a helyet, ahol megverték. Az intézetiek elszántak voltak, és ügyet sem vetettek rimánkodásomra. A fiúk pontosan tudták, hol kezdődik a telepi veszélyzóna, hogy száz méterre a síneken túl, ott, ahol már számtalanszor dulakodtak a telepiekkel. Mindhiába könyörögtem.

Bántott a lelkiismeret, hogy így belekeveredtem a slamasztikába. Már az sem tudott megvigasztalni, hogy éjfél előtt azzal az örömhírrrel érkeztek meg az intézetbeliek, hogy alaposan megbosszultak. Máskor pedig – kötötték a lelkemre –, ha telepi lányt akarsz kísérgetni, előre kidolgozott stratégia szerint cselekszel. Értetted?! Húsz-harminc méternyi távolságból megfigyelés alatt tartunk, és ha netán felbukkannának azok a verőlegények, akkor majd lesz nemulass.

A nevelő fülébe juthattak a történetek, mert már jóval éjfél után, teljesen váratlanul, felbukkant a hálóban, és megvizsgálta a kék foltokat a testemen, majd gondterhelten arccal kijelentette, hogy ha gondolom, jelentheti az esetet a rendőrségen, de amint értesült, a fiúk kiegyenlítették a számlát.

A fejem ráztam. Semmiképpen, csak a rendőrséget ne keverje bele. Végül is megkapták a magukét. Néhány nap múlva, a két tanóra közötti szünetben, az iskolaudvarban Zsuzsa lépett mellém. Nagyon sajnálom, mondta, próbáltam beszélni a fejükkel, de nem sikerült. Eztán csak a vasúti sínekig kísérj, mondta. Aztán halkán hozzátette. A rendőrségen nem jelentetted, ugye? Nem, mondtam. Jól van, mert tudod, azért nekünk magyaroknak össze kellene tartanunk.

8.

Kis Jugoszlávia, büszkélkedtek intézetünkkel nevelőink, amit a diákoknak a sorok között illetlenségnek, és pedig úgy, hogy ők különbek mindenkinél.

Úgy viselkedtem, mint a velem egykorúak nagy többsége: kihívás volt számomra az ismeretlen, meg akartam hódítani a várost, fel akartam fedezni annak minden zegzugát. Az ötvenes években az első öt éves tervek idején csak a gyárüzemeket újították fel, a városokat nem. Az urbánus arculat a régi maradt, pusztán az emberek voltak újak.

12 Gimnazistaként nagyfiúnak éreztem magam, akinek megadatott, hogy habzsolja az életet. Hetedikes gimista voltam, amikor kiválasztottak, hogy

május 25-én, az ifjúság napján és Tito marsall születésnapján, stafétával fussak egy díszkört. A május végi fő ünnepség hónapokkal előbb kezdődött. A stafétabot Titónak szóló születésnapj jókívánságokat tartalmazott, amelyet kézzel kézre adtak a fiatalok, és az ország területén helyi ünnepségek közepette több ezer kilométert megtett. Nagy kiváltság volt, mert csak a kiválasztottak futhattak a stafétabottal. Nekem Újvidéken a Vasút utca egyik szakasza jutott. Az ünneplő fehér inget vettem fel fehér nadrággal, majd a nevelő segítette a nyakamba kötni a vörös pionírkendőt. A jobbon szaladt Fadilj, a boszniai fiú, balról pedig Török Miklós. Mögöttünk három leány futott óriási virágcsokorral, utánuk pedig fiúk és lányok vegyesen. Újvidék önfeledten ünnepelt. A járda mellett sorfalat alkottak az ünneplők, országzászlókat lobogtattak, megtapsoltak bennünket, és virággal dobálták a felvonulókat. Boldogságtól repesett a szívünk, Tito fiataljai-ként virágszőnyegen, virágesőben futottunk, miközben Tito elvtársat meg a Kommunista Szövetséget éltette a tömeg. A pártvezetők Újvidék főterén, a Szabadság téren felállított emelvényről, elégedetten szemlélték az eseményeket. Az utca elején átvettem a stafétát, majd egyik kezemmel a magasba emeltem, félfordulatot tettem, magam elé engedtem, két kézzel fogtam, és délcegen futottam háromszáz métert. Az összegyűltek lelkesen tapsoltak. Bár rengeteg résztvevő kellett a stafétavívéshez, mindenki tudta, hogy ezt a kiváltságot csak egyetlenegyszer érheti meg. A minden évben más-más szobrász alkotta stafétabot május 25-ének előestéjén érkezett a fővárosba, hogy másnap este a belgrádi Partizan stadionban tornabemutató, ünnepség keretében, amelyet Tito elvtárs a páholyból követett, az est fénypontjaként átvegye a stafétabotot. A háromszáz méter nem is olyan nagy táv, bár odafigyelve, lépésben futottam, mégis valahogy nagyon gyorsan a váltócsoporthoz értem. Fájó szívvel adtam át annak a szőke lánynak, mert legszívesebben én futottam volna vele egészen Belgrádig. Egy ideig még követtem tekintetemmel, hátha nem bírja vinni, vagy netán orra bukik, és én előzékenyen visszaveszem a stafétabotot, de nem történt semmi váratlan. Nem maradt más hátra, mint szedni a lábam, és uccu! a város főtere, hogy még meghallgassam a szónokokat, akik az újvidékiek boldog együttéléséről, a testvériség-egységről és a csábító jövőről beszéltek. Zászlók lobogtak a téren, és időnként tapsvihár zúgott fel. Nem kényszerített bennünket senki, a tömeg boldog áhítatban hallgatta a szónoklatokat. Én is ugyanúgy éljeneztem, mint a többiek.

A szocializmus első nemzedékéhez tartoztam, amelynek nem volt semmiféle emléke a múltból. Csak a jövőre gondoltam. Az idősebb nemzedékek nem mertek, de nem is akartak mesélni a közelmúlt súlyos megpróbáltatásairól. Tito stafétájával a kezemben, az emlékezettől megfosztottan

szökdecsestem a szocializmus mesebeli világában. Csak az eljövendő létezett, mert a háború kitörése előtti meg az utána következő nemzedék maradéktalanul amnéziára volt ítélve. A háborúskodás utáni első egy-két évtizedben az idősebb korosztály ódzkodott a múlt emlékeitől, hiszen a párt ellenőrizte még az emlékezetüket is. A szülők félelme miatt megszakadt a családokon belüli folyamatosság. Ha lett volna lelkierejük megnyílni, akkor is azt gondolhatták, hogy felesleges, hiszen abban az időben mindenki meg volt győződve arról, hogy beköszöntött az új világ. Nem csak a félelem, sokkal inkább a hit némította el őket. A félelem meg a hit karöltve olyan élethelyzetet hozott létre, hogy a múltjuktól meneküljenek.

Nekünk, a harmincas évek végén és a negyvenes évek elején születetteknek, már nem volt múltunk. Mindannyian Török Miklósok voltunk, a szocializmus lelkes, ugyanakkor balga kísérleti alanyai, akikkel még azt is elhitették, hogy a laboratórium olyan, mint a mesevilág. A város a mese végkifejlete. A szegény fiúk hamuba sült pogácsával a tarisznyájukban elindulnak a nagyvilágba, és megérkeznek az ígért földjére, ami egy sokszínű, vonzó, izgalmas közeg, és amelyet Újvidéknek hívnak. Rendszeresen jártam az újvidéki nagygyűlésekre, amelyeken a párt vezetői szónokoltak. Utólag bárki védekezhet akár azzal is, hogy kivezényeltek bennünket, az én emlékeim viszont másról szólnak. Körülöttem, a zászlódíszebe öltözött Újvidék utcáin lobogót lengető, boldogságtól sugárzó embereket, főképp gondtalan, elégedett fiatalokat láttam. Talán mondanom sem kell, velük együtt én is önfeledt voltam.

9.

Török Miklós temetésén ismertem meg a lányát, Annamáriát. Miklós már a gimnáziumban különcnek számított, nem barátkozott velünk, a saját külön útjait járta, melyekről semmit sem tudtunk. Tartózkodásának okát abban kerestem, hogy rosszul beszélt magyarul, ugyanis az elemi iskolát szerbül fejezte be, szerencséjére a tanárok nemcsak elnézték rossz kiejtését, hanem minden téren kegyesek voltak vele. Ő azonban – láthatóan – nem akart visszaélni a helyzettel, igyekezett tökéletesíteni nyelvtudását, úgyhogy a gimnázium befejezésekor már kifogástalanul beszélt magyarul, és kitűnőre érettségizett. Született poltron, füstölögtünk. Nem került el a figyelmünket az sem, hogy a szülői értekezleteket sosem a családtagjai látogatták, hanem egy hölgy, aki hivatalos kocsival érkezett, a sofőr felhajtotta a gimi bejárati ajtaja elé, kiszállt, és ajtót nyitott. Ivanka Jovanović elvtársnő, mondták a tanárok, akik nagyon respektálták azt a titokzatos nőt, mert tudták, hogy a befolyásos elvtársnőnek még Tito elvtárral is

alkalma van találkozni. Tisztelték, de félték is tőle. Bizonyára ezért voltak Miklóssal szemben olyan elnézőek.

Miklós a gimnázium befejezése után orvosira iratkozott, utána pedig a rangos újvidéki klinikán kapott munkát. Tudod-e, kiskomám, hogy ehhez milyen kapcsolat szükségeltetik, dohogta találkozásunkkor egyik osztálytársam, aki szintén az orvost fejezte be. Időnként találkoztam vele, udvariasan váltott velem néhány szót, és mint mondta, sietetett a dolgára.

Halálhíreről értesülve elhatároztam, hogy feltétlenül elmegyek a temetésére, mivel néhány osztálytársunktól olyan híreket kaptam, miszerint tulajdonképpen nem is szívroham végzett vele, hanem megmérgezte magát.

A sírgödör előtt az első sorban talpig gyászban két idősebb nő karjaiba kapaszkodva állt Annamária, mellette ugyanaz az asszony, aki Miklós szülői értekezleteire járt. A másik hölgy valószínűleg Annamária anyja lehetett.

A szertartás után odaléptem Annamáriához, kézszorítás közepette kifejeztem részvételemet, átnyújtottam a névjegyemet, és távoztam. Később néhányszor összefutottunk az utcán, érdeklődtem, hogy halad egyetemi tanulmányaival, ő pedig készségesen válaszolt. Elmondásából megtudtam, hogy befejezte a stúdiumokat, diplomázott a történelmi szakon. Legközelebbi találkozásunk alkalmával örömmel újságolta, hogy állást kapott a Városi Múzeumban. Többször is próbálkoztam az apjára terelni a szót, de ő minduntalan kitért a téma elől.

Valamikor a nyolcvanas évek elején történt egy váratlan, de annál emlékezetesebb találkozás. Újvidék belvárosában futottunk össze, és emlékszem, nagyon megörültünk egymásnak. A napokban véglegesen távozom Újvidékről – újságolta. Menyasszony vagyok, férjhez megyek, mégpedig Svédországba. Gratuláltam, és boldog házasságot kívántam neki, mire a lány indítványozta, hogy lenne-e kedvem megünnepelni az örömhírt. Ülünk be a City cukrászdába, az épp az alkalomhoz illő hely, mondta.

Ez alkalommal nem volt szándékomban manőverezni, hogy az apjára tereljem a szót, mégis alighogy helyet foglaltunk, a lány mesélni kezdett.

Elmondta a titkot, amit egy életen át őriz.

Eredetileg két fényképet emlegetett. Az egyik fotó történetét az anyja tárta fel a fiának. A fénykép egy újvidéki erkélyt örökített meg, amelyen többedmagával nagyapa is ott van, és Horthy bevonulását ünneplik. A nagyapa bocskaiban, széttárt karokkal a második sorban áll. A háttérben egy óriás felirat: „Éljen az országegyesítő Horthy Miklós!” Nagyanya a családi relikviák között őrizgette a fényképet. Amikor mind gyakrabban

gyengélkedett, elérkezettnek látta az időt, hogy megossa titkát. A fia lelkére kötötte, hogy jól rejtse el a dokumentumot, maradjon örök életre családi titok, soha senkinek egy árva szót se róla. Részleteiben felidézte azt a szörnyű éjszakát, amikor a katonák rájuk verték a zsalut, majd berontottak a házba, ütötték-verték az urát, végül elcipeltek a nagyapát, őt pedig megfélemlítették. Nagyon sokáig nem mert sehol sem érdeklődni, csak reménykedett, hogy a szomszédasszony egyszer majd csak szóba hozza nagyapa eltűnését. Valahányszor átjött, nagyanya mindig megkísérelte arra a hajnalra terelni a szót, Ivanka azonban került a témát. Pedig a szerb szomszédasszony gondviselése nélkül elképzelni is nehéz, mi lett volna velük. Nagyanyának munkát talált, könyvelői beosztásba helyezte, a fiát pedig ajándékokkal halmozta el, és rendszeresen érdeklődött az iskolai bánásmód iránt. Ha problémája adódik vagy valaki megbántja, csak szóljon neki, parancsolt rájuk. Sohasem mulasztotta el, hogy zsebpénzt ne nyomjon a zsebébe. Ha meg akarta köszönni, azt monda, szóra sem érdemes, ez kötelesség. Ivanka íratta be a gyereket az általános iskolába, persze szerb nyelvűbe, és amikor Török Miklós befejezte, a szomszédasszony töredelmesen bevallotta, hogy tévedett. Miklósnak magyarnak kell maradnia – jelentette ki. Ezután egy telefonbeszélgetéssel elintézte, hogy felvegyék a magyar gimnáziumba.

Az apja vezette el Annamáriát a múzeumba, ahol egy másik keretes fotó függött a falon. Ezt a fotót egyszer Ivanka mutatta meg neki. Váratlanul üzent, hogy érte jön. Beültek a szolgálati kocsiba, a sofőr a múzeum előtt parkolt. A bejárati ajtó előtt az igazgató fogadta őket. Kezet ráztak, majd meghívta őket egy kávéra, de az asszony ideges kézmozdulattal jelezte, hogy inkább most nem. Egyedül akarok maradni a nevelt fiammal, mondta, és a kiállítóterem felé indult. Bevezette az egyik nagyterembe, és megállt egy felnagyított fotó előtt, amelyen a nagyapa vagy tizedmagával egy erkélyről a bevonuló partizánokat üdvözölte. A háttérben öles betűkkel a felirat: „Halál a fasizmusra – szabadság a népnek!” Ivanka sokáig állt meghatódva a fénykép előtt.

Az apád hős volt, suttogta maga elé.

10.

Mindezek után az apám mi másra gondolhatott, mint arra, hogy az apja képmutató, gyáva ember volt. Nem értette a célzást, nem tudta felfogni, mit akart mondani Ivanka, amikor hősnek nevezte nagyapát. Csak jóval később sejtett fel előtte ismét a mondat; akkor, amikor Ivanka közbenjárására a nagyapa posztumusz magas állami kitüntetésben részesült

antifasiszta érdemeiért. A kitüntetést apám vette át. Először nagyon szégyellte magát. Úgy érezte, ő is meghunyászkodott, mint az apja. De aztán – legalábbis így adta elő – azzal vigasztalódott, hogy bűnhődnie kell. Másképpen nem történhetett. Bizonyára a lelkiismeret-furdalás is hozzájárult ahhoz, hogy szerb lányt vett feleségül, Vidosav Gavrilović befolyásos hadbíró lányát, akivel még az egyetemen ismerkedett meg.

Meglepő volt, hogy Ivanka ellenezte a házasságot, de sosem mondta meg, miért. Félte őrizte titkát. Bizonyára neki is ugyanolyan nehéz volt ezzel a rejtéllyel együtt élnie, mint apámnak. Mindketten helyre akartak hozni valamit, csak nem tudták, hogyan. Félte apát, mint ahogy később értem is rettegett. Az egyetem befejezése után ő ajánlott be a múzeumba, mert egyszer elszóltam magam, hogy ott szeretnék dolgozni. Nem mondott semmit, csak mélyen a szemembe nézett. Hogy az ő közbenjárására alkalmaztak, azt az igazgatótól tudom, aki a próbaidő után behívatott az irodába, átadta a végzést, és annyit mondott, hogy legyen szíves, adjam át tiszteletteljes üdvözetét Jovanović elvtársnőnek.

Ekkor végérvényesen megszületett bennem a döntés, folytatta Annamária, hogy nem maradhatok tovább Újvidéken. Mielőbb el kell hagynom ezt a várost. Új életet kell kezdenem. Nem viselkedhetem úgy, mint az apám, aki házasságkötése után tíz évvel döbönt rá, hogy Ivanka miért ellenezte a nászt.

Az apósa az egyik ünnepi vacsora alkalmával bejelentette, hogy intézkedett, és kinevezik a klinika igazgatóhelyettesének. Szép pálya áll előtted, mondta. Aztán még hozzátette, hogy sohasem gondolta volna, hogy ilyen hírneves magyar vő kerül a családba. Apám meghökkent ezen a megjegyzésen, és értetlenül nézett az apóra, aki azzal folytatta, hogy 1944 telén az újvidéki hadbíróóság tagjaként sok gondja volt a magyarokkal. Gyanús, kétszínű, köpönyegforgató emberek. Egy kereskedővel példálózott, aki Horthy katonáit üdvözölte, majd négy évre rá majdnem ugyanarról az erkélyről bennünket ünnepelt. Szégyen és gyalázat, tette hozzá felháborodva.

Apám másnap felkereste Ivankát, akivel hosszan elbeszélgetett, aki ezúttal töredelmesen bevallotta, hogy apósa volt az, aki aláírta apja halálos ítéletét. Megrázó pillanat volt, sokáig nem tudott magához térni. Ivanka gondterhelt hangja szakította meg a kínos csendet. Legjobb lesz, ha elfelejtjük az egészet. Vagy, ha gondolod, többé ne beszéljünk róla. Apám a történetekről soha egy szót sem szólt a feleségének, sem az apósnak. Csak nekem mesélte el. Természetesen elutasította az igazgatóhelyettesi állást, azzal a megindoklással, hogy csak a szakmának akar élni. A továbbiakban azonban olyan változáson ment keresztül, hogy nem lehetett ráismerni. Nem hasonlított a régi önmagára.

Mondd, tényleg öngyilkosságot követett el?, kérdeztem.

Annamária a fejét rázta. Nem, ez nem igaz. Boldog házaséletet élt. Az iratai között megtaláltam a pártkönyvecskéjét. Forgattam a kezemben a vörös színű könyvecskét, és zokogtam. Addigra már én is párttag lettem. Ezt egymásnak sosem árultuk el. Máig magamnál tartom apám pártkönyvecskéjét. Jártam a pártértekezletekre, miközben pontosan tudtam, hogy az apám miért vesztette el az életkedvét. Nem lett öngyilkos, túlélő volt. De ez sem sikerült neki. Nem törődött magával, a betegségével. Orvos volt, tudta, hogy a szívével van baj, de nem árulta el senkinek. Magába zárta többi titkával egyetemben. A munkába menekült. Egyre többet dolgozott. A szakmabeliek nagyra értékelték, nem győzték csodálni vitalitását. Addig, míg mindenki szerette és kereste a társaságát, azon tépelődött, hogy ki is ő tulajdonképpen. Aztán egyszer csak Annamária mereven a szemembe nézett. Mint ahogy én sem tudom, ki vagyok, mondta elhaló hangon. Az anyám jogán gyilkos, az apám jogán áldozat.

11.

Annamária legtöbbet abban a teremben tartózkodott, amelyben a kiállított tárgyak, újságcikkek és fotódokumentumok a város felszabadításának történetéről árulkodtak. Félszegen pillantott a sarokban kiállított sárguló fénykép irányába. Jól látszott a fotón az erkély, ahol vagy tízen álldogáltak, a kép közepén magasba emelt karral a szónok, a nagyapa, aki a bevonuló partizánokat üdvözölte. Amikor nem volt látogató, és ideje is megengedte, besurrant a terembe. Nagyapa a vászonból készült satyakot elől a homlokára tolta, amit ötágú vörös csillag díszített. A háttérben nagybetűs felirat: „Halál a fasizmusra – szabadság a népnek!” Csodálattal nézte vézna nagyapját, mert ezen a kinagyított fotón jól látszott, hogy az arca mennyire beesett, fáradt testtartásából pedig lerítt, hogy neheze érik az ácsorgás.

Annamária soha senkinek sem árulta el, hogy kit ábrázol a fotó, még az igazgatónak sem dicsekedett vele. Otthon az íróasztalfiók mélyén őrizte a másik fényképet, amely egy másik erkélyt ábrázolt. Azon a képen is a nagyapa volt, egy újvidéki erkélyen állt, amelyen a szónok Horthy bevonulását üdvözölte. Nagyapa bocskáiban, magasba emelt karokkal, a második sorban állt. A háttérben nagybetűkkel írta: „Éljen az országegyesítő Horthy Miklós!” Újszülött kisfia éppen két hónapos volt. A szebb jövő reményében keresztelői lakomát csapott, Miklós névre keresztelte a gyermeket, egy pillanatra sem titkolva, hogy Horthy Miklós tiszteletére tette.

Nagyapa lelkesedése idővel alábbhagyott. Látta, amint 1942-ben a zsidókat, a szerbeket meg a romákat a befagyott Duna partjára terelték,

jókora léket fúrattak a jégen, majd a lék előtt egyenként föbe lőtték őket. Áldozataik élettelen testét elnyelte a jeges víz. Talán színlelte volna, hogy nem tud semmiről, és semmi köze hozzá, ha nem értesült volna arról, hogy szomszédját, Jovanović Aleksandar szerb kereskedőt is letartóztatták. Egy életen át a legnagyobb egyetértésben együtt üzleteltek. Mindhiába próbálkozott szomszédja érdekében eljárni, a városi hivatalnokok emberszámba sem vették; mi több, egyik alkalommal ráförmedtek, hogy takarodjék, mert különben megjárhatja. Azzal vigasztalódott, hogy Jovanović szomszéd felesége, Ivanka, miután megtudta, hogy a férjét az utcán letartóztatták, hozzájuk menekült. A család szó nélkül befogadta, így legalább egy életet megmentett.

Nagyapa úgy mérte fel a helyzetet, hogy néhány nap alatt véget érnek a borzalmak. A fülébe jutott, hogy már Pesten is interveniáltak, miszerint sürgősen le kell állítani az öldöklést. A razzia valóban megszűnt, azonban a körülmények semmi jóval sem kecsegtettek. A szomszédasszony remegő hangon kérlelte nagyapát, hogy maradhasson, bújtassa a háború végéig, ami már nincs túl messze. Rövidesen vége lesz, csillant meg a szeme. A nagyapa nem értette, mit is akar mondani Ivanka. Rendszeresen olvasta az újságokat, titokban hallgatta a londoni rádió híradásait, de nem tudott hinni, mint a kezdetekben, hogy Hitler közel van a győzelemhez. Legyintett, és azzal vigasztalódott, hogy a történetek soha többé nem ismétlődhetnek meg. Ekkor váratlanul az asszony beismerő vallomást tett, miszerint ő is meg a férje is kommunisták, és szerinte ez a magyarok tudomására jutott, bizonyára beárulta őket valaki, ezért ha felfedik hollétét, biztos halál vár rá. Életveszélyes vagyok. Ennek ellenére is rejteget, szomszéd?, kérdezte.

A nagyapa szó nélkül bólintott. A szomszédasszony a vendégszobában húzódott meg. A biztonság miatt Ivanka magára zárta az ajtót, és csak a háziakkal egyeztetett jelre nyitotta ki. Törökné a cselédlány tudomására hozta, hogy azt a hátsó vendégszobát egy ideig nem kell takarítani, nem is fűtik, mert ezekben a zűrzavaros időkben nem várnak vendégeket. Végtere is háború van, és takarékoskodni kell. Ivanka éjjel-nappal a lezárt szoba foglya volt, szerényen viselkedett, mígnem egyszer azzal az ötlettel hozakodott elő, hogy nagyapa szerezzen egy jó rádiókészüléket, amelyen a moszkvai adót is fogni lehet. Nagyapa elővigyázatosan puhatolódzott a városban. Végül egy régi munkatársán keresztül sikerült találnia egy erős rádiókészüléket. Mielőtt még Ivanka búcsút vett volna tőlük, nyomatékosan megismételte: rövidesen vége lesz a háborúnak. Aztán eltűnt. Megszökött, könnyebbült meg nagyapa, biztosan a kommunistáknál kötött ki.

Hogy az asszonynak nyomós oka volt bujdosni, az abból is egyértelművé vált, hogy a szomszédos villába egy magas rangú honvédtiszt költözött.

Kisvártatva tiszteletét tette Törökéknél. Egy nagy tábla pesti csokoládét hozott Miklósnak. A kis Horthynak, mondta kedélyesen. Elragadtatással mesélt a szép, kényelmes lakásról, és bevallotta, hogy soha nem volt alkalma ilyen fényűző körülmények között élni. Felesége nem győzi csodálni az értékes bútordarabokat, a drága étkezésleteket, a szebbnél szebb ruhane-műt, a pazar holmit. Bizony, jól megszédtek magukat ezek a kommunis-ták, folytatta a tiszt, és a nagyapa meghökkent tekintetét látva bizalmasan rákérdezett, előzőleg tapasztalt-e valami gyanúsat.

Ugyanolyan kereskedő volt, mint a többi, válaszolta a nagyapa közöm-bösséget színélve, semmi kétes dolgot nem érzékelttem náluk. Tulajdon-képpen nem is nagyon társalogtunk más témáról, mint az üzleti életről – így nagyapa. Hát igen, mindjárt gondoltam, jegyezte meg az új szomszéd. Ezek tökéletes kiképzést kaptak Moszkvában, ügyesen leplezték magukat. Bizonyára nem tudja, hogy a szomszédja nem akármilyen kommunista volt, hanem a legfelsőbb körökhöz tartozott. Még az az információ is a tudomásunkra jutott, hogy Tito oltalma alatt állt, oda készült. A feleség is ugyanabba a bandába tartozott, nyilván ő is Titóhoz szökne át, de remé-lem, a mieink megghiúsítják a tervét, hogy megmentőjéhez jusson, jelentet-te ki az új szomszéd.

Attól a naptól kezdve nagyapa hallgató lett. Egyre gyakrabban pa-naszkodott arra, hogy erős szorítást, időnként pedig szúrást érez a mellka-sában, meg hogy éjjelente szívdobogásra ébred, és légszomja van. A család unszolására felkereste az orvosát, aki alaposan megvizsgálta, majd megfi-gyelés alá vette. Heti rendszerességgel ellenőrizte. Minden egyes alkalom-mal megnyugtatta, hogy semmi rendellenességet nem észlelt, a mellkasi fájdalmat pedig bizonyára a napi izgalmak okozzák. Nagyapa némán bó-logatott. A vizit után nem lett okosabb, viszont kedélyállapota egyre rom-lott. Vagy magába roskadva ült, vagy céltalanul botorkált. Egyre inkább hanyagolta az üzlet körüli teendőket.

Közelegtek az oroszok meg a szerb partizánok. A szomszéd tiszt bú-csúlátogatást tett nagyapánál, akit arra biztatott, hogy tartson ki magyar-sága mellett. Nem tart ez sokáig, mondta, és szalutált az öregúr előtt, majd egy teherautónyi bútorral, a szervizekkel meg az evőeszközökkel és a többi értékes holmival Budapestre menekült.

Nagyapa magába roskadva ült az ágy szélén, nehezen lélegzett, zihált, amikor a segéd jelentkezett, és megkérdezte, hogy kinyissa-e az üzletet.

A továbbiakig maradjon zárva, és ne feledd, fiam, jól húzd le a redő-nyöket.

Egy hét múlva váratlanul a szerb asszony köszöntött rá. Egyenruhában volt, a derékszíjon revolvertok lógott az oldalán. Hálálkodott nagyapának

a rejtegetésért. Ő nem felejt, ezért a bátorságért nagyapa minden elismerést megérdemel, sőt, személyesen fog gondoskodni arról, hogy ezt meg is kapja. Máris intézkedett, és javasolta az illetékeseknek, hogy válasszák be nagyapát abba a bizottságba, amely a felszabadítókat fogadja. Amikor az elvtársaknak megmagyarázta, hogy miért ajánlja éppen őt, akkor azok egyhangúlag elfogadták a felterjesztést.

A válltásakájából egy partizánsapkát vett elő, ötágú vörös csillag díszítette. Az asztalra tette. Délután tartják meg a bevonulási ünnepséget, nem kell kiöltözni, csak ezt a sapkát vegye fel. Mindannyian egyforma partizánsapkában fogunk állni az emelvényen, lelkendezett. Gyalogolni sem kell, személyesen jön nagyapáért a katonai dzsippel – jelentette be, és elviharzott.

A váratlan találkozás kimerítette. Legszívesebben visszafeküdt volna az ágyba, de nem tette, mert attól tartott, hogy nem lesz ereje felkelni.

Ült a székben, tekintete az üzleti könyveken révedezett, miközben olyan érzés kerítette hatalmába, hogy mindennek vége.

A felesége egyre csak vigasztalta. Nem biztos, hogy ilyen kilátástalan minden, ki tudja, mit hoz a jövő, látod, a kommunisták befognak, meghálálják a jóságodat.

Nagyapa csak kelleetlenül csóválta a fejét.

Amikor beült a katonai terepjáróba, megfogta volt szomszédasszonya karját, és utolsó erejét összeszedve megkérdezte. Ugye nem lesz semmilyen bosszú?

A szerb asszony megnyugtatta. Miféle bosszú? Új világ születik. Aki nem emelt fegyvert az új hatalomra, annak a proletárok mindent megbocsátanak.

Azon a délutánon a második sorban ácsorgott az erkélyen, partizánsapkával a fején. Hitetlenkedve bámulta a lelkes tömeget. Pontosan így nézett ki néhány évvel ezelőtt, ilyen volt akkor is, gondolta magában.

Másnap a segéd diadalmas mosollyal kopogtatott az ajtón. Láttam a nagyapát az erkélyen, csodálatos volt, áradozott, és afelől érdeklődött, hogy kinyissa-e az üzletet.

A nagyapa a fejét rázta.

Két nap múlva a hajnali órákban puskatussal katonák verték a zsalugátért, és név szerint nagyapát keresték. Látva a fegyvereseket, gondosan felöltözött, miközben a katonák parancsnoka toporzékolt, hogy ne húzza az időt, úgysem menekül meg. Az öreg elkészült, a katonák intettek neki, másszon fel a teherautóra. Nem bírta, mire a parancsnok odaszólt a bakáknak, hogy emeljék fel. Bezzeg, amikor a Horthy ünnepelted, akkor fürge voltál, amikor a fasisztákkal kollaboráltál, nem kínozta a reuma.

A teherautó felzúgott. Amint tehetett, nagyanya fejvesztve rontott a szerb asszonyhoz, hogy elpanaszolja a történeteket. Ivanka gyorsan összekapta magát és elrohant, mint mondta, a parancsnokságra.

Késő délután kopogtatott.

Elkéstem, mondta. Csak annyit sikerült elérni, hogy ne lakoltassák ki őket. Az üzletet azonban elveszik. De ne aggódjatok, vigasztalta a nagyanyát, Miklósról gondoskodni fogok. Mintha a saját fiam lenne, tette hozzá.

12.

A Városi Múzeum igazgatója berendelte Annamáriát, hogy tudassa vele: tekintélyes budapesti vendégek érkezését várják, mint jelezték, írók is lesznek a delegáció tagjai között, akiket Annamária fog kalauzolni. Magyarul kellene nekik előadni városunk történetét. A kiállított helytörténeti térképek és tárgyak segítségével rövid, velős történelmi visszapillantást adni, mondjuk fél órában és egy pár percnyit fordítani a város jelenére. Erről bővebben úgyis fognak hallani, mert az író uraknak gazdag programjuk van, mondta, aztán hirtelen Annamária mellének szegezte a kérdést: Biztos, hogy folyékonyan beszélsz magyarul? Anyanyelvi szinten?! Nem szeretném, ha leégnénk, mint az urbanisták, akik közül – állítólag – ketten is tudtak magyarul, egészen tegnap délutánig, amikor városnézés közben kiderült, hogy hasznavehetetlenek. Egyikük sem tudott megmukkanni, ami igen kellemetlen szituációt eredményezett, mert bemutatkozásakor a vezetéknevük arról árulkodott, hogy szintiszta magyarok.

Annamária készségesen bólintott. Apja kívánságára, anno magyar gimnáziumot végzett. Tökéletesen ismeri a magyar szakirodalmat, mint ahogy azt az életrajzában is feltüntette. Ez volt a munkahely megszerzésének a feltétele, tette hozzá tapintatosan, utalva rá, hogy ő ezeknek a követelményeknek eleget tett. Hát igen, feltétel, kíváncsálgatás, rátermettség – morgolódott az igazgató –, de hiszen ki az istennek van ideje mindezt minden egyes jelentkező esetében ellenőrizni. Az a fontos, tért vissza szigorúan a témára, hogy ne hozz szégyent a fejünkre, hadd lássák azok a magyar írók, milyen sokszínű, toleráns város látja őket vendégül. Az a tény vezéreljen, hogy multikulturális városunkban a több mint tíz nemzet háromszáz éven át békében és egyetértésben élt, egymással és egymás mellett – okította –, majd intett a lánynak, hogy mehet felkészülni a vendégek fogadására.

Annamária kissé izgatottan sétált le-föl a múzeum hatalmas termeiben, miközben gondolataiba merült. Mit mondjon a magyaroknak? A nagyapja meg az apja emléke jutott eszébe. Ők sem tudták pontosan, mi az igazság, és kérdés, hogy van-e egyáltalán. Most ő vizsgálják abból,

hogy gyávának vagy hősnek született-e. Mondja el, hogy a hős nagyapa tömegsírban nyugszik? A folyosón lépéseket hallott. Vagy tízen tűntek fel. Olyan idősek lehettek, mint ő, harmincon aluliak. Jó előjel – gondolta –, bizonyára nemigen érdeklí őket a téma, minek következtében nem fognak kellemetlen kérdésekkel ostromolni, inkább udvariasan végighallgatják, majd bámészkodnak egy kicsit, aztán pedig iszkolnak kifelé. Az írók mögött megpillantotta az igazgatót, aki egy csinos, idegen hölgy társaságában lépett a terembe. Halk, remegő hangon üdvözölte a vendégeket, majd a lényegre tért.

A hajdani Pannon-tenger térsége, avagy a Kárpát-medence, akár Európa közepét is jelképezhetné, kezdte mondókáját, amikor észrevette, hogy az igazgató mellett lévő hölgy halkán fordít. Kontrollál az igazgató, villant át amúgy is lámpalázás agyán, amit rejtegetni igyekezett, így hangosabban folytatta. A mappa szerint igen, Európa közepében vagyunk, a történelmi tények tükrében azonban nem, inkább peremvidékre kerültünk, a titokzatos, hisztérikus, kiszámíthatatlan limesre sodródtunk. Vonatkozik ez a meghatározás Újvidékre, a népvándorlások színterének számító mocsaras térség déli csücskére. A krónikák szerint az első népcsoport, amely a Duna bal partján telepedett le, a jazig törzs volt. Ám amilyen rejtélyes körülmények közepette bukkantak fel, olyan rejtélyesen tűntek el. Legvalószínűbb feltevés, hogy beolvadtak az akkortájt érrefelé portyázó római népcsoportba, akiktől védelmet vártak; a másik hipotézis szerint, esetleg hasonlultak a hun törzsekbe, akiktől azt remélték, hogy békében hagyják őket. Mert, mint tudjuk, a rómaiak nagyon fontosak voltak, hiszen nekik köszöhetően jutott ide a római kultúra, minek folytán mi már akkor csatlakoztunk Európához. Tacitus feljegyzései szerint ezt a térséget az előrenyomuló barbár törzsektől két római légió is őrizte. Ennek ellenére a barbárok egyre csak jöttek és maradtak. Megrekedtek, és várták az újabb jövevényeket. Hatászünetet tartott, míg végigmérte a hallgatóságot. Figyeltek. Voltaképpen mindenki barbár volt, aki erre a vidékre tévedt, folytatta bizonytalanul, majd félénken az igazgató felé pillantott. Végigrobajlottak itt a hunok, a gepidák, az avarok. Aztán végre megtelepedtek a szlávok, és csak később jöttek a magyarok, a tatárok, a törökök.

A rigómezei csatát, majd a mohácsi vészt követően, a térséget előzőnlőték a törökök, ami végérvényesen meghatározta sorsunk alakulást. Akkor, amikor Európa-szerte a nemzeti eszme kezdett gyökeret engedni, ennek a területnek az egyik része ingoványvidék, másik része pedig kietlen pusztaság volt. A törökök kegyetlenségei miatt az Árpád-kori magyar települések helyén nem maradt élő ember, sőt, még az elnevezések is feledésbe merültek, folytatta ismét kissé elbizonytalanodva, mivel nyomasztotta a gondo-

lat, hogy talán ezt a történelmi tényt nem kellett volna emlegetni. Mindig a tényekkel van baj. Ki jött előbb, ki jött később. Teljes a zűrzavar, mert az egyik könyv így írja, a másik úgy. Volt rá eset, hogy hivatkozási alap nélkül, a saját szájuk íze szerint átírták a történelmet. Attól függ, milyen beállítottságú a tényfeltáró. Ugyanez vonatkozik a főnökökre is. Az egyik igazgató ezt gondolja, a másik azt. Mély lélegzetet vett, és folytatta: 1529 novemberében Szulejmán seregeivel Bécs ostromából visszavonulóban, a Péterváraddal szemben elterülő síkságon, vagyis éppen ezen a helyen, ahol állunk, letáborozott. Utóbb megtelepedett itt néhány török család, majd keresztények is jöttek, főleg szerbek, akik a török elől menekülve, egyre nagyobb számban érkeztek. Körülnézett, mert úgy tűnt, mintha az írődelegáció elpilledt volna. Persze, ez nekik nem fontos, gondolta. Az agónia egészen 1684-ig tartott, folytatta hangosabban, majd a szeme sarkából az igazgató meg a fordítónő felé pillantott, amikor az osztrák császári seregek visszafoglalták Péterváradot. A kisebb-nagyobb csatározások egészen 1716-ig folytatódtak, amikor Savoyai Jenő felszabadította az egész Bácskát. Még azokat a kis településeket is, amelyek a mai Újvidék helyén álltak. Ekkor kezdődött el a hallatlan méretű betelepítés. A császári udvar tervszerűen cselekedett, hiszen érdekében állt, hogy ezen a területen is legyenek adófizető polgárai.

A legtömegesebben a török uralom elől menekülő, Bécs szolgálatába szegődő dél-szerbiai, kosovói szerb harcosok jöttek, akik a Péterváradi-sáncnak nevezett részben telepedtek le. Leopold osztrák császár készségesen fogadta a fegyverforgatáshoz értő szerbeket, akik a határőrvidékeken jó szolgálatot tettek Bécs, valamint az egész Európa védelmezésében. Cserében az osztrák császártól anyagi privilégiumokat meg jogokat kaptak, és pedig, hogy saját nemzeti közösségük ügyeit egyházi hatóságaik révén irányítsák. A katonák őrizték a limest, művelték a földet, és üzleteltek. Az osztrák szolgálatban álló harcosok kiváló városlapító polgároknak bizonyultak, akikből később nemzeti érzelmű szerbek lettek. Amikor eredeti szülőföldjük felszabadult, és megteremtődtek a feltételek a visszaköltözésre, a döntésen nem sokat gondolkodtak. Maradtak. Nem tértek vissza Kosovóba akkor sem, amikor onnan elüldözték a törököket. Ők voltak Vajdaság első őslakosai.

A törökök kiűzetése utáni nagy betelepítési hullám több évszázadig tartó identitás zavart hozott. A legnépesebb telepések a szerbek, a magyarok és a németek voltak, de alapjában véve az egész Európából érkeztek kalandozók. Így született meg a mi kis multikulturális városunk, emelte fel a hangját Török Annamária. Nem a nemzeti többség állt szemben a nemzeti kisebbséggel, hanem olyan etnikai pluralitás született, amelyben nem volt többség vagy kisebbség. Ilyen adottságok közepette felvirágozott

Újvidék gazdasága és kultúrája, amelyet sokan szerb Athénnek is neveztek. Tipikus kelet-közép-európai peremvidéki városként békében élt, míg nem a peremvidék, a limes neurózisával meg az etnikai tarkaságból eredő, bizonytalan identitással lépett a 20. századba.

Évszázadokon át, gyanakodva méregették egymást a különféle nemzetek, idővel azonban kénytelenek voltak elsajátítani az egymás mellett élés tudományát. Voltak családok, amelyekben az egyik fiú zsidónak vallotta magát, a másik németnek, a harmadik szerbnek vagy magyarnak. A civilizációs és kulturális különbségek csökkentek, ugyanakkor a politikai feszültségek növekedtek. Mindenki idegen volt, abbéli törekvése, hogy hirtelenjében váljon őshonossá, nem ment. Egy személyben volt jövevény és bennszülött. Két életet élt: az idegenét és a tősgyökeresét, folytatta egyre kétségbeesettebben, mert az írók figyelme fellazult, láthatóan nem érdekelte őket Török Annamária előadása. Mire az igazgató közbeszólt, hogy a történelmi tények tükrében ez a békés együttélés főleg az elnyomó Osztrák–Magyar Monarchia után bontakozott ki, és sohasem volt annyira látható, mint most, amikor Szerbia az európai útra tért. Javasolta, hogy a vendégek vessenek még néhány pillantást a kiállított tárgyakra, aztán indulhatnak a díszebédre, ahol kitűnő Fruška gora-i borokkal várják őket, éppenolyan jó minőségűekkel, mint amilyent, anno, Mária Teréziának szolgáltak fel. Erre aztán a hatalmas teremben felharsant a taps, mire Török Annamária megszeppenve meghajolt, és boldog volt, mert nem kellett a nagypja és az apja koráról szólnia. Haladékot kapott.

13.

Természetesen Annamáriát is meghívták a díszebédre, amelyen jó hangulat uralkodott. A múzeumigazgató pohárköszöntőjében hosszasan ecsegtelte Tito elvtárs érdemeit, és elmondta, hogy neki köszönhetően épült újjá Újvidék városa. Új színház, új hidak, új pályaudvar, új postaépület s egy hatalmas sportcsarnok készült el rövid idő leforgása alatt. Tévéházat alapítottunk, amely magyarul is sugároz műsort. Tito elvtársnak köszönhetően magyar nyelvű újságok és folyóiratok jelennek meg, és több évtizeden keresztül folyamatos magyar nyelvű rádióműsort is sugározunk. A Duna partján új városrész született. Úgy vigyázzuk a testvériség-egységet, mint a szemünk fényét. Itt most mindenki egyenrangú, nincs kisebbség és többség. Az egész világnak példát mutatunk, mondta, és emelte poharát. Külön felhívta a vendégek figyelmét a legjobb karlócai pincészetekből eredő borokra. Aztán bemutatta a régió büszkeségét, a Bermet nevű desszertbort, amit csak ezen a vidéken állítanak elő, és a Titanic itallapján is szerepelt.

A pincérek felszolgálták a jobbnál jobb balkáni falatokat. Ezt a sűrű levesfélét felénk előételként fogyasztják, csorbának nevezzük, mondta az igazgató elégedetten. A nyugatiak mohón kanalazták az újvidéki csorbát, amit általában forró házi lepénnyel szolgálnak fel. Aztán következtek a sültök, a csevapcsicsa, amit zöldhagymával vagy ajvarral tálalnak, a plyeszkavica, amihez kajmak dukál, majd desszertként baklavát kínáltak.

Az írók dicsérték az ízletes falatokat meg a jól csúszó borkülönlegességeket. Ebéd közben egyikük Annamáriához fordult, és arra kérte, engedje meg, hogy tegeződjenek. Annamária felemelte a poharát. Természetesen, mondta, és koccintottak a pertura. Itt nálatok minden olyan, mint Nyugaton. Jobb dolgok van, mint nekünk. Ha választhatnék, akkor legszívesebben itt élnék, morfondírozott a mellette helyet foglaló fiatal író. Annamária bólogatott. Hogyne, természetesen. Ekkor találkozott először magyar írókkal, egészen meghatódott ettől a tudattól, és bár szeretett volna nekik valami nagyon fontosat mondani, maga sem tudta, hogyan fogjon hozzá. Kavarogtak a gondolatai, miközben fél füllel az író beszámolóját hallgatta arról, milyen fantasztikus farmernadrágokat árulnak az újvidéki üzletekben. Micsoda felhozatal! Jobbnál jobb trikók, öltönyök, divatos ingek, cipők. A bécsi, római, párizsi, londoni divat szerint. Már megbocsáss, de számunkra ez irigylésre méltó életmód, hiszen ti már kapitalizmusban éltek.

Tito elvtárs egészségére, harsogta az igazgató. Na ja, és a szerb–magyar barátságra, tette hozzá. És mindezen túl ti még szabadok is vagytok, folytatta az író, hiszen nincsenek a nyakatokon az oroszok. Annamária is felemelte a poharát, és kedvesen mosolygott. A helyi újság fotóriportere elkattintotta a gépet. Kérlek, küldjél nekem is egyet a fotóból, fordult feléje Annamária. Természetesen, válaszolta a riporter, már holnap jövök, mert az igazgató elvtárs is rendelt a múzeum részére.

14.

Soha többé nem láttam Annamáriát. Pedig oly sok emléket szerettem volna megosztani vele. Szeretném elmondani neki, hogyan futottunk mi, választottak, az apjával, miként vittük a stafétát virágszőnyegen, virágesőben, hófehér öltözetben, a nyakunkon pionírkendővel, Tito elvtárs születésnapján. Mindannyian lelkes kommunisták voltunk, és hitetlen túlélők. Szerettem volna megnyugtatni, hogy hős volt a nagyapja, és hős volt az apja is. Hős volt Ivanka Jovanović is. Igazi, peremvidéki, újvidéki hősök. És hős ő is. Nem csodálkoznék, ha a jövőben a múzeum egyik termében feltűnne egy újabb kori fotó, amelyen Annamária látható, amint poharát magasba emelve kedvesen mosolyog. Semmit sem változtatna a tényeken, hogy Svédországban azon rágódik, hogy gyáva volt, és megfutamodott.

VERS- KÉP- TÁR

1.

á & é

(hommage à baranyi károly)

én tizenhárom almát	tettem volna a fára
vagy (szintén mágikus) hetet* –	ha már ott a kígyó
ádám és éva között	(s a fullánkjával épp
ádám felé mar) egy	ilyen duellnek
jó vége nem lehet	

karinthy tudott vala-	mit arról hogy ketten
s hogy mily reménytelen	hiszen a képen (odasze-
gezte-ragasztotta a mester)	ott a kígyó (s kígyózik vé-
gig a versen) – nyomában	elszalasztott lehetőségek
félreértések álhitek	

* bár tudom a 11+1
sem elvetendő szám
keringenek velünk évek
hónapok hetek és napok**
léthuzatban lebegnek
a letépett naptárlapok

** a homokóra üzemel
bedarálja a madarakat
a nikkal számovárt
kijelöli önnön határait
a kezdetet és véget
a két végpont között
suhogó angyalszárnyak alatt
ádám & éva áll

(2008)

1. RM remember

RM RM RM mondogatom magamban
miközben erőltetett menetben
vágatok Újbelgrád
és Belgrád között a hídon át
nehéz a táskám benne a súlyos
Tajtékos ég s a Strmom stazom:
a könyveid
a szegénytelepen hullámkartontetőket
emelget az Avalán lesben álló
lábadozó szél: feltámad és aláhull
akár a Száva felett keringő sirályok

a mélyben néma hallgató világok

a Kamenička és a Pop Lukina kaptatója
kicsiben a dimbes-dombos Szerbia
emelkedők és lejtők meredek út
körütem Európa és a Balkán romjai

ébred a város
a lejtőkön és a dombokon
lustán nyitnak a kávézók
ébred Karaburma a Kalemegdan a Čorsokak
mellbe vág a Balkán: akár egy másik
ország idegen tájai

írok mi mást tehetnék
arról hogy volt egy költő a hegyek között
ki ifjan hegyi pásztorokkal beszélgetett
később meg robotolt gyenge inakkal
s Fannira gondolt ki várta őt
a rőt sövény előtt
jártam Sopronkőhidán láttam a kőtörőt:
sehol egy fa – oly kopárságban
nem tud árnyékot írni
lassan a lassú délelőtt

RM RM remember
siratnak Céliák Fannik Lídiák
sírba lökték veled a megtartó szerelmet
és minden megy tovább
megtartó szerelem nélkül
helyette kicsinyes számíthatás
a Duna elnyeli a Szávát
verandán hűlő szilvalekvár helyett
tangában a lányok tangában a nyár

Bor Žagubica Cservenka Mohács és Abda
akár újmódi pásztorok vidéke
is lehetne – de nem:
német–szerb–zsidó–magyar
történelmi és irodalmi leckékből
összekuszált barbár kulőr lokál

zakók zsebéből előkerült ódák és noteszok
vállalt Fannik és megtagadott Juditok
másnak térkép e táj s a zsebben
hexameterek s hatodfeles jambusok
helyett kövér pénztárca bankkártya
mobiltelefon és zsebpiszok

RM RM remember
száz év se kell és újra
tajtékos égen ring a hold
Ovčara és Srebrenica fölött
csodálkozom hogy élek
újholdtól holdtöltéig
s a holdhónapok majd megszülik
elhunyt ikertestvérek
testéből és véréből a verset
el sem hiszed diákkoromban
nekem is volt különféle nagyságú
zöld és narancssárga
cirill feliratú Avala noteszom
mint annyi másnak errefelé
minden trafikban árulták
kék zeták piros drinák zöld moravák

és sárga drávák között
ez is balkán kulőr lokál:
kultikus hegyek és folyók szelik át
gyermekkorom s a történelem tájait

razglednicák röpködnek:
Bor és Žagubica Cservenka Mohács és Abda
Ovčara és Srebrenica között
hegyek és völgyek füstölögnek
lusta folyók és gyors folyású
hegyi patakok sodorják
egy elfeledett térképlapon
félíg szítt cigaretták csikkjeit
szeméthegek nőnek
odakozmál a szilvalekvár
a csókok íze megkeseredik

2. RM-összes: Ceruzával aláhúzott sorok

*In memoriam H. I. (1952–2004),
kinek RM a kedvenc költője volt*

írok: mi mást tehetnék
s ha nem írok: olvasok
*gyanakvó reggelek s vészes esték között
keményen élek
kődöcskék hullanak
míg épülnek e sorok
s egymásba hajlanak
két hatodfeles jambus szalad –
olvasom egybe az RM-összes-
kötetben az aláhúzott sorokat
meg azt hogy én én vagyok magamnak
s néked én te vagyok
háborús évek után
jámbor napok
a halált hol Heidenauinak
hol Suhajdának hívják
úszómester: fehér rövidnadrág
és atlétatrikó
tudja mi mennyit ér
mi az hogy két külön hatalom
nyáron a Balatonon télen Bácska körül
settenkedik és keresztkérdéseket tesz fel:
ketten és mi? és vállalod?*

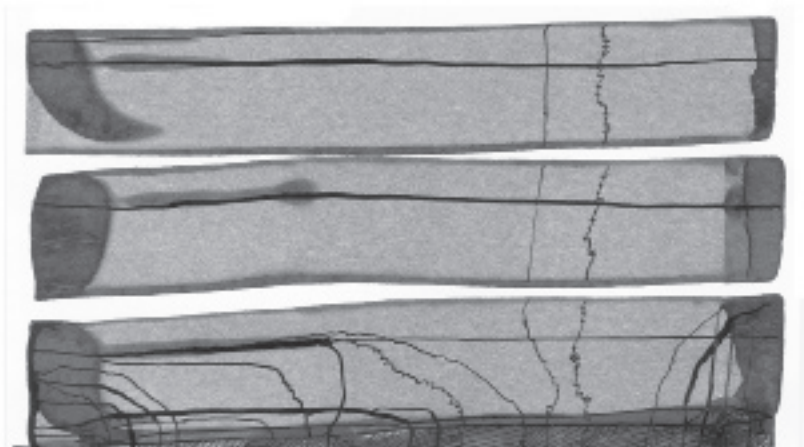
*

a kilencvenes években
a balkán kocsma után Balatonföldváron
a béke és megnyugvás napjai
nem gondoltunk a halált
rejtő hegyekre s a gyilkos tóra
a volt MKP nyaralójának strandján

fekvőágyon pihentünk
(saját olvashatatlan kézírásomban
felhőágyként olvastam az előbb)
nyírták és öntözték
újra nyírták és újra öntözték
alattunk a pázsitot
mintha megállt volna az idő
majd hirtelen előrehaladt
így múltak gyors iramban
egymás után őszyök és telek
tavaszok és nyarak
évek évszakok
hónapok és napok

mondhattad volna
hogy kár az évekért:
hogy mégsem vállalod

2009. május 4–5.

Pályakezdők, verselők

Kezdő erdélyi magyar költők és írók *A meghajlás művészete* címen kiadott antológiája a *Korunk* folyóirat műhelyében készült. Közli is ezt a kötet alcíme: „A Korunk fiatal szerzőinek antológiája”. A könyvet Balázs Imre József, a folyóirat főszerkesztője szerkesztette, és tizenegy fiatal szerző írásait közli, valójában azoknak a fiataloknak az írásait, akik a kolozsvári *Korunk* folyóirat Generátor című rovatában mutatkoztak be. Jól és mértékkel szerkesztett könyv. A szerzők szövegeik, versek, prózák közlése után a könyv szerkesztőjének három kérdésére válaszolnak, majd még egy szöveg, úgy tűnik, szabadon választott vers vagy próza következik, azután rövid életrajz, amiből az derül ki, hogy mindannyian egyetemre járnak, vagy már be is fejezték tanulmányaikat, és hogy sokféle publikáltak, nem is mindig közismert lapokban vagy folyóiratokban, sokszor alig hozzáférhető helyeken. Elindultak tehát az irodalom országa felé, ám hogy honpolgárai lesznek-e majd, sok mindenben múlik, a könyv alapján tehető jóslaton azonban semmiképpen sem. „Pályakezdő írók szövegei, pályakezdésük kontextusaival együtt” – írja az antológia előszavában Balázs Imre József.

Az írók kivétel nélkül a nyolcvanas évek legvégén, legfeljebb második felében születtek, két kivétellel kötetük, könyvük még nincs. Huszonévesek tehát, valóban pályakezdők, de nem kócosak, nem is lázadók, és úgy látszik, komolyan veszik az irodalmat, bár nem lehet tudni, hányan maradnak majd közülük a pályán, azt sem, hogy amibe belekezdtek, folytathatónak bizonyul-e. Most csak annyi mondható, hogy pályakezdésük ígéretes, ami nem is annyira témaválasztásukból, élményeikből, fogalmazási készségükből, elfogadott irodalmi, esetleg másféle hatásokból derül ki, sokkal inkább a műveltségükből, az írásaikban megmutatkozó kulturális felkészültségükből, ami egyaránt vonatkozik olvasottságukra, tájékozódási képességükre, biztonságos nyelvhasználatukra, valamint formai

igényességükre. Első pillantásra is megállapítható, hogy „pályakezdésük kontextusa” az irodalmi műveltség. *A meghajlás művészete* című antológia a *Korunk* folyóirat irodalmi és kulturális törekvését tükrözi, hiszen a szerzők mindannyian a *Korunk*hoz is tartoznak; „közülük többen a Korunk Akadémia kreatív írás műhelyének munkájába is bekapcsolódtak 2008-ban” – áll a kötet rövid bevezetőjében. Amennyiben valóban az irodalmi kultúra írásaik forrásvidéke, akkor nyilván válaszolni kell arra a kérdésre is, hogy a kultúrának és a hagyománynak mely rétegeit mozgatják meg, mire és kire hivatkoznak, mi áll érdeklődésük előterében. Persze, tizenegyen vannak a kötet szerzői, és különböznek mind szóhasználatukban, mind pedig hivatkozásaikban, nem utolsósorban élményekben és tapasztalatokban is, de eme természetes különbözőzés ellenére vannak közös vonásaik, amelyek mindenképpen irodalmi tájékozottságukból következnek. Az irodalom vidékein most még, úgy látszik, szabadabban mozognak, mint a közvetlen tapasztalatok vidékein. Van ebben valami, amit mindenképpen számon kell tartani. A kultúra bizony visszafogottságra, tartózkodásra, nemegyszer csendre int. Mindenképpen visszafogja a harsányabb hangot, figyelmeztet arra, hogy sem a kultúra, sem a történelem nem most, nem velü(n)k kezdődik. Vannak előzményei, és nem is akármilyenek. Nem könnyű kibújni hatásuk alól, megvetéssel és visszautasítással semmiképpen sem lehet. Sokkal inkább lehet a műveltség elfogadásával, vagyis a műveltség világában való elhelyezkedéssel. Érdemes ezért megfigyelni, kik azok, költők, írók, akikre nyilatkozataikban, a kötetben közölt rövid interjúkban hivatkoznak. Bálint Tamás Sartre, Thomas Mann, Salinger, Varró Dániel nevét említi, ezeket olvasta az utóbbi időben, Váradi Nagy Pál a zene iránti érdeklődését hangsúlyozza, László Szabolcs Darvasi Lászlóra hivatkozik, Fülöp Orsolya Radnóti nevét említi, szerinte amit Radnóti ír, „az nagyon személyes”, de nyomban hozzáteszi az óvatosságra intő kultúra nevében, hogy ezt annak alapján mondja, amit olvasott tőle, Láng Orsolya Bodor Ádám, József Attila, Örkény nevét hozza fel, Visky Zsolt nem említi nevet, de a szövegköziségre hivatkozik, mondván: „Izgalmas számomra, ahogyan »idegen«, esetenként jól ismert szövegrészletek részeivé válnak (?) egy új szövegnek.” Varró Dánielen, Darvasi Lászlón, Bodor Ádámon kívül az irodalmi, egyben kulturális hagyományba tartozó neveket említene, zenére, filmre hivatkoznak, ami a kötet szerzőinek jó irányú tájékozottságáról beszél, de arról is, hogy még nem választottak maguknak egész életre szóló tradíciót, még nyitva van előttük a hagyományválasztás nem kevés vesződséggel járó művelete, ami talán abból is kiolvasható, hogy például Horváth Előd Benjámin Janus Pannonius epigrammáinak mintájára írta *Mikor a házban megbetegedett* című versét, egy másik versében pedig

Aeneas sakkozik, megint másokban Werther szólal meg, a Goethe regényétől eltérő kontextusban. A régi latin nyelvű magyar költészet, az antikvitás egyik hőséneke, majd Werthernek emléke épül be Horváth verseibe, szóhasználatában lazán, formájában kötöttségeknek engedelmeskedve, jelezvén, hogy a múlt költészete sokféleképpen ugyan, de jelen van az új költői törekvésekben is. Ebben is az olvasottság, az irodalom múltjában való jártasság jelei ismerhetők fel. Aminthogy abban is, ahogyan Bálint Tamás *A fiatalságról* beszél az elképzelt öregség nézőpontjából, majd *A száműzetésből* szólal meg, hiszen ezekben a pontosan rímelő versekben hagyományos lírai témák fogalmazódnak meg, valamennyire ironikusan, amely irónia egyaránt érinti mind a múlt költői beszédmódjait, mind pedig a versben megszólaló költői ént. Papp-Zakor Ilka azt mondja, hogy „A vers játékos, zenei. Pihenteti az ember szinapszisait. A próza időigényesebb, és ezért fárasztóbb is. Ráadásul, a lírával ellentétben, nem nyújt zenei élményt, viszont könnyebben kezelhető, mint a vers, nehezebben válik »nyálássá« vagy elcsépeltté.” A kötet szerkesztőjének kérdésére adott válasz a vers és a próza közötti választás eldöntetlenségéről tanúskodik, függetlenül attól, hogy a vers és a próza ilyenén szembeállításával aligha bizonyítható, hiszen mért ne nyújtana a próza is zenei élményt, sokszor éppen zenei élményt nyújt. De nem ez a fontos, fontosabb a nyilatkozatban, hogy a próza „nehezebben válik »nyálássá« vagy elcsépeltté”, ami azt jelenti, hogy védettebb a banálissal, a giccsel szemben, ami a prózaírás kultúrájából következik, a szóhasználat, a mondatformálás, de egyben a névadás fegyelmezettségéből is. Az időigényessége az elbeszélésnek jól látható a kötet más prózáinak felépítésén és megmunkáltságán is. László Szabolcs Darvasi Lászlónak ajánlott *Bogu Miloszt* című novelláján, de a hosszú című *Betűleves (avagy a dicsőségbe mártott Stef Ánus)* betű- és szóanyagán, Fülöp Orsolya prózaversén, Benkő Jutka Tünde *Beszélő falak* című hosszabb novellája rétegzettségén meg a *Diderot* című kettős portrén. Úgyszintén Kósa Boróka *Snittek* címen közreadott két novelláján, főként pedig az *Árulások* erős élményanyagán meg Láng Orsolya rövidprózáin is. Ő hivatkozik mások mellett Bodor Ádámra, meg is látszik mondatain a Bodor Ádám-olvasás nyoma. Az inkább verset publikálók, az említett Bálint Tamás és Horváth Előd Benjámin mellett Szalma Réka verseire kell odafigyelni, mégpedig különös tekintettel a fal sokféle jelentést hordozó jelképére. A fal elzár, de biztonságot is nyújt, belső tapasztalat, de külső megjelenés is, ezért bő forrása lehet a lírai élménynek. Ott vannak a falak Benkő Jutka Tünde prózájában is. Hogy két szerző munkáiban is központi helyet foglal el a fal, aligha mulhatott a véletlenül, mert benne, a fal jellegében, a világban való létezés egyik súlyos terhe szólaltatható meg. Fülöp Orsolya versei a kötet

írásai között a leginkább földközeli. Bennük egy-egy villanásra mindennapi tapasztalatok fogalmazódnak meg nem mindennapi képekben és hasonlatokban. Mintha ismét kísérletezni lehetne az impresszionizmussal, Fülöp Orsolya versei a pillanat nyújtotta első benyomást ragadják meg. Visky Zsolt verseiben, említettem már, a szövegköziség jegyeire kell odafigyelni, és a fenti névsort Kavafisz nevével kell kiegészíteni: „(Na, így szinte Kavafisz) – mondja zárójelben Visky Zsolt, a műveltség nyújtotta ihletet és tapasztalatot egyszerre igazolva és visszavonva. Ő az, akinek a kötet szerzői közül, Bálint Tamás mellett, van már kötete, sőt fordításkötete is jelent már meg.

A meghajlás művészete című fiatal erdélyi írókat bemutató kötet tartalmának vázlatos áttekintése után jogosan merül fel Balázs Imre József bevezetőjének kérdése, hogy „Milyen lesz a következő évtized irodalma? És milyen *nem* lesz?” A bevezető szerzője szerint a fiatal szerzők talán nem tudják a választ ezekre a kérdésekre, ami azonban a kötet olvasása nyomán aligha bizonyítható. Az antológia fiatal szerzői jól tudják a választ. A posztmodern tapasztalatok után vers- és prózaírásuk egyformán a műveltség szerepének felértékelődése felé mutat, amit különösen fontos a fiatal erdélyi – kisebbségi – irodalom jeleneként hangsúlyozni, hiszen a műveltség egyformán védi meg őket mind a vidékiesség veszélyétől, mind pedig a szűkre szabott és elcsépelet kisebbségi lét- meg sorstapasztalatoktól.

*

Fiatal, vagy nem is egészen fiatal, hiszen két- és többgyerekes családapa is szerepel közöttük, de mindenképpen kezdő, kötettel még nem rendelkező költők, összesen huszonhat költő verseiből *Használati utasítás* címen a Palatinus kiadónál az elmúlt évben antológia jelent meg. A kötetet válogatta, szerkesztette Reményi József Tamás és Turczi István. Folyóiratok, hús irodalmi műhely ajánlásából állították össze a szerkesztők a könyvet, nyilván saját irodalmi és versízlésüket követve. A folyóiratok náluk bemutatkozó, náluk publikáló kezdő költőket javasolták közlésre az antológiában. Az ajánlásokból a szerkesztők válogattak. Nyilván rostáltak, és a kötetbe a szerintük legjobbak kerültek, van, aki kevesebb, van, aki több verssel. A versek előtt a költők fényképpel és rövid életrajzokkal mutatkoznak be. Van, aki egészen röviden életrajzának legfontosabb adatait közli, elmondja, hogy mikor és hol született, milyen iskolába járt, hol végezte tanulmányait vagy hol tanul, mások bővebben szólnak magukról, kedvenc költőik, íróik nevét említik meg, költészetükről, ars poeticájukról is mondanak néhány szót, azt is közlik, ez ideig hol jelentek meg verssel vagy prózával, esetleg kritikával és recenzióval. Beszédeselek a bemutatkozó

írások, előkészítik az antológia olvasóját a versek olvasására, nemegyszer, ha áttételesen is, van kapcsolat a bemutatkozó írások és a versek között, máskor nem ismerhető fel ilyen kapcsolat, ami azt jelzi, hogy a huszonhat kezdő költő mindegyike másként látja önmagát, másként viszonyul saját életrajzához, és megint másként a vershez. Mindenképpen a sajátja való törekvés jelei olvashatók ki ebből. És megegyezik a kötet szerkesztőinek szándékával is. Azt mondja a könyv fülszövegében Turczi István, hogy a „huszonhat, különös anyagból gyúrt ember” ugyanabban az időben létezik ugyan, a kötet szerkesztője mégsem igyekezett „masszát csinálni” belőlük. Nem a hasonlóságot kereste közöttük, hanem a különbözőést. Azt jelenti ez, hogy a *Használati utasítás* nem nemzedéki versantológia, eltérően más hasonló jellegű kiadványtól, például az erdélyi fiatal költőknek és íróknak fentebb bemutatott antológiájától. Nem törekszik egységes kép kialakítására, sem pedig megegyező vagy hasonló poétikák bemutatására, ellenkezőleg, a költőket, a huszonhat különös anyagból gyúrt embert mutatja be, függetlenül attól, hogy van-e közöttük felismerhető, kimutatható kapcsolat vagy nincs. Persze a különbözőség mellett hasonlóságok is felismerhetők a huszonhatok verseiben. Ám éppen ezért a *Használati utasítás* olvasása során nem tehető fel az erdélyi antológia szerkesztőjének kérdése, hogy „Milyen lesz a következő évtized irodalma? És milyen *nem* lesz?” Sokkal inkább tehető fel az a kérdés, hogy a mai napon, a versantológia megjelenésének napjaiban, milyen a még nem kanonizált magyar költészet, milyen megkülönböztető jegyei vannak, milyen a jelene a magyar lírának az éppen most induló, hosszabb vagy rövidebb ideje verselő költők szövegeinek tükrében.

Ami bizonyos, nem a „fordulat éve” a *Használati utasítás* megjelenésének éve. Már túl a posztmodernen, túl a szövegirodalmi próbálkozásokon és sikereken, túl a magyar költészetet megújítani célzó programokon, a mostani versantológia legtöbb költője a közelebbi vagy a távolabbi múlt költészetében keres társat. Nagy Zsuka versében könnyű felismerni Pilinszky költészetének hatását és jelenlétét, még akkor is, ha némi lazasággal sorolja Pilinszky verseinek szavait: „és veled facipőben járt a remény / a szívemet felfalta egy francia / de harmadnapon felsírtak a ravensbrücki fák / apokrifet írtam világmindenség-imáját / négy sorosba foglaltam a hiányt / és amiként kezdtem végig az maradtam”, ugyanő *A vers* című versében magát a verset, de a versírást sem kíméli: „társbérletben a szívvel / kuporogva éhezünk egy jó / szóért egy jó sorért / versközértbe verslábat / veszünk vacsorára”. Hát ebbe a „versközértbe” többen is betértek a huszonhatok közül. Marsó Paula egész városrészt épített Blaise Pascaltól, Soren K-n, Mandelstamon és Paszternákon át Bruno Schulzиг, Veres Máté *A régi mes-*

tereknek írja versét, Ayhan Gökhán a bibliában találja meg verseinek forrásvidékét, Molnár Illés haikut ékel a versbe, Szolcsányi Ákos Sztavrogint emeli verscímbe, Turai Laura canzonettákat ír, Váradi Nagy Pál versében „pistike agyát ágnes mossa / sulyka villan vér terül szét”, Tari Gergely a beatköltészetre hivatkozik, Kőrizs Imre *Horácból* ír verset, majd „születésnapicentó”-t küld Lator Lászlónak *Toldi éjszakája* címen, ahol – mint Váradi Nagy Pál idézett versében – Arany János lép színre, Lesi Zoltán egészen Csokonaiig megy vissza, az ő manírjában, szóhasználatában és helyesíráásával ír szonettet és *Tsompás néember* címen anakreoni sorokból gúnyverset, míg Becsi András Shakespeare úrnak küld tisztelettel *Széljegyzeteket* a Szentivánéji álmhoz, a Vízkereszthez, a Sok hűhóhoz, Korpa Tamás Kant mester álmát írja meg a tengerről, Tamás Zsuzsa a Nagyhét napjait veszi sorra, majd Schaár Erzsébethez ír verset olyan tiszta, áttetsző sorokban, amilyenek Schaár Erzsébet szobrai, Szöllőssy Balázs közvetve József Attilát szólaltatja meg a *Szürkület* című versben, majd *Borisz Paszternákhoz* intézi szavait, Svébis Bence bibliai történetet foglal versbe, Tatár Balázs János a számítógéphez ír verset, mondván: „Menteni kéne ami menthető.” Nem véletlenül jutottam el a felsorolásban éppen e verssorra alig hasonlító verssorig, amit a költő dőlt betűkkel nyomtatott, ami azt jelenti, idézet lehet, de jelentheti azt is, hogy nagyra tartja a költő ezeket a szavakat... Mindenesetre verskezdő sor ez, számítógép-kezelők mondása, ám a múlt felé fordulás mondása is lehet, hiszen a hagyományba átment múlt mentésre, óvásra és ápolásra szorul, amit a *Használati utasítás* költői meg is tesznek; mentik és átmentik a jelenbe a költészet múltját, segítségért és példakért fordulnak az irodalom és a kultúra tradíciójához, s ebben nem a kezdő költőkre oly jellemző hatások nyomait kell felismerni, persze azokat is, hanem egy erős hajlandóságot a műveltségre. Zárójelben és önironikusan mondja bemutatkozó írásában Kőrizs Imre, hogy „(Olybá tűnik, hogy bizonyos – ma már nem is olyan alacsony – kor alatt a doktori cím költőknek valósággal kötelező.)” „Doktori címen” itt valójában azt a nagy kiterjedésű műveltségi anyagot kell érteni, ami manapság – úgy látszik – nélkülözhetetlen a versíráshoz. Műveltségi anyagon pedig nem egyszerűen tudásanyagot kell érteni, hanem a versírás műveltségét, azt, hogy jambus és rím, szabad ritmus és kötött sorszerkezet nélkül „bizonyos kor alatt” már nem lehet verset írni. Egy-két kivételtől eltekintve a *Használati utasítás* költőit a készakarva vállalt versírói kultúra különbözteti meg. Ebben nem különböznek a *Korunk* fiatal szerzőitől, legfeljebb a vers kötöttségeihez való vonzódásuk kétarcú, mert amíg betartják a szabályokat lazítással, iróniával ellent is állnak a szabályoknak. Jól mutatta ezt Nagy Zsuka Pilinszky közismert szavaiból felépített strófája. De jól mutatják ezt az Arany János

vagy Csokonai mintáira írott versek is, nem utolsósorban a költők neveinek előfordulása egy-egy versben. A versantológia költőinek versei nagyjából élnek is a műveltség eme ambivalenciájával, persze közülük mindenki más-más módon, van, aki közvetlenül, van, aki áttételesen. És ami egészen különös, a kötet legtöbb költője műveltségi anyagának kétarcúsága nem a fogalmi líra, nem a gondolati költészet, nem a nyelvkritikai vers felé vezette el őket, ellenkezőleg, az alanyiség irányába, az élményi költészet felé. A szerelem, a halál, a táj, az évszakok, az éjszaka, megannyi hagyományos lírai téma ismerhető fel verseikben a megéltség magas hőfokán, az erősebb szavak és képek sem riasztják el őket az élményiség megfogalmazásától. Klujber Balázs bemutatkozó írásában ezt így fogalmazza meg: „Minden jel szerint nem nőttem még fel, de már koravén vagyok.” Erős és közvetlen élményiség a múlt felé fordulás eszköztárával – így lehetne talán összefoglalni a *Használati utasítás* legtöbb költőjének kétarcúságát. Király Odett bemutatkozó írásában szerepel talán a legtöbb költő neve, egymásnak ellentmondó neveket kapcsol össze, úgymint Csoóri és Petri, Nagy László és Tandori nevét, más-más költői magatartások képviselőinek nevét, majd magyarázatképpen hozzáfűzi, hogy „Van egy vonal, ahova az én verseim is beilleszthetők, de nem gondolom, hogy ennek nagyobb jelentősége volna, mint például a cukornak a teában. Hogy feloldódjak és beágyazódom valami egészbe. Költészetbe, életbe, városba, faluba, vagy mindenhova egyszerre.” Elég magasra törő program, de általánosítható: a Palatinus kiadó kezdő költőket bemutató versantológiája éppen ennek a programnak a jegyében készülhetett. A költészet jelenébe és történetébe beágyazódó versek kerültek az antológiába, nem az elődöktől elhatárolódó, hanem az elődök közé beilleszkedő versek.

Valóban mit mond a pályájukat éppen most, de a versírást már korábban kezdő költők antológiája a mai magyar költészet jelenéről? Azt mondja, hogy ma kevesebb a kísérletezés, annál több a múlt felé fordulás, ma nem új programok fogalmazódnak meg, hanem valami utániak; a későmodern, vagy még korábbi poétikák új öltözékben. Más huszonhat költő másik antológiája, lehetséges, más képét mutatná fel a mai magyar líra jelenének. Ami a *Használati utasítás* alapján bizonyossággal állítható, a mai magyar versíró kultúra igen magas szinten áll.

*

Két fiatal(abb) vajdasági költő verseskötete jelent meg nemrégiben; az egyik Szögi Csabáé és *Korai orgasmus*, a másik Tóbiás Krisztiáné, és *vasjani* a címe. Mindkét könyvet a zentai zEtna kiadó adta közre. Szögi Csabától jelent már meg verseskötet, 1997-ben *Költőfogyatkozás* címen, közben *Drót* címen regényt is publikált. Tóbiás Krisztiánnak is van már korábról verseskötete, *Ver/sec* címen jelent meg. Nem kezdők tehát, de az sem mondható, hogy befutottak; a költészetben most ott tartanak éppen, ahol eldőlhet, milyen irányban folytatható a megkezdett út, ha egyáltalán folytatható. Ugyanakkor a két kötet azt a kérdést is felveti, hogy hol áll most a magyar költészet a Vajdaságban, írható-e, és milyen verset írnak ma erre felé a most induló, vagy már útban levő költők. E két költő mellett másokat is szem előtt kellene tartani, olyanokat is, akiknek még nincs könyvük, vagy éppen csak első kötetük jelent meg, hogy igazán megbízható válasz adódhassék a fenti kérdésre. Folyóiratokban, más kiadványokban, kötetekben hozzáférhető már néhány most induló költő verse, olyanoké is, akikre az elkövetkező években nyilván számítani lehet. Nem tekinthető véletlennek azonban, hogy az új költők jelentkezése nem talált nagyobb visszhangra, egy-egy recenzió, baráti jegyzet, rövid beszélgetés mellett igazi kritikai olvasásban a költészetbe korábban vagy most belépők még nem részesültek. Ez részint annak tudható be, hogy kritika helyett az erre felé írogatók legfeljebb vállveregetést kapnak, részint az elsatnyult, visszafojtott irodalmi életnek. Nem utolsósorban az eluralkodó csendes visszahúzódásnak, a vajdasági magyar, mint kisebbségi irodalom egésze kérdésességének. Ma már szinte senki nem teszi fel a kérdést, hogy létezik-e a magyar irodalomnak vajdasági magyar, önállósággal és saját értékrenddel is rendelkező – kisebbségi – szárnya, vagy aminek egykor – talán – mutatkozott ez az irodalom, értékeket nemcsak befogadó, hanem kibocsátó kultúrának, mára elveszítette arcát, feloldódott az egységesnek mondott magyar irodalomban, legfeljebb a helyi színek egy-egy vonása tűnik mostanában fel valamely, a vidékiességbe merült irodalminak látszó megnyilatkozásban. Mintha elköltözött volna innen az irodalom, csak maradványai látszanak, meg egy-két figyelmet érdemlő könyv, például Szegedi-Szabó Béla *Azúr pajs* című kötete, Vasagyi Mária prózája, Harkai Vass Éva díjazott könyve, Nagy Abonyi Árpád regénye... Csak egyedi példák ezek, a kritika figyelmét érdemlő példák, ám az irodalom szétszóródását, az irodalmi élet elsatnyulását nem akadályozhatják meg. A most indulók azonban megakadályozhatják, ha kedvük és erejük van hozzá. Meg ha eltekintenek az irodalomtól idegen elvárásokról. Főként attól, hogy ha már kisebbségi, akkor legyen alkalmazott és funkcionális, ún. „sorskérdéseket” megfogalmazó; a világ, vele a magyar irodalom meg

menjen, amerre akar. Ezért érdemel külön figyelmet Szögi Csaba és Tóbiás Krisztián kötete. Nem mintha valaki is tőlük várná el a vajdasági magyar irodalom megújítását, nem is tehető e teher a hátukra, ám kötetüknek olvasása egyre csak felteszi a kérdést, merre jár most „a mi irodalmunk”?

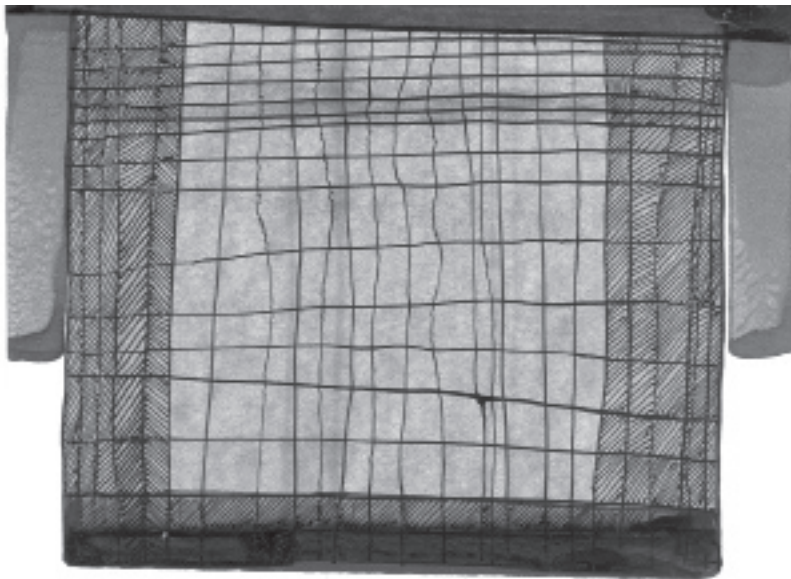
Szögi Csaba rövid, alig néhány verset tartalmazó ciklusokból építette fel a *Korai orgazmust*. És minden cikluscím alá sokfelől származó mottót írt, Goethe, Beckett, Blake, a Mahábhárata, Joyce, a Kalevala szavai, mondatai olvashatók a cikluscímek alatt. A kötet egésze előtt meg több mondat Anatole France-tól. Érdemes ennek néhány szavát idézni is, mert jól jelezheti Szögi Csaba verseinek irányát. Ez áll többek között a kötet mottójában: „Anyák sírtak, és a néma egeket a szerelem dala, a gyűlölet kiáltása, az áldozatok jajgatása döngette”; meg ez: „fellobbanás a végtelenben”. Van valami erős egzaltáció az egykor híres francia író szavaiban, és nem véletlenül idézhette Szögi éppen ezeket az Anatole France-ra nem igazán jellemző mondatokat. Mert őt magát jellemzik. Főként a felfokozottság, az egzaltáció, az erős szavak és képek keresése, kiáltozás és jajgatás, fellobbanás meg nagyon közvetlenül több változatban a szerelem. A *Korai orgazmus* egészét a szerelem élménye hatja át; úgy látszik, Szögi Csaba világtapasztalatát ez a lírai témakör határozza meg. S természetesen mindaz, ami ezzel jár együtt. A magány érzése, a nagybetűs Te, a Róla, az Őt, a Vele, a távolodó és a közelítő tél meg tavasz, hold és halál, „ahogy végleg elhal a csend”, „mérhetetlen rosszkedv” is, némi kábulat, vele együtt álmok és mámor, sok minden, ami amúgy hagyományosan a szerelem jelentéskörébe tartozik. „[H]ová most indulok / nem jön már velem senki sem” – áll az *Enyészet* című hosszabb vers végén. Van ebben némi fenyegetés, a szerelem visszahívása is kihallatszik belőle, ám semmiképpen sem a lanyhulásé, mert Szögi Csaba szerelemélményének szerves része (természetesen) az erotika, bár Erősz vizeire nem igazán hajózik ki. A kötet címadó verse jól mutatja ezt. A szerelem órája után a távozó szeme „picit könnyez”, talán a szomorúság könnycseppjei az arcán, „bár – mondja a vers – lehet, csak egy porszem / mi behullott”. Az *Egy percet még* című vers a költőt, a verset is megszólítja: „s a költő halott / és már csak sóhajtani tudott”, majd a kihagyás jele után így folytatódik a vers: „de éltem vált verssé / s ez ódában Te vagy a refrén / mindörökkön örökké / s nem bánt a bugyuta rím, vagy rímtelenség, mindegy / nem verset írok, élek! / félek / csupán egy keringőre kérlek / egy táncot még / egy percet”, megint kihagyás következik, majd a vers utolsó szava: „életfogytiglanit”. Akitől életfogytiglanig tartó egy percet kérnek, biztos lehet a dolgában... A vers, az óda, a refrén, a rím és a rímtelenség, megannyi kelléke a költészetnek, mit sem ér a tánchoz,

a keringőhöz, az életfogytiglan tartó egy perchez képest, mondja a vers. Talán ha visszafogottabbra, ha mivesebbre, ha csendesebbre fogná Szögi Csaba a verset... Más szóval, van kivezető út az egzaltságból, ami nem vezet ki feltétlenül a szerelemből is. De kivezethet a költészetből.

Tóbiás Krisztián Sinkó-díjjal kitüntetett fiatal költő más utakon jár. Ha Szögi Csaba számára a vers problémát jelent, és problematizálja is a versbeszédet, Tóbiás Krisztián ilyen gondokkal nem küzd. Majdnem zökkenőmentesen követik egymást versének hosszú és rövid sorai, nincsenek köztük éles váltások, mintha csak egyetlen, de hosszan tartó élmény szólalna meg bennük. Akár elbeszélő költeménynek is tekinthető a *vasjani*, hiszen a cím nélkül egymást követő versek egyetlen, közelebről azonban meg nem határozott narratív fonatra fonódnak. Valakinek, a költő nagyapjának?, erre enged következtetni a kötet végén a katonakép, életét idézik meg a rövid fejezeteknek is vehető versek, a gyerekkor világát, a felnőttkor tapasztalatait. Életrajzinak mondható a *vasjani*, ezért az emlékezet lírája hatja át, a képekben történő múltidézés, a hivatkozások bontónre, a Kopár szigetre, meg itt van Tito is, megkerülhetetlenül. És a háborúk meg minden, ami a háborúval jár együtt. Tóbiás Krisztián elég világosan fogalmazza meg történeteit, sőt eszméit is, nem is mindig költői képekben, többször hagyatkozva a szó szerinti jelentésre. Ami még csak nem is zavar(hat)ja az olvasót, hiszen így könnyebben helyezi el a vers történéseit időben és térben. Ha a múlt század közelmúltjának mondható, akkor a közelmúlt paraszti életének jelenetei sorjáznak a *vasjani* rendre csak egyetlen mondatból álló verseiben. Bibliái képek, „jézuskrisztus” és Mózes, az „úristen”, babonák, hiedelmek, az elkerülhetetlen Jókai meg Petőfi, a talpra magyar, megannyi külső és belső jele meg tárgya egy elveszelődött kultúrájának. A paraszti műveltség mozdulatlanak látszó tényei meg tárgyi világa, amit Tóbiás Krisztián versekbe foglalt annak jegyében, hogy „mindenkinek meg van írva az élete / hogy meddig tart / meg hogy mit csinál benne / merre fog járni / satöbbi / aztán meg ki tudja”. Persze csak utólag tudható meg, mire megy ki a „mindenkinek” előre megírt élete. Tóbiás Krisztián az emlékezés titokzatos útjain követett nyomon egy életet, mégpedig úgy, mintha az eleve elrendeltség jeleit követné. Sok részletből, ismert vagy kevésbé ismert életmozzanatból emléket állít, és ez nagyon tiszteletre méltó. Kár, hogy az emlékmű alapzata törékeny. Nem mintha mindaz, amit hosszú versében elbeszél, ne lenne megnyugtatóan hiteles, nem mintha egy-egy versére az elbeszélő költeménynek ne lehetne azt mondani, „így van, így igaz”, mégis kérdés, hogy az írásjelek közül csupán a pontot ismerő, a verset egyetlen lélegzetvétellel előadni szándékozó

költő világa költészetként mennyire hiteles. Olvasmányos a *vasjani*, és nyilván vannak, lesznek is olvasói, de költője mintha csupán az ihletre támaszkodna, mintha elkerülték volna figyelmét az epikai magból kifejlő szabadvers poétikai tapasztalatai...

Mit mond tehát a két fiatal(abb) költő költészete a vajdasági magyar költészet jelenéről, netán jövőjéről is? Azt mondja, hogy a már kanonizált költők műve mellett felépült lassan egy újabb, a múlthoz és a jelenhez egyaránt odaforduló költői törekvés, amelynek egyelőre csak elmosódó vonásai látszanak, és mintha hiányozna belőle az újítás, az újraértékelés, az átalakítás szándéka. Pedig nem írta el a kánon az újabban jelentkezők előtt a megújulás esélyét. Se Szögi Csaba, se Tóbiás Krisztián versei nem jeleznek fordulatot, ám vannak, és ez nem a legkevesebb, amit költő a költészetért megtehet.

21. Váratlan vendégek

Részlet a *Ricardo Reis Tahitin* című könyvből

Csend lesz.

Komoran ülünk az asztal körül, kerüljük egymás tekintetét, Mirandolina és Pauline is befejezik az imádkozást, sápadtan merednek maguk elé, és akkor hirtelen, amikor már nem is várnánk – noha a tükör pulzáló, de egyre erősödő zöldes fénye jelzi, hogy történni fog valami –, újra szél seper végig a szobán, felborítja a poharakat, egy, a kisasztalon fekvő kézirat lapjai elszabadulva, fehér madarakként cikáznak a szobában, egy kék porcelánvázát Cross még szerencsésen elkap, de egy másik már kicsúszik a tétován utánanyúló Guedes kezéből, és csörömpölve törik szilánkokra a padlón, a szobában ismét hűvös lesz, elhalványul a villanylámpák fénye, de teljesen nem alszanak ki, hunyorogva küzdenek az őket kioltani akaró titokzatos erővel, s a sarokban, azon a helyen, ahol mesterünk, Fernando Pessoa már kétszer megjelent az elmúlt napokban, és ahol az imént a titokzatos, rajtunk gúnyolódó fekete köpönyeges, arcát csuklyával takaró kísértet is feltűnt, ismét ott áll egy sötét ruhás alak.

„Mi van? – kérdezi. – Nem engem vártatok.”

„Mario – mondjuk szinte egyszerre Álvaroval, és felemelkedünk. – Hát eljöttél. Soha jobbkor...”

„Ne gyertek közelebb – halljuk szomorú hangját, és a lámpák fénye ismét felerősödik, látjuk zöldessárga arcát és ránk szegeződő bánatos, fekete szemét. – Megérinteni amúgy sem tudnátok, amit láttok, az csak egy árnykép, egy illúzió. De ez nem jelenti azt, hogy a szellem, akit láttok, ne *én* lennék. Még a halálban is csalunk, barátaim, testetlenül, láthatatlanul mégse jelenhettem volna meg, halálra rémisztve benneteket. Ezért választottam ezt a szürke öltönyt. Egyébként ti, kedveseim – fordul Álvaro felé és felém –, nagyon jól tudjátok, hogy nekem soha nem is volt szürke öltönyöm, mondhatni utáltam a szürke zakókat és általában az öltönyö-

ket. Én az élénk, rikító színeket kedveltem, volt például egy vörös zakóm, de volt egy kanárisárga is, s az abszintot is általában a smaragdzöld színe miatt részesítettem előnyben, más italokkal szemben, de szerettem a vörös malagaborokat és az aranysárga, szőke, dán söröket is. Most, amióta testetlenül bolyongva emlékezem földi vonulásomra, az emlékek áradatát mindig egy-egy szín indítja el. Sokat járok múzeumokba, nézem azokat a festményeket, melyeket életemben nem is láthattam soha, mert valami polgárpukkasztó gögből mellőztem a régi, klasszikus festőket, az új világot szerettem volna megjeleníteni úgy, ahogyan te, kedves Álvaro, de képtelen voltam rá. Lenyűgöztek az álmaim, rabul ejtettek csökönyös kispolgári előítéleteim, melyekben, most visszatekintve már látom, kétségtelenül az a legfurcsább, hogy én magam gyűlöltem a kispolgárt minden megjelenési formájában, mégis egyfajta gögből nem foglalkoztam azzal az egyetlen dologgal, amit a polgárság létrehozott hányatott története során, a művészetével. Ezért és csak ezért nem voltam képes áradó, futurista szabadversekben megjeleníteni az új világot. Párizsban az északi pályaudvar mellett laktam egy hotelben, hajnalban, ha kitártam az ablakot, hogy kiszellőztessem a cigarettafüstöt, mindig éreztem a vonatok füstjének összetéveszthetetlen szagát, jöttek, mentek a vonatok, a kis hotel állandóan mozgásban volt, meg-megremegett, amikor a pályaudvarra befutott vagy kifutott egy-egy vonat. Talán éppen a remegés miatt választottam ezt a szállodát, érezni akartam a világot, ha már írni nem tudok róla úgy, olyan felszabadultan és természetesen, ahogy barátom, Álvaro de Campos. A mozdonyokról szerettem volna énekelni, a repülőkről, az automobilokról, a gyárakról és a nincstelen proletárokról, de ehelyett felgerjedt álmaimat írtam le, ahol hurik nyüzsögtek, angyalarcú nők, akik megbabonáztak, de csupán addig tartott a varázslat, amíg meg nem ismertem egyet közelebb-ről, és rá nem jöttem, hogy a vele töltött, felejthetetlen és csodálatos éjszaka megismételhetetlen... És ezért is döntöttem úgy, hogy meghalok... Ma úgy látom, kissé talán tényleg elkapkodtam a dolgot, Ricardónak, aki ezt őszintén meg is írja egyik nekem címzett versében, teljesen igaza van. Rossz volt a kiindulási pont, következtetésképp a konklúzió is hibás volt, amit levontam belőle... Talán nem kellett volna bevennem a mérget és megrendeznem a haláloamat, a nemléte menekülve a költészet elől... Azóta is ezen töprengek, rájöttem, hogy tévedtem, de most már késő. Néha az ember bedől a saját rögeszméinek, és az életével fizet érte. Ezért sem értettem egyet Fernandóval, aki már azon gondolkodott, hogy elvisz titeket is magával. Csak bonyolítjátok a saját életetek, magyarázta nekem, egy bárányfelhőn üldögélve, valahol távolabb innen, ahol nem esik az eső, mert az esőt be kell vallanom, nem szeretjük.”

Elhallgat. Fáradtan néz ránk.

„Ezt nem értem – meredek rá döbbsen, és érzem, hogy erőtlenedem el. – Hogyhogy elvisz magával. Hova visz el?”

„Fernando szerint, ha ő befejezte földi vonulását, tulajdonképpen már nektek sem szabadna életben maradnotok, hiszen ti mindannyian valamiképpen ő vagytok. Az ő *énjének* megsokszorozódásai. Ehhez, vettem közbe én szigorúan, nincs joga. Hiszen nem Isten. Már végre, ha kénytelen is volt rá, de elengedte, el kellett engednie a kezetek, most egyet tehet, figyelheti, hogyan élitek meg a szabadságot, ami után, az ő, szerinte elhibázott, félresikerült életében örökké sóvárogatok. Ezért is lázadoztatok annyit, a vélt zsarnoksága ellen. Noha ő, bevallása szerint, csak óvni akart titeket. Hogy ez mennyire sikerült, és egyáltalán lehetséges-e, számomra (és ezt beszélgetéseink során soha nem titkoltam, nem rejtettem véka alá!) legalábbis kétséges. De ő igen hiú, szeszélyes ember – bizonyos tulajdonságaink ideát sem változnak, sőt! – és nem bírja elviselni a bírálókat. Neki és Antóniónak címzett verseid, Ricardo, ezt tudnod kell, nagyon felkavarták. Mélyen megérintették. Megbántódott, noha verseidben sok igazság volt, még ha nem is a teljes igazság, még ha a teljes igazságnak csak különös, bizarr és fájdalmas részletei... Hálátlanok, suttogeta nekem elkeseredve, a szívfájdítóan fehér báránnyelvről, ami a szárnyas pelenkákra emlékeztette őt, ezek alatt kényszerült volna verseit írni, ha vállalja élete egyetlen szerelmi kapcsolatát, és mégiscsak feleségül veszi Ophéliát... De erre is képtelen voltam, ismerte be, lelógatva lábát a báránnyelvről, szomorúan nézegetve az alattunk hullámzó óceánt.”

„Hogyhogy el akart vinni magával – dühöng Álvaro. – Ennyi önzést még én sem tételeztem volna fel róla...”

„Abból indult ki – magyarázza türelmesen Mário, és mosolyra húzódik az arca, hogy ti tulajdonképpen nélküle már amúgy sem vagytok teljes értékűek, az ő *énjének* megsokszorozódásai vagytok, de nélküle képtelenek vagytok kiteljesíteni önmagatokat, hibát hibára halmoztok.”

„Te is tudod – suttogetom fáradtan, elkedvetlenedve –, hogy ez nem igaz. Épp most, hogy létrehoztuk ezt a költői falansztert, teremtettük meg önmagunknak azt az esélyt, amire mindig is vágytunk, hogy kiteljesíthessük önmagunk, életünkben és művészetünkben egyaránt. S most, merő rosszindulatú önzésből, ezt az esélyt is el akarja venni tőlünk? Nem értem, nem értem...”

„Én határozottan lebeszéltem szándékáról – mosolyog biztatóan Mário de Sá-Carneiro. – Nagy bátorságra, erőre, szellemi önállóságra vallott már az is (dicsértem, hiszen tudjátok, mennyire hiú, az igazságot szép szavakba becsomagolva lehet beadogatni neki, mint gyermekeknek

mézzel vagy lekvárral a keserű pirulát!), hogy létrehozott benneteket, az asszociációi sötét mezőin gomolygó árnyakat. De azzal, hogy életre keltett, hogy elindított titeket az irodalomban, hogy megírjátok mindazt, amire ő, *a nagy luzitán hazafi*, a Sebestyén király bűvöletében élő poéta doctus, a nemzeti költő, egyszerűen képtelen lett volna, mert nem tartotta összeegyeztethetőnek nemes elveivel, melyek különösen az én szerencsétlen halálom után erősödtek fel benne és váltak meggyőződésévé, elindított egy folyamatot, amelyet most hirtelen, merő gonoszságból, gonosz szeszélyből (módosítottam rögtön ítéletemet, mert nem akartam még jobban megsebezni, mégiscsak a barátom!) egyszerűen nem állíthat le. És miért nem? – meredt rám sértődötten. Én találtam ki őket, én is fejezhetem be ezt az egészet, hiszen már látom az ég világán semmi értelmű nincs a működésüknek, ráadásul ellenem is fordultak, hálátlanok!... Ez nem igaz, érveltem. Tulajdonképpen örülnöd kellene, magyaráztam, hogy nagy műved a halálod után is igen-igen változatos formákban folytatódik, hogy teremtményeid végre elkezdtek önálló életüket, hogy végre itt a kommunában lehetőségük van arra, hogy kiteljesíthessék önmaguk. És ezt az esélyt nem veheted el tőlük. Egyszerűen megtiltom. Milyen jogon? – nézett rám dölyfösen. A barátság jogán, válaszoltam szelíden. És azért, mert igazságérzetem is tiltakozik egy ilyen brutális befejezés ellen... Meg kell várnod, amíg műveikben ők is eljutnak *a vég tónusáig*, ami hosszú, bonyolult, kacskaringókkal, szellemi tévelygésekkel zsúfolt élmények sorozata. De az ő élményeiké, és nincsen jogod megfosztani őket ezektől, a megengedem, keserű tapasztalatoktól. Hát nem érdekel, hogy milyen irányba fordult Ricardo Tahitin átalakuló költészete, hogy hogyan fejezi be Bernardo *a kétségek* befejezhetetlen, végtelen *könyvét*, hogy hogyan jut ki végre szegény Vicente az *idegenég erdejéből*, hogy milyen lesz Tejve bárójának, hosszú esztendőök óta készülő, nagy filozófiai munkája, hogy hogyan alakul Mora új pogányság-elmélete, megírja-e régóta tervezett *könyvét* az ősi kultúrákról, hogy milyen verseket ír itt a szigeten, nagyvárosi környezetéből kiszakadva Álvaro, hogy hogyan mélyül el és válik egyre áttetszőbbé Search enigmatikus, ezoterikus költészete, hogy hogyan teljesíti ki az avantgárd bűvöletében alkotó, de attól itt, a fény szigetén mindenképpen elszakadó Cross áradó, a világot végre megszólító költészetét?! Ők tényleg a te *egőd* megduplázódásai, de már régóta önállósultak, s már olyasmikre is képesek, amelyekre te a *portugál költő*, a nemzeti poéta soha nem lettél volna képes, mert szerepeddel összeegyeztethetetlennek tartottad mindezt, amit ők most helyetted írnak meg. És te, merő szeszélyből, pontosan ettől akarod megfosztani őket. Ellenzem, a barátság jogán is ellenzem. De hát látod, mibe kevered-

tek, kesergett. Éppen ez az, érveltem, most, hogy tényleg bajba kerültek, mintegy megóvándó szellemüket, el akarod ragadni magaddal ide, az árnyak birodalmába, ahol keserűen döbbenhetnek rá arra, hogy mitől fosztottad meg őket, s egész árny-létükben kísérni fogja őket is a kielégületlenség érzése, a bűntudat, hogy mennyi mindent megírhattak volna, de nem tudták megírni, egyszerűen azért, mert te, mint egy isten, elragadtad őket. Egész további szellem-létükben kísérteni fogja őket megíratlan műveik fantomképe. Soha, soha nem fogják neked megbocsátani ezt a brutális gesztust... Ami ráadásul ellentmond annak is, amiért, végeredményben egyáltalán létrehoztad őket!...”

„És mit mondott? – kérdezi idegesen Álvaro, és rágyújt egy bórszivarra, döbbenten látom, hogy reszket a keze. – Miben maradtatok?”

„Hogy megadja nektek még ezt az *utolsó esélyt*. Hogy itt a kommunában végre nyugodtan alkothassatok. Csak ehhez ki kellene mászni a gödörből, melybe ezek a bizarr formájú, hallhatatlan lények taszítottak...”

„Éppen ezen kísérletezünk – mondja Mora. – Mert minden helyzetből van, kell legyen kiút. Ennyit már megtanultam tőle... Ezt akár el is mondhatod neki, amúgy sem dicsértem soha, különösen végzetes döntése után, amikor fatálisan félreértve törekvéseimet, a bolondok házába száműzött...”

„De ott sem adtad fel – néz rá elismerően a szürke zakós árny. – Ott is dolgoztál... Bámullak, kedves António, kimondhatatlanul örülök, hogy Campos ki tudott juttatni az egészségházból, és elhozott ide...”

„Megkaptad a verseket, az álleveleimet?”

„Olvastam a nekem szóló verseidet, Ricardo – fordul felém. – Mi ott mindenhez hozzájuthatunk, amihez csak akarunk, s hallottam Fernandótól azt is, hogy bajban vagytok, hogy itt, ezen a csodálatos szigeten (ahol Ricardo megvalósította a költői kommuna nagy álmát, amelyről mi is annyit álmodoztunk mesteretekkel, csak sem képzelőerőnk, sem pénzünk nem volt álmainkat valóra is váltani!), milyen veszélyek leselkednek rátok...”

„Szerinted mit tegyünk? – kezdem kapkodva. – Meg szerettük volna idézni a varázstükör egykori tulajdonosát – mutatok a zöldes fényben úszó tükörrre. – Még mesteremtől, Alberto Caeirótól, a nyájak őrizőjétől kaptam ajándékba, nem sokkal halála előtt. Ő mesélte, hogy egy alkimista őséé volt...”

„És ez a tükör védett meg benneteket, ahogy hallottam – nevet kissé gúnyosan Mário, majd újra elkomorodva néz ránk. – Ha nem lesz Lídia kisasszonynál, talán fel sem ébredtek az álomból, amelyet azok a láthatatlan teremtmények bocsátottak rátok...”

„Igen – tűnődik el Álvaro. – És minden valószínűség szerint már nem is élünk, hiszen azután kezdődött a vihar, és ott fulladhattunk volna meg a zuhogó esőben...”

„S már veletek lehetnék” – vigyorgok.

„Ne siess – szól közbe kissé éleesebben. – És ezt én mondom neked, aki kissé elkapkodtam ezt az egészet... Fogalmatok sincsen, hogy mi...” – de nem folytatja, láthatólag erről akárcsak Fernando, ő sem beszél szívesen. – „Tehát ha jól értem – néz ránk megint, kissé szánakozva –, most attól féltek, hogy azok a hallhatatlan lények, akik ráadásul láthatatlanokká is képesek válni, amikor csak akarnak, továbbra is figyelnek benneteket, s bármikor újra hipnotikus erejüket érvényesítve altathatnak el?! Csak az nem világos számomra, hogy *mit akarnak tőletek?*”

„Igen. Erről sejtelmünk sincsen – sóhajt Álvaro. – A tükör – mutat mereven a továbbra is egyre méregzöldebb színekben foszforeszkáló varázstükörre –, egyszer már megvédett, de mivel fogalmunk sincs a szerkezet rejtelmeiről, nem tudjuk irányítani, ezért aztán elképzelni sem tudjuk, hogy mi történik, ha a Fernando szerint állítólag feledékeny *mérhetetlen vének* ismét érdeklődni kezdenek, ha mondjuk egyikük itt, ebben a házban jelenik meg, amit nem lehet kizárni, az is lehet, már régen itt is van, csak mi nem látjuk, mert képes láthatatlanná tenni magát...”

„Nincs itt – mosolyog megnyugtatóan Mário. – Nyugodjatok meg. Ha itt lenne, ha itt lennének, *én látnám őket!*...”

„De meddig tart ez? Lehet, hogy ismét eszükbe jutunk, s akkor eljönnek meglátogatni, aminek beláthatatlan következményei lehetnek. Az életünk is veszélyben forog. Ez már nem játék!...”

„Ezért akartátok megidézni egyik régi tulajdonosát, azt az alkimistát – nevet Mário –, hogy hasznos tanácsokat kérjetek tőle a tükör, a különös szerkezet működését illetően?”

„Csakhogy valami hiba történt – magyarázza Mora –, és nem ő jelent meg, hanem valaki más, egy fekete köpenyes, rejtelmes, goromba alak, akinek arcát ráadásul csuklya fedte, ezért nem is láttuk, és egyszerűen nem volt hajlandó felfedni kilétét...”

„Lehet nem is volt arca – legyint Álvaro. – De meglehetősen ellenségesen viselkedett, szemünkre hányta, hogy megzavartuk a nyugalmát, akárcsak azokét a lényekét, akiktől félünk, s az volt a véleménye, hogy adjuk fel...”

„És az alkimista nem jelent meg?”

„Nem – szólal meg Lídia is. – És feltételezéseim szerint azért nem, mert nem is létezett. Ha a heteronimáknak nem lehetnek gyerekeik, akkor hogyan lehetett Alberto Caeirónak egyáltalán őse?...”

„Jó kérdés, kisasszony. De arra nem gondolt, hogy esetleg a Fernando őse lehetett ez az alkímista? De egyelőre Fernando sem jött még rá, hogy hogyan került a titokzatos fekete tükör a család birtokába...”

„Én, tudod jól, mérnök vagyok – szól közbe izgatottan Álvaro –, és Fernandóval és másokkal ellentétben a misztika, az alkímia eddig nem nagyon érdekelt. Most, hogy megvédett, vizsgálgattam, és sejtem, hogy ez a tükör egy igen különleges képességekkel rendelkező szerkezet, amit, és ebben Mora doktorral és Lovecraft úrral is egyetértünk – néz a megnevezettekre –, évezredekkel ezelőtt felejthettek itt, a földet, a bibliai próféták szerint is fölöttébb gyakran látogató idegen civilizációk értelmes lényei. De az is lehet, szándékosan hagyták itt, hogy kommunikálni tudjanak az általuk megismert emberekkel...”

„Meg is vizsgáltad?”

„Nincs mit vizsgálni rajta, nem mechanikus, hanem gondolati erővel működtethető szerkezet.”

„Gondolati erővel működtetett mechanizmus?! – ámul el Mário. – Jó kis dologba botlottatok.”

„Van valami elképzelésed arról, hogy mit kellene tennünk ebben a helyzetben? – kérdem. – Mert valamit tennünk kell, nem várhatjuk ölbe tett kézzel, hogy idejöjjenek, és megint elaltassanak azok a meglehetősen szokatlan formájú lények. Meg sem próbálok leírni neked, milyenek!... Madarak, hárpiák, polipok, pókok és kígyók keverékei, szárnyakkal, csáppokkal, lampion nagyságú, veres szemekkel.”

„Ha feltételezésed helytálló – néz Álvaróra Mário szelleme, és didegve húzza össze magán szürke, ráadásul két-három számmal nagyobb zakóját –, akkor a szerkezet *igazi* tulajdonosaival kellene valahogyan, a tükör segítségével kapcsolatba lépnetek...”

„Ez már nekünk is eszünkbe jutott – szólal meg az eddig Máriót bámuló s mélyen hallgató Borges. – Ha valakik, akkor elsősorban a szerkezet létrehozói segíthetnének rajtunk, ha egyáltalán léteznek még valahol az űr és az idő mérhetetlen térségeiben. Ha el nem pusztult eddig civilizációjuk valami kozmikus katasztrófa következtében.”

„Mindig ilyen zöldes fényben villózik?” – mered a tükörré érdeklődve Mário.

„Nem. Ezt még soha nem tapasztaltam, pedig már évek óta a birtokban van. Általában képeket szokott mutatni, nemrég, amikor még Lídia Velencében volt, elég volt csak rágondolnom, és máris láttam a tükör sötét síkján imádott arcát, alakját...”

„Akkor lehet, hamarosan megtörténik a kapcsolatfelvétel – jelenti ki ünnepélyesen Mário de Sá-Carneiro. – Ha feltételezésed igaz, azok az is-

meretlen, de a földet szívesen látogató és az akkori emberek szerint *angyalnak* tekintett idegenek tisztában voltak a földi viszonyokkal, tudták, hogy a föld mélyében veszélyes lények élnek, egy másik faj által oda száműzött *mérhetetlen vének* nyilván tudtak gondolati erejükéről is, ami rájuk nézve is veszélyeket rejthetett magában, és saját védelmükben készíthették ezt a szerkezetet, ami, mint egy varázskör óvta meg őket, s óvja meg értelem-szerűen azokat, akiknek a birtokában van, a *vének* számukra is, számotokra is katasztrófát, megsemmisülést jelentő szellemi befolyásától.”

„Ha ez igaz – döbben meg Álvaro –, s ha feltevésem helytálló, hogy ez tulajdonképpen gondolati erővel működtetett mechanizmus, egy igen fejlett szellemi és technikai szinten álló civilizáció terméke, akkor elméletileg elég, ha mindannyian arra gondolunk, hogy veszélyben vagyunk, és a szerkezet, véve a gondolatainkat, a jelzésünket, máris működésbe lép a védelmünkben, mint ahogyan ezt már a *hold arca* nevű bálványánál tett balszerencsés kirándulásunk során is kiderült.”

„Na végre – néz elismerően Álvaróra Lídia –, kezd megjönni az eszed, drága barátom. Ezt várjuk tőled mindannyian, akik szeretünk, és nem a különféle misztikus zagyvaságokat... Ha feltevéseid helytállóak, és ez tényleg gondolatátvitellel működtetett mechanizmus, most azon dolgozik, hogy kapcsolatba lépjen az űr, ki tudja, melyik távoli szögletében létező megteremtőivel, hiszen egyfolytában *rájuk* gondolunk!...”

„Várni kell, türelemmel – kacag Mário. – Majd ha ti is szellemek lesztek, megtanuljátok többek között azt is, hogy mi a türelem. De addig is örömmel értesültem a költői kommunáról, mint bátorkodtam említeni Fernandóval örökös, visszatérő álmunk volt ez, csak pénz hiányában nem tudtuk kivitelezni. Nektek viszont, hála a kitűnő Borges úr nagy felfedezésének – pillant elismerően a smaragdöldre boruló tükört bámuló argentin költőre –, sikerült. Ezért mélységesen egyetértek Fernandóval, hagyjátok a *mérhetetlen véneket*, a *hold arcát*, a *ki tudja létező vagy nem létező alkímistákat*, hagyjátok *Vinetát*, a *víz alatti várost* (egyébként verseitek gyönyörűek!), és térjete vissza az irodalomhoz. Most szabadon és nyugodtan megírhatjátok tervezett műveiteket ezen a csodálatos szigeten. Úgy látom, a múzsák már itt is vannak – pillant dévajul a hölgyekre. – Hagyjátok a föld alatti rejtelmes lényeket és...”

„De hát pont itt van a probléma gyökere! – szólal meg rekedten az eddig figyelmesen hallgató Lovecraft, és köhögni kezd. – Mi történik, ha ők nem hagynak békén bennünket...”

„Az mindjárt kiderül” – mutat a tükörré remegve Borges, s mi döbbenben nézzük a már smaragdöldre izzó, szinte lángoló szerkezetet, észre sem vesszük, hogy mikor tűnik el a sarokból Mário de Sá-Carneiro

szürke öltönyös árnya, nem is érzékeljük az eltűnését megelőző, hirtelen feltámadó jeges fuvallatot, az iszonyú szelet, amely újra felborítja a poharakat, és madárként röpteti ide-oda a szobában, az egyszer már elrepülő kézirat fehér lapjait, a szél váratlan eltűnését sem érzékeljük, süllyedését a feledés vermeibe, és azt sem, hogy újra meleg lesz a szobában, hiszen megszűnik az árnyak birodalmából érkezőket megmagyarázhatatlanul, de hűségesen elkísérő, szokatlanul dermesztő hideg, már újra elviselhetetlen a hőség, visszaáll a dolgok és az évszak normális rendje, újra hallani, amint az erősödő eső fáradhatatlanul pergeti a tetőn végtelen és szomorú énekét, hallani, amint a tarajos hullámok tajtékozva törnek meg a part kövein... Nem látunk, nem hallunk, és nem is érzékelünk semmit, mintha kedves vendégünk távozásával egyik pillanatról a másikra zuhantunk volna át a képzelet átláthatatlan terébe, ebbe a hatalmas tükörbe, amelyik hihetetlenül kitágította a szoba határait, mintha termék, eddig nem létező termék nyíltak volna a hollandus fehérre festett házának társalgójából, termék, amelyekben nem jártam még ugyan, de most, fejem kapkodva és ide-oda pillantva, úgy érzem, mindig is tudtam a létezésükről, és kissé megbántva kezdtem képzeletben dorgálni ama ismeretleneket, elsősorban az öreg, rotterdami kereskedőt, akik eltitkolták előlem ezeknek a tágas, áttekinthető, a geometria tiszta, szigorú rendjében tündöklő terméknek a létezését, ezáltal megfosztva valamitől, ami az enyém volt, még akkor is, ha nem tudtam róla, hiszen jogos tulajdonom volt, és birtokolhattam volna kedves vendégeimmel együtt már hamarabb is, ha tudomást szereztem létezésükről, ha nem titkolják el előlem ezeknek a tágas, egymásba nyíló, egymást sokszorozó pompás terméknek a létezését. Dühöngtem. Törni-zúzni szerettem volna, úgy éreztem, becsaptak, kibabráltak, aljas, nemtelen játékot űztek velem a ház egykori tervezői és gazdái, ugyanakkor az is felfoghatatlan volt számomra, hogy egyáltalán hogyan maradhatott mindez rejtve előlem, hogyan nem fedeztem fel már eddig is a társalgóból nyíló termeket, amelyek a végtelenbe vesztek, és valahol távol, az üvegfalakon túl, vettem észre döbbenet, hófehér pelyhek kerengtek a tiszta levegőben, a meghitten sütő narancssárga nap fényében. Havazott, s maga a jelenség annyira szokatlan, annyira felfoghatatlan és annyira csodálatos volt – hiszen a szigeten tudomásunk szerint soha nem havazott, a maorik nem is ismerték a havat –, hogy belesajdult a szívem, és sorsom váratlan ajándékának éreztem ezt az üvegfalakon túli, földöntúli havazást, felugrottam, hogy átrohanva az egymásba nyíló termeken minél hamarabb kiérjek a szabadba, hogy érezzem felhevült arcomon az olvadó hópelyhek szűrő, csiklandó érintését, hogy forogjak-hemperegjek a hóban, de mozdulni se tudtam, lenyűgözött a hirtelen megjelenő alak, mintha a smaragdzöld-

ben izzó fekete tükörből tűnt volna elő, megmagyarázhatatlan módon materializálódva a semmiből, vékony volt, pici, törekeny gyerekestéhez képest meglehetősen nagy feje tűnt fel először és a két fekete szem, amely rám szegeződött és a székemhez szögezett, sírás fojtogatott, szédültem, mintha életem minden kudarca egy pontba gyűlt volna össze bennem, itt tolongott minden csalódásom, minden fájdalmam és minden szégyenem, csódtömegnek láttam az életemet, örvénylő mélység nyílt alattam, és én szerettem volna aláhullani ebbe a félelmetesen derengő mélységbe, szerettem volna megsemmisülni, feloldódni a derengésben, semmivé foszlani. Az idegen figyelmesen nézett, kötőjelhez hasonló szája valami torz mosolyféltre húzódott, s a sötétzöld fényben szinte foszforeszkált hihetetlenül vékony, kicsi teste.

„Nincs okod félelemre, Ricardo Reis! – hallottam, de nem mertem volna megesküdni rá, hogy az idegen lény tényleg szavakkal szól hozzám, hangja mégis bennem kavargott és megnyugtató, eltűnt előlem az örvénylő mélység, újra láttam, egy életfogytiglani pillanatra a végtelenbe vezető termék üvegfalán túl kavargó hóesést, s ez megnyugtató, örömmel töltött el, felszabadított. – Kéréseket meghallgatásra talált, és elbírálást nyert. Hogy ki vagyok én, hiába magyaráznám nektek, úgysem értenétek meg, az előttetek felfoghatatlan és elképzelhetetlen jövőből érkezem, nem én, csak a vetített képem, onnan jövök, ami túl van az állatok ismert világokon. A készülék, amelyet évezredekkel ezelőtt, egy látogatásunk után, mi hagytunk itt egy piramisban, s amelyet ti tükörnek neveztek, egy idő óta a te tulajdonod, Ricardo Reis, képes megvédelmezni téged és társaidat, a házban és tizenkét kilométeres körzetben tartózkodókat a *mérhetetlen vének* mindenén áthatoló szellemi erejétől. Igen, tudomásunk van a létezésükről, azt is tudjuk, hogy hallhatatlanok és egészen a bolygók, a *Terra* pusztulásáig maradnak föld alatti üregekben, s amikor már a földet lakó, akkori lények előtt is letagadhatatlan lesz, ami előttük már most világos, hiszen ismerik az idő titkát, tehát a saját jövőjüket is, hogy napotok felrobban és a föld elpusztul, és hatalmas űrhajókon millióan és millióan menekülnek más, lakható világokba, ezek a furcsa hallhatatlanok akkor sem mozdulnak ki föld alatti üregeikből, itt maradnak, hősiesen várva be a bolygó pusztulását, ami saját haláluk is egyben! Hogy miért választják ezt a sorsot, mi sem tudjuk, képtelenek vagyunk kommunikálni velük, akárcsak az állatok *dicő fajnak* nevezett, évmilliókkal a ti megjelenésetek előtt, ugyancsak a Terrán lakó értelmes lények. Amit tudunk a vénekről, tőlük tudjuk... A szerkezet, amit ti varázstükörnek neveztek, képes semlegesíteni a szellemi erejüket, képes megvédelmezni benneteket egy olyan, állatok érzékelhetetlen és láthatatlan kört vonván körétek, amelyen sem

ők, sem a gondolataik nem tudnak áthatolni, hiába is akarnának. Tudósaink még akkor készítették, amikor első földi utazásunkra készültünk, hogy megvédelmezzék a *mérhetetlen vének* befolyásától, hiszen tudtunk létezésükről, s akkor még ránk nézve is jelentettek bizonyos veszélyt, bizonyos kockázatot. A készülék, ahogyan ti már rájöttetek, gondolati erővel működtetett mechanizmus, erejét a világmindenség végtelen erejéből, az úr energiájából nyeri. Elég, ha arra gondoltok, hogy veszélyben vagytok, és máris működésbe lép, de hogy megnyugodjatok, már most beállítom egy állandó *készületi állapotba*, ami a ti nyelveteken körülbelül azt jelenti, hogy az *erőtér* ettől a pillanattól fogva létezik, és lehetlenné teszi bárminek az áthatolását, beleértve a ti primitív fegyvereiteket is. Hogy jobban értsétek, a rátok dobott bombák nem hullanak le, a levegőben robbannak fel. Ez is lényeges, a nyughatatlan Terrán hamarosan háború lesz, de a szerkezet megvéd a bombáktól is, ha esetleg bombáznák ezt a szigetet... Védelmet biztosít tehát a számotokra, a bálványt is nyugodtan újra meglátogathatók, kutatásokat is végezhettek, ahogyan terveztétek, a vízesés mögötti barlangban is, az általatok *mérhetetlen vének*nek nevezett lények többé nem jelentenek veszélyt számotokra. Szabadon élhetnek szenvedélyeteknek, a költészetnek... Tanácsunk pontosan ezért bírálta el kedvezően kérésetek, s döntött úgy, hogy biztosítja számotokra a védelmet. A költészet csoda – mondja még, és vonalszerű szája újra valami bizarr mosolyféltre húzódik –, minden rendelkezésünkre álló erővel óvni, védelmezni kell. Sok, nálatok összehasonlíthatatlanul magasabb szellemi színvonalon álló faj nem is ismeri...”

A tükör villan egyet és kialszik, egyik pillanatról a másikra szűnik meg a méregzöld sugárzás, az idegen eltűnik, és vele hullanak a semmibe az előbbi egymást sokszorozó termek is, az üvegfalakon túli álomszerű hóeséssel együtt, csend lesz, újra meghallom a ventilátor monoton zúgását, az eső kopogását a tetőn, a tenger haragos morajlását, a parti köveken megtörő hullámok zaját.

Felállok, és átölelem az ugyancsak felemelkedő, mosolygó Lídiát.

A többiek még egyelőre nem térnek magukhoz, a látomás hatása alatt lehetnek, tűnődő mosollyal, boldogan merednek maguk elé, Pauline félhangosan újra imádkozni kezd.

„Csak azt nem tudom – jegyzi meg az ugyancsak magához térő és föl-emelkedő Borges –, hogy Ezékiel hogyan nézhette ezeket a lényeket angyaloknak...”

„Lehet, hogy akkor angyalnak látszottak – magyarázza mosolyogva Antónia, és az ugyancsak felemelkedő Álvaro felé fordul. – Lehet, hogy tetszés szerint tudják változtatni az alakjukat.”

„Kiszáradt a szám – indul kifele Cross. – Innék valamit. Ki kér bort vagy sört, vagy ásványvizet?”

Megindulunk utána, van, aki vörös-, van, aki fehérbort iszik, van, aki sört, van, aki, mint a sápadt Lovecraft is, vizet, de a megrendült amerikai, láthatólag még mindig az átéltek hatása alatt, csak azután issza ki megfontoltan, apró kortyokban a poharában gyöngyöző szódavizet, miután levéve a kalitkáról a fekete leplet, kitarja az ajtót, s a magához térő Henrik vidáman kezdi rikácsolni „Vineta”, „Vineta”, és kiröppenve szabadon köröz a szobában.

„Te mindent tudsz – fordul felém vörösborral teli poharát fölemelve a töprengő Search. – Hogyan is írja Rilke a második elégiában?”

„*Iszonyú minden angyal*” (64) – mondom csendesen.

„Nem erre gondoltam, hanem az elsőre – vörösödik el Search. – Az elsőre, amelyben arról beszél, hogy...”

Komorán, vörösboros poharamból kortyolva kezdem el:

*„Ó melyik angyal hallana meg, ha kiáltok, az égiek
rendjeiből? és még ha szívére
vonna is hirtelen egy: viharzóbb léte hevében
égeten – elégnék. Mert a Szép az Iszonynak
kezdeté csak, ennyit még elviselünk és
bámuljuk közönyét, hogy össze se zúzza,
megveti lényünk. Iszonyú mindegyik angyal.”*

„Hát gondolom, ezért nem abban a formában jelent meg, ahogyan Ezékiel láthatta – méltán el António, iszik egy korty fehérbort, és borostás arcán mosoly suhan át. – Óvott bennünket.”

„És Vinetával mi lesz? – kérdezi Álvaro, s nagy söröskrigliben kever fröccsöt magának. – Elmegyünk meglátogatni, felkutatni most, hogy védelem alatt állunk?”

„Inkább írjátok meg – mosolyog dévajul, vörösboros poharából kortyolva Lídia. – Az Északi-tenger messze van... Az íróasztalotok viszont közel.”

Nevetünk, koccintunk, iszunk, Álvaro egy lemezt tesz fel a gramofonra, és Borgesre kacsint. Felhangzik egy argentin tangó, nézem, amint sorra állnak fel, hajolnak meg a lányok előtt, és táncolni kezdenek. Elámulok, milyen kecsesen mozog Vaitua Cross karján, milyen odaadóan simul Morau Searchhez, milyen kecses Noah mozgása, Álvartól bűvölve szinte a levegőbe emelkedik...

Akkor határozom el, miután felállva és meghajolva én is táncra kérem Lídiát, hogy nem hagyom veszendőbe menni álmaimat és képzelgéseimet,

regényt írok az alkimistáról, akit nem tudunk megidézni, lehet azért, mert nem is élt soha, de a regényemben élni fog, és megjelenik a titokzatos, víz alatti város is.

Henrik, mintha kitalálná a gondolataimat, újra megállapodva Lovecraft vállán kétszer is azt rikácsolja, „Vineta!” „Vineta!”, és elégedetten néz körül.

Aligha tehetek mást, gondolom, írnom kell erről az alkimistáról, hiszen reggel óta egyéb sem foglalkoztat, csak végtelen menekülésünk, isten háta mögötti erdei utakon, úgy emlékszem mindenre, mintha tényleg megtörtént volna, és nemcsak álmodtam vagy képzelegettem volna az egésztől, előttem van a holdfényben úszó szobája, a tágas termet uraló, hatalmas kemence, emlékszem a föld alatti rejtékútra, a patakmederre, a tűzre, a farkasokra, a hajnali napfényben feléledő fehér csúcsokra, a pitymallatkor megkóstolt körtepálinka felejthetetlen aromája a danzigi kocsmában ivott sör kesernyés ízével vegyül, nem, nem is tudok már másra gondolni, csak arra a pillanatra, amikor felém fordulva utoljára néz a szemembe, megrázza a kezem, biccent, és azt suttogja kissé érzelmesen, ami azért is megdöbben, mert nem jellemző rá, hogy „isten veled!”. Egy pillanatig borostás arcomhoz szorítja frissen beretvált arcát, majd a csodálkozó, döbbenet bámoló, sűrűn keresztet vető és félhangosan káromkodó matrózok szeme láttára meztelenül ugrik a hullámok közé és tűnik el végleg a szemünk elől, a helyén a víz felületén a sisteregve terjengő körök még egy ideig mutatják azt a pontot, ahol elsüllyedt, aztán lassan eltűnnek, felszívódnak, feltámad a szél, és a könyörtelen hullámok mindörökre eltüntetik a nyomait. Kétségbeesetten nézem magam előtt a fedélzetet, a bog erezeteit, amint körkörösen sokszorozva meg magukat a deszkában terjednek szét mindenfelé, ahogy a hullámok az előbb a vízbeugrása után, és újra hallom a kissé rekedtes hangját, az argentin tangó kábító dallama sem nyomhatja el, igen, hallom a hangját, mintha itt állana mellettem, láthatatlanul a tahiti ház ebédlőjében, az egymáshoz simuló párok között, hallom, amint lemondóan suttogja: „...az emberi sors is ilyen, ágazhatna többfelé is, de aztán...”, és lemondóan legyintve, a mondatot immár befejezetlenül hagyva, vetközni kezd, hogy néhány pillanat múlva mindörökre eltűnjön ámulós szemünk elől, a hullámsírba vesszen.

Nincs más megoldás, meg kell írnom ezt a történetet, fogadkozom, és magamhoz szorítva szerelmem karcsú, a tánc szédületében megfeszülő testét, hagyom, hogy elsodorjon a tangó szédülete...

„Na megnyugodtál végre – suttogja a fülemben, és karjait átvetve nyakamon, még szorosabban simul hozzám. – Hát nem volt igaz a jó öreg Willnek? Minden jó, ha a vége jó!...”

„Csakhogy nekem valami azt súgja, mindennek még nincs vége!” – válaszolok később, amikor a táncot abbahagyva kissé kábultan ülünk le az asztalhoz, és Lídia Borgesnek is megismétli ezt a *minden jó, ha a vége jót*, mint cáfolhatatlan alapigazságot, amely, lám, a mi történetünkben is beigazolódott, és koccintásra emelve poharát kissé kacéran nevet ránk.

„Találó – nevet az argentin költő, Lídia poharához, majd az enyémhez érintve poharát. – Különösen, mert a Shakespeare-darabban is egy okos, szellemes, elszánt, egyszóval kivételes képességű nőről van szó, olyanról, amelyet, ha ismeri, akár magáról is mintázhatott volna, kedves Lídia. Maga élő példája annak a Shakespeare korában azért nem éppen elterjedt nézetnek, hogy a kivételes nők eszesség, furfang, ötletesség és akaraterő dolgában semmivel nem maradnak el a férfiak mögött. Tulajdonképpen túlélésünket is magának köszönhetjük.”

„Köszönöm” – pirul el Lídia.

„Ami pedig a te állításodat illeti, kedves Ricardo – fordul felém –, persze, hogy nincs mindennek vége, életünk, s az attól elválaszthatatlan irodalmi működésünk folytatódik tovább, napokon belül megjönnek a cimborák a hajóval, újra indulhatunk kincsekre vadászni, addig remélhetőleg az eső is eláll. De amíg megjönnek, mindenképpen írni fogunk, Crosszal tervezzük a *Nekronomikon* fordítását is, ebben mindannyian besegíthettek, Bernardo és Vicente írják regényeiket, a báró nagy filozófiai művét, lehet Antóniónak is megjön a kedve, könyvvé formálni a Cascaisba papírra vetett jegyzetek tömkelegét, a föld történetének különös, emberek előtti korszakairól, Álvaro és Search folytatják verseiket, láthatod, mindketten formában vannak, Lovecraft bizonyára nekiül megírni mindazt, amit átéltünk, és ami részben összevág eddigi, borzongató sejtéseivel, de most már, hogy is fejezzem ki magam, perdöntő bizonyítékai vannak a földet az ember megjelenése előtt benépesítő lények mibenlétéről, te pedig, gondolom, folytatod még Buenos Airesben megkezdett, számomra rendkívül izgalmas Propertius, Ovidius és Horatius átirataidat és érdekes, tanulságos levelezésed Fernandóval és Márióval...”

„És meg kellene írnod az alkimista történetét – szól közbe izgatottan Lídia. Tátott szájjal, elhűlve bámulok rá, most is megdöbbszent ama képessége, hogy kitalálja legtitkosabb ötleteimet, mintha tényleg olvasna gondolataimban. – Végül is hajnal óta, mióta felriadtál abból a nyugtalan álomból, egyfolytában, szünet nélkül róla beszélsz, képzelepsz...”

„De hiszen te jelentetted ki, hogy hagyjuk a misztikus képzelődéseket, az örökös fantazmagóriákat...”

„A két állítás – mosolyog Borges –, korántsem zárja ki egymást. Ő attól óvott, ha jól értettem, hogy az egyik rögeszméből ne egy másikba mene-

külsőnk, de mint egy történet anyaga, az alkimista általad megálmodott, elképzelt, átélte viszonyosságai kiválóak, direkt regénybe kívánkoznak.”

„Ez bizonyára így igaz, s pontosan az előbb, tánc közben határoztam el, hogy haladéktalanul még ma éjjel el is kezdem, és regényt írok az alkimistáról.”

„Akkor mi nyugtalanít? – néz a szemembe Lídia, aggódva. – Miért vagy olyan feszült?! Tánc közben is éreztem, hogy valami nincs rendben...”

„Rossz előérzetem van – nézek rájuk, tűnődve forgatva kezemben az üres poharat. – Az előbb, még mielőtt az idegen megjelent volna a sugárzó, zöldes fényben a tükör fölött, furcsa látomásom volt, úgy tűnt nekem, a társalgó kitérül, szobák egymásba nyíló végtelen sorát láttam, elképesztően nagy, világos termek nyíltak ki előttem, és a legutolsó helyiség nagy üvegfalán túl, sorsom váratlan ajándékként, megláthattam a narancsszínű nap fényében kavargó hópelyheket. Elkápráztatott a látvány – hó Tahitin, ahol a bennszülöttek nem is ismerik a havazást! –, bosszankodtam a hollandusra, miért nem árulta el nekem e hatalmas termek létezését, miért tartotta titokban, miért nem beszélt róluk?! Úgy éreztem, jogos tulajdonomat tulajdonították el, valami olyasmit vettek el tőlem, amihez nem volt joguk, valami olyasmitől fosztottak meg, ami teljesen más irányba lendíthette volna az elmúlt napok zavaros, összekuszálódó történetét. Néztem a geometria szigorú rendjében kitérülő, egymást sokszorozó termeket, és dühöngtem, hogy miért is nem tudtam én minderről eddig, de a hópelyhek üvegfalon túli kavargása elkápráztatott, örömmel töltött el, megvigasztalt, fel akartam ugrani, hogy a termeken átrohanva, minél hamarabb kiérjek a szabadba, hogy érezzem elolvadni arcomon a hópelyheket, hogy hengerbókázzak a hóban, de nem tudtam mozdulni, mert a tükör fölött, a foszforeszkáló smaragdfelhőben váratlanul megjelent az idegen...”

„Csak az idegen vetített képe – javít ki Borges, s mozdulatom félreértve kiveszi kezemből üres poharam, és telitölti borral. – Ő maga nem volt jelen, csak a hologramja. Az üzenet hitelessége érdekében folyamodtak az idegen, s a biblia világában még *angyalnak* látott és tisztelt lények ehhez a módszerhez. Meg akartak nyugtatni, hogy nem forgunk veszélyben, hogy az általunk *varázstükörnek* nevezett szerkezet által gerjesztett erőteremtől megvéd, hogy a *mérhetetlen vének* ezentúl már semmit nem tehetnek ellenünk...”

„Nem tudom – kortyolok a poharamból. – De már a kirándulás hajnala óta egyfolytában úgy érzem, hogy megfeledkeztünk valamiről, egyetlen pró-részletről, ami döntően befolyásolhatja sorsunk. Amíg Máriót hallgattam, azt hittem, Pessoa szándéka volt az, gyors s eléggé át nem gondolt döntése, hogy egyszerűen megszünteti létezésünk, és magával visz

az árnyak honába, de kiderült, erről barátja, az egyetlen, aki hatással van rá, akire hallgat, akinek szavait megfogadja, tanácsait kikéri, szerencsésen lebeszélte, gyors halálunkról, földi vonulásunk hirtelen befejeződéséről tehát nincsen szó... Rádöbentem, hogy nem ez a különben logikusnak tűnő mozzanat volt az, amire nem gondoltam, hogy beszéljek most már egyes szám első személyben, hanem valami más. De mi? Képtelen vagyok rájönni, s ez hihetetlen nyugtalansággal tölt el. Tulajdonképpen ez a szorongás közös az álomban, vagy képzelődésben, ami az alkímistával összeköt. Akkor is, miközben menekültünk a végtelen lengyel erdőben, egy hegyi patak partján, s tüzet tettünk, hogy elriasszuk a minket kitartoán üldöző farkascsoportot, majd hajnalban, amikor megjelent a nap, sugárzó fénybe borítva a tájat (s megláthattam a Tatra derengő, elviselhetetlenül gyönyörű fehér csúcsait!) halomra lődöztük őket, végig az volt az érzésem, megféleldeztünk valamiről. Aztán a búcsú emlékezetemből kimeredő perceiben a hajón, amikor vetkőzni kezdett az álméltkodó, káromkodó, babonásan keresztet vető matrózok előtt, feltűnt nekem a fedélzeten a deszkában egy bog, amelynek erezei sokfelé ágaztak el, körkörösén, már-már áttekinthetetlenül, mint a víz körei, amikor követ dobunk bele. A férfi követte pillantásom, és kesernyésen vigyorodott el, *olyan, mint a sors, mint a sorsunk*, suttogta, *ágazhatna sokfelé is, de aztán történik valami és...* Nem fejezte be a mondatot, levetkőzött, búcsúzóul borostás arcomhoz szorította frissen beretvált arcát – azelőtt borotválkozott meg, hátát az árbocnak vetve, két helyen meg is vágta magát, vérezett az arca, egy pillanatra úgy nézett ki, mint egy kifestett indián törzsfőnök, aki elszántan indul a harcba. – *Isten veled*, mondotta még érzelmesen, ami nem volt jellemző rá, aztán a tengerbe vetette magát, s én, nézve a teste becsapódása nyomán keletkező és az egymást sokszorozó, szerteágazó köröket, amelyek egy pillanatra az előttem lévő deszkában lévő bog kinagyított erezeire emlékeztettek, üvöltöni tudtam volna a tehetetlenségtől, és kevésen múlt, hogy nem ugrottam én is utána a szétterjedő vízkörök közé, amelyek hihetetlen, már-már démonikus erővel vonzottak maguk közé, de aztán szél kelt, és az egymásból növvő, tarajos hullámok végleg elmosták a nyomát, s én ott maradtam egyedül, és éreztem, akkor is éreztem, hogy valamiről, egyetlen apró részletről megféleldeztünk, de nem voltam képes rájönni, miről?! Nem, nem arról, hogy álomban vagy képzelgésben üldöztek bennünket az inkvizíció spionjai és egy társamra féltékeny alkímista, aki azt hitte, a férfi tényleg birtokában van a fémeket arannyá változtató elixírnek, a Nagy Titoknak, és embereket bérelve fel követett, hogy ránk csapva, bennünket megölve, elrabolhassa a receptet... Igen, tudatában voltunk annak, hogy már Prágából való menekülésünk óta követtek, akárcsak a szent inkvizíció ügynökei,

akiknek a sértett II. Rudolf császár szolgáltatót ki dühében, mert úgy vélte, társam becsapta őt, hiszen nem váltotta be ígérését, nem változtatta a fémekeket arannyá... Nem, nem ezek a titokzatos, sarkunkban lihegő kopók nyugtalanítottak, a tükör, mondotta még utolsó este a fogadóban, megvéd tőlük is, bármikor láthatatlanná változtat, és egy hajtasra itta ki boros kupáját... Igen, ezt mondta, és a tükör eme titokzatos tulajdonságát még ki kell próbálnunk – nézek elképedt arcukba. – Ismétlem, nem a nyomunkban lihegő ellenségeink nyugtalanítottak, sőt, a veszély kimondottan feldobott, erővel töltött el, mintha direkt élveztem volna, hogy egy hajszálon függ az életem. Nem, nem a veszély töltött el balsejtelemmel, hanem valami más, valami olyasféle *ősi szorongás*, amiről Álvaro is írt, és ami átjön a képzelgéseken és az álmokon, az évszázadokon, a hihetetlen távolságon (hiszen hány mérföldre lehet Danzigtól ez a rejtelmes sziget?!) ide Tahitibe, állandóan kísért, uralg a ház bútorai között, látom a maori lányok szép arcán, de a te arcodon is, barátom, látom Lídia nyugtalanítóan vibráló zöld szemében, benne van Lovecraft töprengő mondataiban, Mora pedáns magyarázataiban, Álvaro mímelt hetykeségében, és nem hagy nyugodni...”

„Nem ismerem Camposnak ezt a versét – kortyol poharából tűnődve Borges. – Nem tudod véletlenül?”

„Tudom én – mondja Álvaro, s akkor döbbenek rá, hogy már régóta ott ülnek mindannyian, és lélegzetüket visszafojtva döbbenten, elámulva a történet váratlan fordulatain, engem hallgatnak:

*»Ez a régi szorongás,
Ez a szorongás, amit évszázadok óta hordozok,
Túllöttent a poháron
Könny-alakban vagy képzelgésként,
Lidércnyomás-stílusban, rémtelen álm,
Váratlan feldölt izgalom, teljesen esztelenül.*

*Túllöttent.
Nem is tudom, hogy viselkedjem az életben,
Szív-ráncoló közérzetemmel.
Bár volnék igazi bolond!
De nem: ez a se hús-se hal,
Ez a mintegy
Ez a lebet és talán –
Ez az...«*

Álvaro elhallgat, maga elé mered. – „Persze van tovább is – sóhajt. – Csak nem tudom kívülről, mindenesetre úgy ér véget, hogy:

»Törj szét, festett – üveg-szív!« (66)

„Ezt én is érzem!” – szólal meg elsápadva, kissé ijedten Vaitua.

„Mit érzel te – bámul rá Cross, s végigsimítva a didergő lány haján, újra megismétli a kérdést. – Mit, mit érzel?”

„Ezt a félelmet, ezt a szorongást, amiről Álvaro úr verse szól, amiről Reis doktor úr is beszél – sóhajt a lány. – Kislánykorom óta érzem, amióta bátyám kiment a tengerre halászni, és nem tért vissza, hiába vártuk egész éjszaka a parton szobrozva. Az egész család, a szomszédok, mindenki várta, és amikor reggel sem jelent meg, sírtunk, mert azt hittük, elragadta az óceán, és megsirattuk, de aztán napok múlva előkerült. Messzire kisodródott, s amikor már a reményt is feladta, hogy visszatérhet közénk, váratlanul egy idegen törzs nagyobb csónakja tűnt fel, kiabálni kezdett, észrevették, odaevettek melléje, felvették és megmenekült, de mi nem tudtuk, és én, mivel nagyon szerettem, bánkódtam, s az érzés, ez a szorongó érzés valahogy azután sem tűnt el, miután szerencsésen előkerült.”

„Mert nem hiszel Istenben – suttogja Pauline, és védelmezőn húzódik közelebb Guedeshez. – Ha hinnél benne, nem szoronganál. Isten megvédelmezne mindentől, ettől az ősi szorongástól is...”

„Ez egyáltalán nem bizonyos – szól közbe rekedten Lovecraft. – Sok, nagyon sok oka lehet a szorongásnak, az előérzetek, a rossz álmok, az elfojtott érzések, a bűntudat...”

„Most már emlékszem – néz Álvaro-ra hunyorogva Borges, és nevet. – Alexandriában mondotta Fernando ezt a versedet, képzeld el, kívülről tudta, miközben a Hippodrom felé sétáltunk, mert Kavafisz, a város öreg költője azt ajánlotta, sétáljunk végig ezen az úton, és nézzük meg a csodálatos várost, aztán menjünk fel a világítótornyba, ahonnan Antonius is nézhette a tengert kétezer esztendővel ezelőtt...”

„Nekem is ezt ajánlotta valamikor 1918-ban vagy 1919-ben, egy őszi napon – szólok közbe keserűen –, amikor látványosan haldokolt körülötünk minden, nagy sárga virágok kerengtek a sós és jódszagú tengeri szélben, és Kavafisz, ma sem tudom miért, letagadta még azt is, hogy ismeri Pessoaát.”

„Erről írtál is egyik nekem címzett versedben – emlékezik Search. – Neked is azt ajánlotta, hogy menj fel a világítótornyba, és nézd meg a tengert, hiszen azt láthatta Antonius is, mielőtt végleg elbűvölte volna Kleopátra, de te már csak azért sem fogadhattad meg bizonyára bölcs tanácsát, mert váratlanul esni kezdett az eső...”

„Amikor tíz-tizenkét évvel később mi sétáltunk arra, gyönyörű tavaszi délután volt, rikító színekben pompázott a város, minden harsogott, őrjöngött és élt a környezetünkben, fiatal lányok és fiúk kerengtek körülötünk kihívóan, de mi nem törődtünk velük, mert Fernando a te versedet mondotta, kedves Álvaro, átszellemülve, halk hangon... *Az az ősi szorongás!*... Soha, soha nem felejttem el... Akkor, és ezt tudnod kell, nagyon-nagyon büszke volt rád... Most dühös vagy rá, mert Mário bevallotta, hogy hirtelen felindulásában meg akart semmisíteni, de akkor is tudnod kell, hogy szeretett és nagyra tartott... Később a kocsmában, ahol találkoztunk, Kavafisznak is elmondotta a versedet, és az öregember őszintén el volt képedve...”

„Ti mikor ismerkedtetek meg? – szól közbe elfogódottan Guedes. – Erről soha nem meséltél...”

„Közületek legelőször Mora doktorral találkoztam.”

„Mikor? – néz rá döbbenetben Antónia. – Erre viszont, látja, kedves Luis, én nem emlékszem.”

„Nem is emlékezhet. Én még gyerek voltam akkor, és elkísértem apámat Leuvenbe, ahol valami dolga akadt a könyvtárban, valami kéziratot keresett, és engem, a tizenegy éves kislányt ott hagyott a parkban, ültem a padon, nézegettem a hársfákat, tavasz volt, fehérbe borultak, virágoztak, a virágok illatától megrészegült méhek dongtak a lombzatukban, csodálatos látvány volt, átszellemülten figyeltem, aztán egyszerre csak lépések csikorogtak a sétány homokján, kiragadva kábulatomból arra fordultam, és észrevettem magát, egy magas, sovány szerzetessel sétált, mélyen el voltak merülve gondolataikban, de maga egyszerre megállott, zsebébe nyúlt, zacsót vett elő, és magot szórt a galamboknak. Azt a mozdulatot azóta se felejtettem el...”

„Igen. Mert kell valami, mindig kell valami, ha nincs egyéb, akkor a galambok, a gondoskodás, a részvét, a szolidaritás... – sóhajt Mora. – Én viszont emlékszem Campos verseinek a befejező soraira, amelyek rendkívül megragadtak mindig, úgy éreztem, hogy valamiképpen rólam írt, az én eltévelyedéseimről, az én szorongásomról:

*»Ha volna vallásom, valamiféle!
Például az a fétis,
Ami ott volt, otthon, Afrika küldte,
Csúf volt, ritka idétlen,
De isteni, annyira, mint minden, mit hisz valaki.
Ha hinnék fétist, valamifélét –
Jupitert, Jehovát, Emberiséget –
Bármelyik megfélel
Mi más minden, ha nem, mit mindenről gondolunk?» (67)*

Hát ez az. Talán magyaráznom sem kell, miért ragadott meg anyyira, hogy kívülről is megtanultam, s nyugtalan éjszakáimon, amikor a cascaisi bolondokháza sárga épülete fölött kerengőzött a vérveres telihold, és a lámpa fénykörébe állandóan öngyilkosjelölt pillangók zuhantak, hogy összeégjenek az átforrósodott burán, sokszor mondtam el fennhangon, hogy nyugtasson meg, és lám ez a versek sorsa most lett igazán aktuális, amikor eljött életünkbe a fétis... De engem is érdekelne, mikor ismerkedett meg Fernandóval, kedves Luis...”

„Látja, doktor úr – néz diadalmasan Pauline Lovecraftra. – A versben is arról van szó, a hitről, ami hiányzik, mert ha nem hiányozna, akkor... akkor egyszerűen nem lenne miért szorongani, lelkünket beölténé Isten...”

„Nem kétséges – iszik egy korty vizet Lovecraft, és újra köhögni kezd. – A versnek valóban lehet egy ilyen magyarázata is, de azt hiszem, a szorongás és a hit összefüggései...” – nem tudja befejezni a mondatot, újra köhögni kezd, hosszan, fulladozva köhög.

Most már aggaszt az állapota, nem kétséges, meg kellene vizsgálnom. Kimeríthették az elmúlt napok, az eseménykerengő, melybe belesodrótunk.

„De hát én hiszek – dadog Vaitua. – Tudod, hogy engem is az apácák neveltek, minden este imádkozom...”

„De hiába imádkozol a keresztény istenhez, amikor titokban, talán magad előtt is titkolva, magadnak sem bevallva, még mindig a mi régi isteneinkben hiszel! – sóhajt Pauline. – És úgy látszik, a mi régi isteneink nem tudják elűzni a szorongást...”

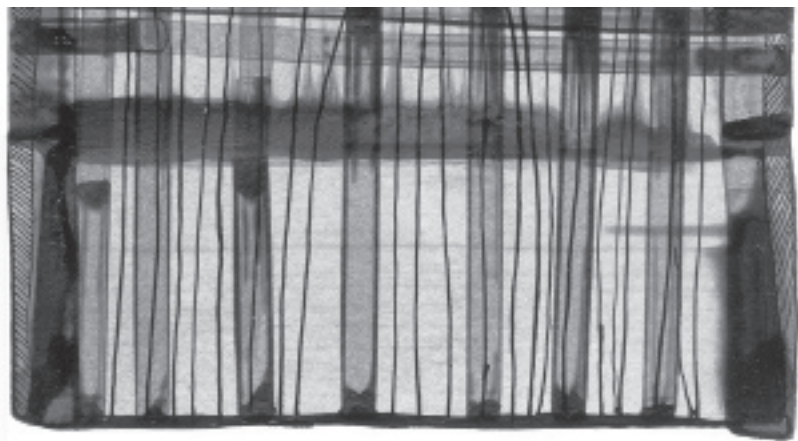
Elhallgatnak.

Megsemmisülve merednek maguk elé, mint akik először életükben egy olyan feladvánnyal találkoztak, amelyet önerőből képtelenek megoldani.

„Még mielőtt elmesélné a Fernandóval való találkozását, kedves Borges – szólal meg a töprengő, sápadt, reszkető Lovecraft –, arra kérném Mora doktort vagy magát a szerzőt, hogy írják le nekem ezt a megdöbbentő költeményt. Eddig nem ismertem, sőt az általam ismert versei alapján egészen más kép rajzolódott ki bennem a maga költészetéről, kedves Álvaro. Ez a verse viszont engem is egészen hihetetlenül elsodort...”

„Nekem megvan – nyugtatja meg Mora. – Ráadásul kéziratban, amit egyszer Álvaro hozott el nekem, és az elmúlt napok emlékére magának is ajándékozom, hiszen én amúgy is kívülről tudom. Maguknak pedig – fordul a töprengő Vaitua és a sápadt, remegő Pauline felé –, csak annyit mondhatok, mindkettőjüknek igaza lehet. Az egyik igazsága nem zárja ki a másik igazságát. Van ugyanis, amikor a hit tényleg megszüntetheti a

szorongást, van olyan alkat is, akinél mindezt hihetetlenül felerősítheti, Szent Katalintól Szent Jeromosig a kereszténység számtalan szentjét említhetnénk, sőt oldalakat citálhatnék maguknak Szent Ágoston vallomásaiból, a megélt, átélt, sőt nemegyszer felnagyított szorongásait kibeszélő passzusaiból is, hogy láthassák: ez az érzés, amit mélakórnak, mélabúnak, melankóliának is nevezhetünk, mostanság divatos, pszichológiai kifejezéssel depressziónak is, egyáltalán nem idegen a legnagyobb keresztény gondolkodóktól sem...”

Megjelenések könyve

Bogdán László: *Drakula megjelenik*

Nincs könnyű helyzetben az, aki Bogdán László írásairól összefoglaló tanulmányt akar írni, ugyanis az eddigi oeuvre mintegy kilenc verseskötetet, tizenkét regényt, öt elbeszéléskötetet és egy esszékötetet foglal magában, de nincs kizárva, hogy a számadataim tévesek, és miközben írok és olvasok, a termékeny író ismét megjelentet egy újabb Bogdán-művet.¹ De kezdhethetem írásomat azzal is, hogy könnyű helyzetben találja magát az, aki Bogdán László műveiről akar írni: kedvére válogathat a különböző műfajú és változatos tematikájú írások között, miként magam is tettem, amikor egy, a transzszilván mítoszok (meg)jelenéseit bemutató műre, a 2002-ben megjelent *Drakula megjelenik* című regényére esett választásom.

A romániai ötvenes évek – máig kibeszéletlen és több szinten mitizált – ezúttal irodalmi formába öntött narratívái a *Drakula megjelenik* című regényben az üldöző nézőpontjából és a démon-mítoszok árnyéktörténeteit is bemutató narrációból tevődnek össze. Az el- és kikerülhetetlen veszélyérzetet az önmagában is „vészterhes” cím után a Kavafisz-mottó előlegezi meg: „Rettegésbe és gyanakvásba fúlva, / zaklatott aggyal és riadt szemekkel / egyre csak azt latoljuk, mit tegyünk / a holtbiztos veszélyt elkerülendő, / mely oly irtózatossan fenyeget. / Pedig csalatkoztunk, nem ez kerül utunkba; / tévesek voltak az előjelek / (vagy nem jól hallottuk, vagy nem értettük őket). / Egy más, sohasem sejtett balszerencse / szakad ránk vésszesen s váratlanul, / s felkészületlenül – van is arra idő! – már elragad.”²

¹ Bogdán Lászlóról bővebben lásd írói adatlapját: <http://bogdanlaszlo.adatbank.transindex.ro>, valamint a Helikonban megjelent legutóbbi interjút: Farczádi Bontond: *Az életem: versenyfutás az idővel* – Beszélgetés a hatvanéves Bogdán Lászlóval. http://www.helikon.ro/index.php?m_r=1377, ez utóbbiban kifejti e *Híd*-lapszám-ban megjelenő regényrészlet háttértörténeteit is.

² Kavafisz: *Visszavonhatatlan dolgok*. Somlyó György fordítása. In Bogdán László: *Drakula megjelenik*. Mentor, Marosvásárhely, 2002. 5.

A nyolc – többnyire önmagában is értelmezhető – fejezetből álló regény egy skizofréniában szenvedő (és ezúttal a szenvedés a regénytörténetre is kiterjeszhető „attitűdre” is vonatkoztatható) román állambiztonsági tiszt történeteiből körvonalazódik: egy Nicolae Spiridon nevű kék szemű szekus pszichológusnak tett gyónásainak, rémálmainak, emlékeinek és képzelgéseinek, valamint kurrens történéseinek mozaikdarabjai fűződnek a laza történetszálra.

A jelen idejű cím is a konstans és változatlan, örök jelent sugalmazza: noha – a szándékos vagy rejtett (idő)csúsztatások ellenére – világosan felvázolható egy lineáris történés-lánc, a mindig visszatérő és a(z) emberben) soha le nem győzhető démon jelen idejű megjelentetése szétbontja a linearitást.

Már a regény első mondatai is kétségeket ébresztenek: „Hogy mindez mikor kezdődött, nem tudja, késztetést sem érez az emlékezésre, nehezen is tudná visszavezetni; tény, hogy mindig sokat képzelgett; voltak visszatérő álmai is, de úgy gondolja, ezek csak a jelenés előzményei lehetnek, s mint ilyenek talán fontosak, talán nem, de arra, hogy a sötétség fedelme mikor képződött meg előtte a maga rettentő alakjában, világosan emlékszik: egy szeles, hűvös, szeszélyes április eleji nap éjszakáján, de hogy mindez érthetőbb legyen, fel kell idézni az előzményeket [...]” (7), s ha mindehhez hozzáolvassuk a regény záró sorait: „[...] hogy mindez mikor kezdődött, nem tudom...” (183), a személyesbe váltással egy önmagába visszaforduló, de újabb szintre kerülő, spirállá „bontott” kör képződik meg: visszatérés az origóra, de kimozdítva azt a biztosnak hitt kezdő-középpontból, elkülönözve önmagától.

A regényszöveg végi paratextus: „2000. január 10. – február 23.” egyrészt magyarázatot ad a bevezetésben is jelzett írói termékenység fokmérőjére, a másfél hónap alatt megképzett reflektált démonológia létrejöttére, másrészt így könnyebb ezen időintervallumot lejegyzőnek tulajdonítanunk azokat a kiszólásokat, megjegyzéseket, amelyek nem férnek bele a regényidő által feltételezett narráció autentikus történetébe.³ Ugyanis a regényidő alaprétegét a megidézett történelmi idő köré szerveződő történetek képezik, amely a Nicolae Spiridon családtörténetének háttérben felvázolt, a „főhős” két világháború közötti születésétől a romániai rendszerváltást megelőző egy évig terjed. A regényben gondosan elejtett információk alapján kikövetkeztethető, hogy a jelen idejű narráció 1988-ra tevődik, az

³ Ilyenek például: „(hol volt akkor még a számítógépes nyilvántartás?! Aktakukacok voltak és aktalabirintusok)” (130), valamint: „akkoriban a pszichológiát még kifejezetten burzsoá áltudománynak tartották” (131).

ez időben vélhetően hatvanéves, volt belügyes őrnagy ekkor mondja mag-nószalagra az ősillegalista európai hírű pszichológusnak, Maja Flitgartnak az átváltozás-történeteit. Ebből a „pszicho-drámává” váló gyónásból kerekedik ki – pontosabban folyik egymásra és egymásba – a narráció különböző színtereit megképző történetmesélés.

A különböző tudatfolyamokat megjelenítő, olykor egymásba csúszó narrátorokat nehéz szétválasztani, a többnyire azonos beszédhelyzetből előadott történetekben változik az egyes szám harmadik személyben előadott narráció az egyes szám első személyű történésmeséléssel, de időnként többes szám első személyű narrátor is megjelenik. Van egy beszivárgó mindentudó narrátor is (többek között az Evelin-fejezet mesélője ilyen), de a narrátorok csupán grammatikai szinten különböznek: a beszédhelyzet, a nézőpont és a nyelvezet azonosnak tűnik. A grammatikai függő nyelvezeten kívül valami felső tudattól is függ a beszédhelyzet, ez vélhetően a regényvégi időjelző-paratextus jegyzője, akitől mindannyian függővé válnak.

„Harminchét év távlatából sem homályosodik a kép” (8) – mondja az elején Spiridon, ezzel tekint vissza az ’51 áprilisában kezdődő átváltozásai elmesélésére.⁴ A diktatúrát *másnézetből*: az üldöző, az elnyomó gépezetet működtető és fenntartó nézőpontjából közvetítő narráció tükörcsodájai széttöredezve is megkísérlik az „összeállást”, miként a főhős – a regényben fontos szerepet szánt – az arc(á)nak a megképzését: „Spiridon most iszonyú erőfeszítéssel – emlékeibe száműzve a doktornő eleven, figyelmes alakját s a feledés bugyraiba saját vélt vagy valóságosan is elhangzó vallomástöredékeit – önnön gyónásától megundorodva és eltávolodva tőle, mégiscsak zsebtükrébe néz, de izgalmában leejti a tükört, mint olvadó vajdarab a serpenyőből, csúszik ki reszkető ujjai közül, s ahogy a felismeréstől retteggve hajol le, hogy megkeresse, észreveszi, hogy apró darabokra tört, de azonnal meg is nyugszik, hiszen a tükör kisebb-nagyobb, szétszóródó cserepeiből saját, kissé felpuffadt, eldagadt, beretvátlan arca néz vissza rá” (101–102). Az emlékezés történetformáló szerepét azonban tematizálja a regény is, kétségessé téve a történet-visszaadás autentikusságát és megkérdőjelezhetetlen igaz-voltát.

Az irodalmi olvasmányainkból főként az áldozat nézőpontjából bemutatott „túléléstörténetek” ezúttal a másik oldal fenyegetettségét, kiszolgáltatottságát jelenítik meg a korai kételyeket is felelevenítő időszakról, „s

⁴ A szövegben később említésre kerülő „huszonhét” meg „huszonkilenc” évvel korábban történt eseményekre való utalás vélhetően a skizofréniás őrnagy tudatzavaros időpont-keverése, vagy a figyelmes olvasó szándékos megtévesztése (vagy a könyvszerkesztő figyelmetlensége miatt szövegben maradt elírás).

szeme előtt lüktetni kezdtek a balsejtelem apró, nyugtalanító pontocskái, rossz előérzet kerítette hatalmába, s először, amióta a testületnél van, feltette magának a kérdést (és higgye el a mélyen tisztelt doktornő, ezt most nem azért mondja, mert szépíteni akarja áldatlan helyzetét, nem, amikor elkezdte ezt a gyónás-félét, megesküdtött magának a szívében, hogy Danton jelmondatát fogja maga számára egyetlen parancsolatnak és szabálynak elfogadni, az igazságot, a kíméletlen igazságot!), igen, akkor gondolt először tétován arra, hogy talán mégsem jól választott, nincs benne elég kegyetlenség ehhez a munkához, más szavakkal, még mindig sok benne a felesleges könyörület, amelynek Gelu, erre is rá kell mutatnia, a pusztaságát is tagadta, és burzsoá csökevénynek, imperialista fekélynek tartotta, »gondold el«, mondogatta mindig Istrate kocsmájában, és egy húzásra itta ki poharából a cujkát, »gondold csak el, tökös, ha ők lennének a mi helyünkben, ők könyörülnének rajtunk?, osztályharc van és osztályharcban nincsen könyörület!« ő borzongva hallgatta [...]» (12).

Nicolae Spiridon – a szellemi és ördögi attribútumokat nevében⁵ is hordozó szekus tiszt – a szemhéja mögött látja a harminchét évvel azelőtt történeteket, látja, hogy kebelbarátja, hű cimborája „Gelu, ki tudja miért, talán, hogy felhívja magára a figyelmet, mai eszével világosan látja, örülete tagadhatatlan exhibicionizmussal és szadizmussal is párosult, de míg nyugaton esetleg parki sétányokon vagy közcéékben mutogathatta volna magát, vagy legfeljebb állatokat, kurvákat kínozhathatott volna, nálunk a párt nevében jogosan élhette ki bizarr hajlamait, kétes ötleteit, s ezeknek esetenkénti vadságán senki nem csodálkozott, sőt teljesen természetesnek vették, keménynek, határozottnak tartották, jó elvtársnak és példás belügyi dolgozónak; [...]» (11). Válogatott eszközökkel, a brutalitást perverz szadizmussal tetézve vetik kínzás alá az „osztályellenséget”, áldozataik megsemmisítése révén a múlt eltörlésére, a történelem átírására vállalkozva. A szekusok – vagyis társa, Gelu és feljebbvalója, Păun ezredes – azt tartották, hogy az áldozataik szeméből „sugárzó gyűlölet ad nekik erőt ahhoz, hogy végrehajthassák a »missziójukat...«» (94), „az imperializmus aljas ügynökeinek” likvidálását.

Eldönthetetlen, hogy a perverz rendszer képezte perverz gyilkosokká az őt kiszolgáló, maguk is áldozatokká váló egyedeit, vagy a regényben is bő teret nyerő, minden szinten pervertálódott torz lelkű szadisták, a „párt öklei” született gyilkosok, s ők tették a rendszert perverzzé. Bár a regényben igencsak megkérdőjeleződik a konkrét „tényeknek” az igazságosztó

⁵ Nicolae Spiridon keresztneve az új vezér, a név szerint nem említett, csak arc(más)ával jelen levő Ceaușescu nevére utal, Spiridon ezért utálta saját nevét is, „talán mert másvalakit is így hívtak: »Nicolae«» (27).

szerepe, tényé válik a tudathasadásos rendszer és tudathasadásos állapotok egymásbafonódása. Spiridont vélhetően nem a skizofrén rendszer tette skizofrénná, ugyanis első jelenései gyerekkorára vezethetők vissza, de a társa által megkínzott, később szeretőjévé vált nő arcán levő vércsik által képződött meg benne a Drakulává – s ezáltal az ördögi rendszer ördögévé – való átváltozás. (Igcensak bőséges teret nyer a regényben a vérrel keveredő, szexuális perverzításoktól sem tartózkodó történetmesélés is.)

A gyónás hosszú körmondatai, meg-megtorpanó és a linearitásba visszatérített történetfoszlányok sokszor láthatatlan, később kibontandó, összekeveredő számai képezik a narrációt. Fokozatosan folyunk bele mi is a történetbe, ahogyan bomlik ki a narráció, az állandó oda-vissza, előre-hátra utalások megteremtik az átmenetet a történelmi idő és a mitikus idő váltásain. Az átváltozó, egymásba folyó tudatképek váltják egymást, Spiridon gyerekként látja hatvanéves önmagát: „Nézi a kisfiút, aki ő volt egykor, és a saját tízesztendő szemével néz vissza rá, aki lesz.” (47), s nem tudni, az árva-gyerek Spiridon korai látomásaiban milyen arc képződött meg.

A regénytér is – a regényidőhöz hasonlóan – változatos. A regényidő jelenében egy isten háta mögötti, fegyvergyár közelében megbúvó elme-gyógyintézetben mondja magnószalagra Spiridon a gyónásait és – vélhetően, mert biztos tudás erre vonatkozóan sincs – gyilkolja halomra krimibe illő módon az átváltozott Drakula az intézet nőit (pontosabban kettőt). A megidézett ötvenes évekbeli történetek Bukarest egykori mondén életének és tereinek rejtélyeibe vezet, de villanásokra megképződnek Spiridon gyerekkorának vámpír-látogatta buzăui képei, valamint a hegyek között megbúvó, ördög-látogatta székely falu látomásai: a balladás hegyek és a mioritikus mezők, mindez mitikus teret is képezve az útvesztőt formázó rések *tér/képein* – a Spiridon által is vizsgált plafon repedésein.

Mert az önmaga történéseit, mentségeit és átváltozásait mesélő őrnagy „tiszta” pillanataiban tudatában van saját útvesztőbe került életének kiúttalanságával: „előbb-utóbb elvész ebben a mély és sötét kútban, amelyik Drakula szemének mélyén várta őt, s ahonnan, tudta, többé nem tud feljönni soha, ahonnan nincsen szabadulás” (27), a saját arcát vesztett ember a megalázott nő arcán előidézett vércsik rabjává és áldozatává vált, ő maga is vámpírrá változik. Ugyanis a vámpír-mítosz szerint a vámpírtól vér által „megjegyzett” áldozat is vámpírrá változik, amely – a vér általi gerjesztettségben – további áldozatokra hajt, így hálózva be az egész világot: üldöző és üldözött, hóhér és áldozat szétválaszthatatlan dichotómiáját alkotva.⁶

⁶ (amely kontextusban Drakula talán a Szekuritáté allegóriája is lehetne.)

A regénybeli román Drakula-mítosz keveredik a székelyek ördögváltozási-mítoszaival, s noha az elején világosan szétválasztható és megkülönböztethető jegyek alapján el lehetett különíteni a két etnikum magán-mitológiáját, a későbbiek során a két „démon” összefolyik, ami által a kulturális határátlépés is megtörténik: egy idő után nem tudni, milyen „nyelven” beszél Drakula, és hogyan szól a narrátorhoz az ördög. Mindez az álmvilág és árnyékvilág alkotta fikciós térben képződik meg, de igen eleven, ikonok, vámpírűző kereszték és zizegő fokhagymakoszorúk által keretezett hagyomány alapján. „A szellemvilág transzilván démonának” (47) kísértései nélkülözik az ironikus reflektáltságot, a hóhért formázó főhős naiv tudatlanságban, történelmi és családi körülményeinek áldozataként, szenvedéstörténete révén a rendszer áldozatának tudja – és tudatja – magát.

Bogdán László regényében a román néplélek „megfejtésére” (is) vállalkozik a Drakula-mítosz igen alapos feltárásával, a sztereotípiák felvontatásához segítségül hívva a regényszövegben megidézett román tudósoktól kezdve a világ- és magyar irodalom jeles képviselőit is.⁷ A ma is élő mágiikus rítusokat, mitikus hagyományt a „világtörténelmi szerepcseré” (Kosztolányi) csak deformálta, de megszüntetni nem tudta. A kommunizmus isten- és démontagadó színe mögött továbbélő tradíció azonban az emlékezés-felejtés kettősségében változik át eleven mítosszá.

⁷ Spiridon magyar tudását egy máramaroszigeti öreg órásmesternek köszönheti, amelyet a testületnél a magyar írók megfigyelésénél kamatoztatott, „mivel egy időben magyar írókat is figyelt, meg kellett tanulnia ezt a különös nyelvet, de legalább eredetiben olvashatta Ady Endrét, aki úgy küzdött az ős kajánnal, a disznófejű nagyúrral, mint ő Drakulával!...” (93)

Az önmegértés lehetetlenségének tere

Az önmegértés, a személyiség önazonossága akkor valósulhat meg, ha az én-prezentáció mások számára is értelmezhető megnyilvánulásként megy végbe. S mint arra Hansági Ágnes *Ixióon-szindróma* című szövegében rámutat, az identitásprezentáció formája „általában verbális, sőt narratív forma. Olyan történet, amelyben az én önkimondása mások számára is közvetít valamifajta jelentést”.¹ Kosztolányi Dezső *Aranysárkány*² című regényének szövegvilágában Csajkás Tiborban mutatkozik meg legnyilvánvalóbban a megértési/önértési szándék, ő szeretné leginkább tisztán látni helyzetét, de identitásprezentációja nem verbalizálódik. Az én önkimondása nem ölthet mások számára is értelmezhető formát, nem közvetíthet jelentést más számára, mert feloldhatatlan magánya következtében nincs senki, akivel megoszthatná magát: „Délután egyedül üldögélt otthon. Senkivel se beszélhetett. Osztálytársai közt nem volt bizalmasa, a felnőttek gyermekesnek találták volna bánatát. Nem is akarta, hogy könnyüljön a közlés által, őrizte magának, fukarul” (329).

Később, amikor úgy érzi, lenne kinek elmondania, hiszen egy ideig úgy véli, tanárával egyformán gondolkodnak, hogy problémáik tangenciális jellegűek, akkor sem nyerhet narratív formát mondandója, mivel amit közölni szeretne, azt lehetetlen illedelmesen verbalizálni. Amikor Novák előhozakodik Csajkás létét, személyét, (ön)megértését is érintő témával, öröm és remény tölti el a fiút, azt hiszi, végre sor kerül a vágyott problémamegoldó beszélgetésre. A tanár azonban nem is tesz kísérletet a kialakult

¹ Hansági Ágnes: *Az Ixióon-szindróma. A művészet, az identitás és a megismerés.* = Hansági Ágnes: *Az Ixióon-szindróma. Identitás és kánon a romantikában és a modernségben.* Ráció Kiadó, Budapest, 2006. 9.

² Kosztolányi Dezső: *Aranysárkány.* = Kosztolányi Dezső: *Nero, a véres költő. Aranysárkány.* Európa Diákkönyvtár, Budapest, 2003.

helyzet tényleges befogadására, megértésére, ő csupán saját nevelői diadalát látja abban – mert csak azt akarja látni –, a nevelő diadalát, „ki elkérezte beszélt egy ifjúnak, s a töredelmes megbánás szép jutalmát kapta érette” (338). Novák személyiségében, jellemében nyoma sincs a külső perspektívából való önszemlélés képességének, így nem is jöhet létre a megértés, csak a félreértés lehetséges.

Fehér M. István a jól ismert gadameri megértés-meghatározást interpretálva, miszerint minden megértés végső soron önmegértés, azt hangsúlyozza, hogy „a megértés nem csupán megismerésmód, de éppannyira létmód is, így az önmegértés végső fokon önlétre, önmagunk létére utal; arra, amiképp és amik mi magunk vagyunk”.³ Novák Antal lánya, Hilda és Tibor kapcsolatában egykori önmagát és felesége iránt táplált szerelmét véli felismerni: „Egykor maga is szerette azt a nyugtalan, ábrándos asszonyt [...], éppen így gyöttrődött miatta. Leányára gondolt, meg erre a fiúra. Az árva gyerekek jobban szeretnek, mint a többiek, korán akarják a családot, az újat a régi helyett, a csonka rossz helyett a teljes jót. Megértette őket” (339). De Novák esetében nem lehet szó megértésről, így a másik helyzetének megismeréséből származó önlétre ébredésről, önmegértésről sem, hiszen nincs jelen a tényleges megismerés szándéka, ő nem a mással, mássággal való találkozás révén próbál eljutni önmagához, hanem saját énjét, létmódját vetíti rá a jelen szituációjára. Novák és Tibor mindvégig elbeszélnek egymás mellett, s mikor a diák ráébred az el-beszélésből adódó félreértésre, a megértés ellehetetlenítettségének szituációjára, elborzad.

Az identitáskonstruálódás egyik alapvető feltétele az objektiváció, azaz, hogy az ember képes önmagára kívülről, mintegy tárgyként tekinteni, és ezt a magáról alkotott objektív képet összefüggésbe hozni a képpel, melyet mások róla alkotnak/alkottak.⁴ Novák nem képes kívülről szemlélni önmagát a konfliktusok bekövetkeztéig – a tisztaság és rend eszményét követő, természettudományos beállítódottságú tanár – pozitív énképpel rendelkezett, a kétely nyomai sem merültek fel benne az oktatási-nevelési módszerei helyességét illetően.

A regény hőseit külső perspektívából láttatni igyekvő, ironizáló hangokat is meg-megszóltató narrátora azonban nemcsak többször utal a nováki én felszíni rendje mögött rejlő káoszra, de pedagógusi erényeit is el-elbizonytalanítja. Diákjaival közvetlen viszony kialakítására törekedett,

³ Fehér M. István: „A tiszta önmegismerés az abszolút másletben, ez az éter mint olyan...”. Idegenségtapasztalat mint az önmegismerés útja és közege. = Bednatics Gábor – Kékesi Zoltán – Kulcsár Szabó Ernő szerk. *Identitás és kulturális idegenség*. Osiris, Budapest, 2003. 21.

⁴ Hansági Ágnes, i. m. 10.

de társas érintkezéseik, az ifjúsággal való „baráti kapcsolata” csak látszatsiker volt: „Néha a folyosón megszólításával tüntetett ki egyeseket, kiket karon fogott, beszélgetett velük, közvetlenül, legalább ő azt hitte, hogy közvetlenül, s a fiúk meg is hatódtak, míg szemtől szembe álltak vele, de mihelyt elfordultak tőlük, s ők osztálytársaik felé sandítottak, olyan savanyú vigyor tűnt föl arcukon, mintha ecetet ittak volna, és a szájukban kel-lene tartaniok, csak később köphetik ki, sziszegő, kéjes örömmel, a diákok meghitt társaságában. Nem ugratták soha, csak befelé. Ebben az érzésben azonban minden tanulója egyesült” (283).

Fehér M. István az idegenségtapasztalat és az önmegismerés közötti összefüggéseket taglaló tanulmányában kifejti: „a megismerés, mely a tudományban megy végbe, olyan megismerés, olyan tudás, mely a természetes egyént magát is érinti, átfogja, tehát önmegismerés a szó legteljesebb értelmében”.⁵ Felmerül a kérdés, hogy a tudománynak élő tanár hogyan tudja éveken át elkerülni tudása szubjektívizálódását, a felhalmozott ismeretanyag belsővé válását, megkerülni az ezzel együtt járó önmegismerési és önmegértési mechanizmusokat. Novák Sárszeg kulturális közegének homogenitásában elveszítette az énformálás képességét – hogy egykor szubjektumában jelen voltak az identitáskonstrukciós törekvések, azt az ifjúságára való visszaemlékezése világítja meg.

Novák Antal csak a máskor rendezett, tiszta gondolatai összegubancolódása, a konfliktusok felszínre kerülése után kezdeményez (újra) párbeszédet önmagával. Csak azután indulnak be az önértelmezési folyamatok, miután Vilivel tőle szokatlan hangnemben beszél, miután lányára kezét emel. Megvertetetése és Hildáék szökése után a narráció fokozott hangsúlyt fektet Novák önmegértési kísérleteire. „Tépelődött:

– Vajon én vagyok-e a hibás? Lehet. Talán nem lett volna szabad azon az utolsó órán annyira elragadtatnom magam. Itt kezdődött. Emlékszem, azt mondtam, bikfic és azt, hogy melák. Két szó, mely mihelyt kiszaladt a számon, csodálkozással töltött el s utálattal, mert életemben sohase használtam. Valamikor gyermekkoromban hallottam. Miért is mondtam? Furcsa. Ezért volt az egész? E két buta szó miatt. De tehetek róla? Nevelés” (434).

Az önértés mindig kivetülés jellegű kell hogy legyen, csak az önmagától való elkülönbözés révén jöhet létre, a nováki én azonban képtelen dialógust folytatni önmagával – nem képes kívülről tekinteni helyzetére, képtelen kialakult szituáció más-szempontú megközelítésére. Az egyik szöveghely arról számol be, hogy Novák tisztában van azzal, hogy más-

⁵ Fehér M. István, i. m. 16.

képp látja a diákjait, mint ők önmagukat, mégsem tudja befogadni ezt a másságot. Vili alteritása is értelmezhetetlen számára: „Nováknak nem fért a fejébe, hogy más ne lássa világosan azt, ami pedig oly világos. Gyűlölte a sötétséget, sokkal jobban, mint a hanyagságot vagy a vásottságot” (359). Képtelen értelmezni az ő egyéniségétől idegen effektusokat.

Márpedig Hilda több elemző által a dekadencia fogalmaival jellemzett magatartása, Vili felfogásának korlátozottsága egyaránt idegen világ Novák számára, s ezekkel a más értékrendet megtestesítő világokkal való találkozás teszi próbára a tanár stabilnak hitt identitását – az idegen világ(ok) megértése a sajátot teszi próbára. Novák személyisége nem állja ki a próbát, a saját és a másik/a másilyn/az idegen között nem alakul ki aktív kapcsolat, s ennek a saját és az idegen közötti párbeszédnek a hiánya teszi szükségszerűvé/elkerülhetetlenné Hildáék szökését is.

Ahhoz, hogy a másik beszédét megérthesse, előbb önmagát kellene megértenie, de Novák kezdetben a hallgatástól remél megoldást: „Hallgatni, hallgatni. Fő, hogy ne tudják meg, hogy titok maradjon, teljes titok. Ha nem beszélnek róla, akkor nem is történt meg. Amiről nem veszünk tudomást, az nincs is. De ha fecsegnek azok a gonosztevők, s a város pletykálni kezd? Akkor tagadni, tagadni” (436). És ez a hallgatás semmiképp sem hozható összefüggésbe a heideggeri hallgatás-fogalommal, mely teljes értékű megértést eredményezhet.

Az *Aranysárkány* szövegvilágában a nyelv beszéd jellege nem tud teljesen kibontakozni, egymástól idegen nyelveket szólaltat meg a regény, melyek nem tudnak dialógusba lépni. Egymástól (el)különböző nyelvi világokat képviselnek a hősök, melyek között nem működik a nyelvi közvetítés. Már az első epizódok egyikében tematizálódik ez a probléma a diákok közötti szótértési kísérlet kudarca kapcsán: „– Csak kijöttem, barátom – dalolta Ebeczky Dezső, ki személyes megjelenésével tisztelte meg az erdőt, és láthatóan mélyet szippantott levegőjéből. – Ah, a természet.

Vili ezt nem értette. Itt fű van, fa meg föld, s azon nincs mit lelkesedni.

Különben egyiküket sem érdekelte a természet, mely egy volt velük. Ők még csak befelé néztek, magukba, nem kifelé, mint az öregek” (267).

Novák, miután ráébred, hogy a hallgatás/elhallgatás nem működőképes opció, kísérletet tesz párbeszéd-szituációk teremtésére, előbb kollégájától, Fóristól – kinek egyéniségét, pedagógusi módszereit korábban elítélte – vár segítséget, majd Ebeczky ügyvédben bíz, de az öntörvényű nyelvi világok egymással összebékíthetetlenek, így azok találkozása sem eredményezhet megértést. Nováknak rá kell döbbsennie magánya feloldhatatlanságára, a világban való egyedüllétére, s ekkor lépnek nála működésbe a tényleges szubjektumkritikai műveletek és az azzal járó önértési

folyamatok. Ekkor merül fel benne először az igény a külső perspektívából való önszemlélés iránt. Tisztában van a szembenézés elodázhatatlanságának tényével, egyre erősebb benne a megértés iránti vágy: „Nem értette. Meg akarta érteni. Tudta, hogy a legnagyobb fájdalmak a meg nem értésből származnak, csak attól szenvedünk, amit magunk se tudunk felfogni vagy elképzelni. A megértésből enyhületet remélt” (441). Igazi önmagától való elkülönülésre azonban nem kerül sor ekkor se, továbbra sem képes szubjektuma határain kívülre lépni, de legalább elindult az önmegismerés, az én újramegismerésének útján, mely esetleg részleges önértést eredményezhetne.

Ekkor viszont sor kerül Glück Laci Nováknál tett látogatására, mely minden jó szándék ellenére újabb önmegértést ellehetetlenítő mozzanatot hoz a felszínre. A tanár ráébred, hogy arról a tanítványáról tud legkevesebbet, akit a leginkább becsült: „És ebben a pillanatban más is eszébe jutott, az, ami nyolc évig nem jutott eszébe öntudatosan, hogy ez a fiú, ki itt ül előtte fekete dróthajával, szemében a szeretet megnyilatkozni nem merő vigaszával, zsidó. Maga is furcsállta késői érdeklődését. Glück Laciról tudta, hogy zsidó, s nyilván azt képzelte, hogy az apja egy másik zsidó” (447). Egy újabb példája ez annak, hogy Novák Antal minden természettudományos és bölcséleti műveltsége ellenére sem képes a kulturális másságot befogadni, s még csak meg sem kísérli értelmezni az alteritástól való idegenkedését. A különbözőséggel való találkozás aktusa ezúttal sem teremt az ében diskurzív szituációt: „Nem firtatta, hogy ez előítélet vagy sem, s elmúlik-e, elmúlhat-e majd a következő évszázadokban. Csak a tényt látta, melyet lehetetlen letagadni, a tényt, melyet értelme elítélt, s érzése gyakorlatban vallott” (447).

A Főrisnál tett látogatáskor, a pisztoly kézbevételekor állapítja meg Novák, némileg lekicsinylően, hogy a fegyver „a buta emberek menedéke. Ultima ratio regum. A királyok utolsó érve. Ha a népek nem tudnak megegyezni egymással, s a diplomaták szava elnémul, akkor ez szólal meg minden vonalon, száz kilométeres terepen, ez dönti el, kinek van igaza” (459). Ez a pár mondat elhangzása pillanatában furcsán hat, nem egészen világos, miért ez a patetikus bölcselkedés, s csak az öngyilkosság előtti pillanatokban nyernek értelmet a sorok. A tanár megértési törekvései nem az alteritás felszámolására irányulnak, így esetében esélye sem lehet semmilyen egyezésnek, szubjektuma képtelen a másik érveinek/a másság jegyeinek befogadására – a „megegyezés” lehetősége kizárt.

Novák Antal a tanári szobában az *Ostor* végigolvasása után „magát már egy idegen embernek érezte: oly gaz vádakkal illették, oly ferde beállításban mutatták be, hogy nem ismert magára. Újra elolvasta. Akkor már nem

fájt annyira” (508). Az *Ostor* sértő hangú, durva megjegyzésű cikkeinek szemlélete mutatja fel azt a külső perspektívát, teremti meg a kívüllétnek azt a szituációját, mely előhívja a sajáttól való elidegenedés élményét. Az *Ostor* nyújtotta idegenségtapasztalat teszi lehetővé Novák számára a megértést, s döbbsenti rá addigi léte elhibázottságára, a felhalmozott tárgyi tudásának hasznavehetetlenségére: „Nem haragudott már rájuk, lelkében megbocsátott mindhármuknak. Hibásnak is csak magát tartotta, hogy nagyobb föladatot tűzött ki, mint ereje bírta, s birkózni akart a természettel. Föladta a harcot. Gyöngye volt hozzá.

Mindezt alaposan megértette, egyszer és mindenkorra. Csalódásai lábánál heverték, s többre becsülte őket, mint mindazt, amit valaha tanult. Negyvennégy éves arca ettől a megértéstől ellágyult” (511). Sor kerül az önmagával való találkozásra, bekövetkezik az önmegértés, de a megvilágosodottság szituációjában Novák nem képes tovább élni. A megértett én-tudat lehetetleníti el a további létet. Tehát nem feltétlen a tekintély és a tisztesség sárszegi törvényeivel magyarázandó/magyarázható Novák tragédiája, öngyilkossága interpretálható a sokéves önértéshiány utáni hirtelen önlétrebredéssel, az elhibázott élet tudatával való szembenézés képtelenségével.

Az *Aranysárkány* szövegterét egymást keresztező statikus pontok találkozása alakítja, a térelemek azonban az érintkezések ellenére képtelenek a produktívkapcsolat kialakítására, elutasítanak minden másságtapasztalatot, különbözőséget, az önértéshiányt emelik domináns ágenssé – de visszavonhatatlanul csak Novák Antal halálválasztása érvényesíti a szöveg megértést/önértést működtetni képtelen térként való olvashatóságát.

hangot ad

„Úgy szeretnék írni is, mintha tulajdonképpen hallgatnék.”
(Pilinszky J.)

1.

p kiskanalával kezdődött minden vagyis azzal hogy a kabátom zsebében egy kulcscsomó néhány elhasznált zsebkendő és egy forgalomból kivont kétforintos társaságában ráakadtam

már rég megfeledkeztem róla p-ről és főleg arról hogy egy jól sikerült kávéházi est után szinte a pincér szeme láttára a zsebembe dugtam

írhatnám azt is igazából arról van szó hogy szeretek egy verset amiben az ottó az abbáziában ül egy pesti kávéházban (mert ott a közelben van az oktagon) és lát egy nagykabátot amint egy kiskanállal egy csésze feketét keverget¹ és pilinszky meg az én esetem csak a későbbiekben illeszkedett idomult a vershez mert másképp nem lehetett elviselni azt a méregető tekintetet egy hatalmas férfi finomságát

azt szerettem ahogy egy nagykabát egy kiskanállal keverget egy feketét de nem issza (meg) mert talán szívdobogást kap tőle szóval nem ihatja de legalább ott gőzölög előtte legalább kavargathatja hogy talán tényleg annyira kihűljön hogy szinte jéggé fagyjon fekete ebonittá

fekete tóban fürdött egy kiskacsa míg a víz be nem fagyott s most csőrével karistolja a jeget ahogy karistolná kiskanalával mint korcsolyájának élével

¹ nem akarom elmesélni *pilinszky kiskanalát* mert attól félek én lefogynám azt hogy ezek a jugók még a szocreál fém kiskanalákat is ellopják noha tudom hogy ügyes megoldás az ahogy a pincér nem érti hogy ez nem egy egyszerű kiskanál hanem pilinszky kiskanala

pilinszky is de az ebonitról elsődlegesen mégsem egy véres felsértett száj vagy sebzett csőr jutott eszembe hanem a rúd illetve az ahogy selyemmel dörzsölve elektromossá válik hogy a kis papírdarabkák a kávé mellett kiszóródott kristálycukorszemcsék a levegőbe emelkednek hogy végül a fekete kávé-rúdhoz tapadjanak

az jutott eszembe hogy talán p sem kávézik akárcsak én de szereti az illatát (nemcsak a főttnek hanem a frissen pörkölt kávészemeknek is) és éppen ezért kikéri de nem issza csak keveri felkavarja az alját hogy erősebb legyen az illat hogy végül kihűljön megfagyjon ráfagyjon egy kanálra rúd legyen és elektromos

ott ülne az abbáziában egy nagykabátban örök kavarában és én félnék hogy mi lesz ha éppen akkor érkezem amikor már megfagyott mi lesz ha az ebonitrúd mégiscsak magához vonzza a kristályszeretet és mi lesz ha csak úgy fogom magam nem félve a pincér tekintetétől fogom magam s ellopom pilinszky kiskanálát

2.

elloptam p kiskanálát

késő volt már a villamosok sem jártak én pedig messze laktam vagyis elég messze ahhoz hogy inkább zárásig (netalántán hajnalig a kávéház előtt egy padon vagy az aszfalt kövén ülve nem félve a felfázástól mert nyár volt még éjjel is eléggé meleg) maradjak hogy azután lesz ami lesz alapon

hazaérjek

nem arra vártam hogy összefussak valaki ismerőssel és megkérjem kíséren haza hiszen nem akartam ismerős arcot tekintetet (nem akartam hogy nézzenek hogy nézve legyenek) ezért is ültem az abbáziába (este érkeztem de kávé én sem rendeltem akárcsak tolnai néztem a cápauszonyokat és opatijára gondoltam meg arra a nőre akinek a szobránál anyáékkal első nyaralásom során lefényképezkedtünk) és csak az utolsó pillanatban szóltam neki jöjjön ide az abbáziába (tekintete tapadjon a cápauszonyra combjában érezze a harapást ahogy az a nő érezhette) akkor amikor már úgyse tud

anyám attól félt kleptomániás leszek mert megtalálta zsebemben azt a szocreál fémkanalat amiről azt írom hogy p-é volt noha anyám igazából

nem az a félős fajta² a kleptománia is onnan jött hogy hirtelen egy pillanatra kitisztult az agya mint ahogy tavasszal szokott kitisztulni az ég³ hogy aztán végül ismét a teljes sötétségbe zuhanjon vissza

akárcsak a tolnai-versben a pincér úgy ebben az égszínkéek pillanatban anyámat is maga a mozdulat a tett foglalkoztatta és nem az eszköz mely a személyre utal azaz a lopás mint olyan elhomályosította a kanál ideáját és ezen keresztül (pedig ez lenne a legfontosabb) magának pilinszkynek a személyét

és én tudtam nem leszek kleptomániás bár minden egyes számomra mozgatható és elérhető tárgyat amihez p-nek köze volt és amihez p hozzáért elemelek

zsebembe mélyesztem hogy végül maguk az eszközök melyek p-re a birtokosra utalnak ne csak utaljanak ne csak jelek legyenek néma jelölők hanem végül azonosuljanak magával a jelölttel

p essen egybe eddig néma most azonban már élő beszédes tárgyaival

² valójában anyám nem fél mert nem az a fajta ahogy anyám egyéb más specifikummal sem rendelkezik hiszen fejből kitörlődtek a gondolatok ahogy a sok használatból szép lassan lehangolódik a zongora is hogy végül már inkább kellemetlen mint kellemes legyen hallgatni

éppen ezért taszítom de taszítja ő is önnönmagát a meg nem szólaltatás azaz az elnémítás állapotába

anyám számára tehát már semmi sincs és semmi se volt és nem is lesz ahogy anyám önnön létéről se tud

az hogy anyám feje üres belül egy véglegesített kussolásba zárja őt mely kussolás a cselekvő képtelenségéről illetve a gondolat és éppen ezért a beszéd hiányáról tesz tanúbizonyságot

anyám így válik önmaga számára egyfajta nem-létté míg a másik számára létező marad azonban egy olyan néma tárgy mely elveszítette alanyiságát mely csak a másikként van és kérdéses hogy egyáltalán valaha hangot kaphat-e

³ anyám arca szederjes nem égszínkéek és kékítőt sem old az ég vizébe ahogy a haját is vörösre festi nem úgy mint nagymama aki kékítő samponnal mossa hogy inkább őszes mint sárgás aranyos legyen

Valóság és fikció között

Az Újvidéken élő Đorđe Pisarev írói munkássága már több mint húsz éve gazdagítja a kortárs szerb irodalmat. A posztmodern poétikai vonalat követve sajátos, a konvencióktól eltérő és igen szembetűnő prózai kifejezést alakított ki, amely elméleti és konceptuális értelemben homogén, valamint koherens egésznek alkot.¹ Az utóbbi néhány regénye (pl. *Pod zmajevom senkom*, *A sárkány árnyékában*²) azonban tagadni látszik az előbbi kijelentést, hiszen bennük az addigi keretből való részleges kilépés tapasztalható, és elmozdulás a hagyományos elbeszélés irányába. Ebbe a sorba tartozik az itt bemutatásra kerülő könyv is (*Ponoć je u sobi uspomena – Éjjel van az emlékek szobájában*), amely leginkább témájával és viszonylag könnyen követhető cselekményvezetésével közelít a „hagyományos” prózához. A szövegben jelen lévő két beszédmód (a posztmodern és a hagyományos) keveredésének, az elbeszélés két pólus (valóság és fikció) közötti mozgásának eredményeképpen, a mű értelmezésekor válaszok helyett csupán kérdések, esetleg válaszlehetőségek jelölhetők ki. A valóság és fikció közöttiség a főhősök személyiségeinek alakításában is reflektálódik.

Maga a cselekmény röviden így foglalható össze: egy városban élő lánynak meghalt az alkoholista apja, ezért haza kell utaznia a szülőfalujába, hogy elintézzze a temetés körüli teendőket. Az anyja erre képtelen, mivel elmebetegként egy bolondokházában él. Segítséget élettársától vár, ám a fiú elutasítja, mert ellenszenvet érez a lány családi körülményei iránt. Ily módon a lány kénytelen falubeli, gyermekkori barátjára támaszkodni. Ez a történet mind a három szereplő (a lány, gyermekkori barátja és a városi fiú) szempontjából elhangzik. S habár a narrátor minden fejezetben nézőpontot vált, és ezáltal látóköre is változik, mégis omnipotensnek

¹ Đorđe Despić: U srcu postmoderne mistifikacije (Đorđe Pisarev: U srcu grada. Stylos, Novi Sad, 2004.) = *Letopis Matice srpske*, god. 181, knj. 476, sv. 6, 2005/12. és Ilija Bakić: Na razmeđu stvarnosnih koncepata = *Polja*, 441, 2006. 9/10.

² A regénycímek és a szövegben előforduló idézetek a jegyzetíró fordításai.

nevezhető, mivel az eseményeket úgy beszéli el, ahogyan azok a szereplők tudatfolyamatában manifesztálódnak. Éppen emiatt az *Éjjél van az emlékek szobájában* esetében adekvátnak vélem a Dorrit Cohn által bevezetett pszichonarráció terminus használatát.³

A regény élén egy tipográfiai is eltérő, egyes szám első személyben elbeszélő prólógus áll. Hasonló módon – a regény egészének tükörképé-ként – a *Dolgok*, *A jó dolgok* és *A legjobb dolgok* című fejezetek elején is egy-egy, szintén kurzívval nyomtatott előljáró beszéd található, azt a képzetet keltve az olvasóban, hogy a fejezetek akár önálló szöveggé is funkcionálhatnának. A „nagy” prólógus én-narrációja nehezíti a mű interpretációját. Egy túlvilágon ébredő, alkoholista figuráról van szó, aki ingyenes ital reményében ördögi kocsmák sokaságába látogat el, de nem kap semmit (az ördög ugyanis csak átverheti az embert), majd végül egy teljesen fehér „isteni kocsmában” megkapja a napi adagját. Ezzel párhuzamba hozható az a szöveghely a harmadik fejezetben, amelyben a lány emlékeiben felidéződik apja pszichiátriai tartózkodása, és egy ottani ismerőse, akit ő (mármint az apa) istennek vélt. A helyzetet az teszi abszurdá, hogy maga a lány is – mintegy vállalva a játékot – istennek szólítja ezt a figurát. Mindezek miatt felmerül a kérdés: lehetséges-e, hogy a regény fikcionális világában a halott apa (nem mellesleg alkoholista) átvette a narrátor helyét, hiszen neki minden feltétele megadatott erre. Ezek közül elsősorban a túlvilági perspektívát kell megemlíteni, amely a valóban széles körű horizontot biztosítja, és így lehetővé teszi az elbeszélő mindentudását.

A történet linearitását egyrészt az emlékek és az álmok, másrészt pedig az intertextusok⁴ és a „hangfelvételek” szövegei szakítják meg. Felvételszövegeken a regénybe beiktatott – egyes szám, első személyben mondott – telefonbeszélgetéseket értem. Tulajdonképpen csak némi túlzással lehet őket beszélgetéseknek nevezni, mert monologikusak (a beszélgetésre általában mint dialogikus formára gondolunk), és a hangrögzítőre felvett üzenetekre emlékeztetnek. Ezek a látszólagos vendégszövegek a cselekmény totalitásához járulnak hozzá: elhangzik sok információ magáról a temetésről, valamint lehetővé teszik a regény térkeretein kívül eső anya alakjának a megjelenését is.

Ezek mellett a hívások mellett a lány is telefonkészülék (a térbeli távolság áthidalásának módjaként) segítségével teremt kapcsolatot városi fiújával, közöttük azonban már valódi interakció zajlik.

³ Dorrit Cohn: *Áttetsző tudatok*. = *Az irodalom elméletei II.* Szerk. Thomka Beáta. Jelenkor Kiadó, Pécs, 81–138. o.

⁴ Az intertextus fogalmát itt, de a továbbiakban is, Gérard Genette nyomán használom.

Mint ahogyan ez az eddigiekből is kiderült, a regény szereplőinek nincs nevük. A fejezetek elején álló előljáró beszédek definiálják a főhősöket: *Dolgok*: Az író⁵, *A jó dolgok*: A gyűjtő és – a sorból némileg kilógva – *A legjobb dolgok*: A lány.⁶ Ezek a meghatározások, illetve világszemléletük, funkciójuk teljességben determinálja a hősöket, kitölti a hiányzó helyet, így a név lényegtelenné, szükségtelenné válik. A szereplők személyisége nem egységes, mindegyiknek van egy alteregója, amely néha domináns szerepbe kerül. Énjük tulajdonképpen állandó mozgásban van két pólus, a valóság és a fikció között.

A lány, az üveggömb és a pálmácska

„A világ szétdarabolt [...] a legjobb esetben csupán kettéosztott, véletlen és spontán képek segítségével juthatunk hozzá, amelyek úgy jönnek elő, mint a hirtelen felbukkanó emlékek” (75. o.).

A lány a történet origójaként jelölhető meg, egyfelől azért, mert az ő szemszögéből elbeszélte történet nyílik legtágabbra, másfelől pedig azért, mert a másik két hős nézőpontja is mindig őrá irányul, mindig hozzá viszonyítva szemlélik az eseményeket. Személyiségének megkettőződése két közeg (a város és a falu) és a hozzájuk kötődő életmód eredménye. Az apja halála és az azt követő kényszerű hazautazás következményeként felszínre került ez a kettősség, és egy instabil állapotot eredményezett. A város egy olyan férfival való közös élet színtere, aki mániákus olvasó, de maga a lány is rengeteget olvas, ezért beszélgetésük tárgyát minden esetben egy könyv képezi (a könyv viszont a műveltség, a tudás, egyszóval a kultúra egyik hordozója, de egyben a valóságtól részben eltérő világa). A falu ezzel ellentétben az apa halálával való szembesülés, az emlékezés terét képezi a gyermekkori barátal együtt, aki számára a lány rögeszmévé vált⁷; a világ vége, amely a fölötté fénylő csillagok millióinak ellenére is mindig sötétben marad.

Az emlékezés elsősorban a szülői házhoz és azon belül az „emlékek szobájához” kötődik, hiszen a helyiségek nem mentek keresztül semmilyen transzformáción sem. Ezzel szemben a szülők csupán arc nélküli árnyékokká váltak a lány számára, ami egy három variációban előforduló álomból derül ki, amelyben felidéződik a gyermekkora. A visszaemlékezés folyamatának elején a tárgyak emlékezetéről beszélhetünk (a szülői ház-

⁵ Az olvasót megzavarhatja az, hogy a könyv borítóján az író felcserélték Pisarev nevével, holott ez a meghatározás, véleményem szerint, a hőst hivatott jellemezni.

⁶ A szerb szövegben (47. o.) itt egyes szám harmadik személyű, nőnemű személyes névmás áll (ona).

⁷ Egy szövegbe iktatott telefonbeszélgetésből kiderül az is, hogy a két család a kettőjük esküvőjét tervezte.

ban lévő tárgyakéról), amelyet a későbbiekben felvált a narratív formában (történetek, álmok) történő emlékezés. Véleményem szerint rendkívül fontos az idevágó, a regény címében is szereplő időmegjelölés (az éjfél), amely pontosságára ellenére jelképes jelentést hordoz. Az éjfél ugyanis egy fajta választópontot jelent, ebben az esetben az emlékek, a falu (és a vele együtt járó haláleset, a gyermekkori barát) és a város, a fiú-író közötti határt, a fent említett instabil állapot feloldásának az idejét. Ebből kifolyólag nem meglepő, hogy gyermekkori barátjának pont éjfélkor, az emlékek szobájában adja oda magát.

A két közeget egy-egy tárgy szimbolizálja: a várost a kis pálma, a falut pedig az üveggömb, vagyis annak a hiánya (a gyermekkori barát, a gyűjtő ellopta, ezért a lány nem találja). A „pálmácskát” a lány távolléte alatt a fiú öntözi, és – ahogyan az a telefonbeszélgetésekből is kiderül – szépen fejlődik. A mű végén olvasható, döntést eredményező álomban a lány egy egzotikus országban elülteti a pálmát, hogy az gyökeret verjen, és felfejlődjön. A regény valóságában azonban ő az, aki a városban megtalálja a maga terepét, és végül is gyökeret ereszt.

A gyermekkori barát: a gyűjtő

„A lány számára azok már csak elfogyasztott dolgok, tárgyak voltak, de számára azok voltak a legjobb dolgok” (42. o).

Egyik oldalon gyermekkori barát, segítőtárs, szerető, a másikon férj és apa, de mindenekelőtt gyűjtő.⁸ Az ő esetében a valóság és a fikció inverziójáról lehetne beszélni, hiszen attól eltekintve, hogy a családjáról mint valóságról beszél, teljesen világos, hogy realitását a lány és az összegyűjtött (lánnyal kapcsolatos) tárgyak képezik. A lány megszerzése rögeszmévé vált, de mivel testi formában kezdetben ez nem valósulhat meg, arra kényszerül, hogy dolgainak gyűjtése és könyveinek olvasása révén önmaga számára megteremtse őt. Ez az obszessió előtérbe hozza másik énjét, amely olyan cselekedeteket is véghezvisz, amelyekre „mindennapi” énje soha nem lenne képes: lop (ő lopta el a fentebb említett üveggömböt), csalja a feleségét, sőt a lányért még a falut is otthagyná, annak ellenére, hogy nem érti azokat, akik csak azért utaznak, hogy utazzanak, hiszen „minden mindenütt egyforma” (38. o). Amikor a lány visszatér a faluba, és a segítségére, vigasztalására szorul, néhány pillanatra teljesül a vágya, végül azonban nem órá esik a választás. Csak a dolgok maradnak, de számára azok a legjobb dolgok.

⁸ Erre utal magának a szövegnek a megszerkesztettsége, mintha a szereplő gondolkodásmódjára is a folyamatos leltározás lenne jellemző.

A városi fiú: az író

Đorđe Despić *A város szívében* című Pisarev-regény elemzésében a következőt mondja: „Szokásához híven Pisarev itt is következetesen fölteszi a kérdést, mely szerint a realitás emberi percepciójának illúzió az alapja, azzal a tendenciával, hogy visszaállítsa nemcsak a könyv, hanem az egész irodalom, illetve művészet – mint egy magasabb, a szerző szerint talán egyedüli valóság – erejében megingott hitet.”⁹

Ez az idézet azért lényeges, mert a városi fiúnál analóg gondolkodásmód figyelhető meg; az ő valóságát a könyvek képezik, az őt körülvevő dolgokat szövegeken keresztül látja, olvas, de írással is foglalkozik. A lánnyal való beszélgetésekben általában irodalomról, irodalmi alkotásokról tárgyal, műelemzést végez, szövegrészleteket idéz fel. Ilyen módon a regény szövegébe idegen művek világa is bekerül nemcsak intertextusok, hanem metatextusok formájában is. Csak néhányat említek: Bret Easton Ellis: *Amerikai psycho*, Umberto Eco: *A tegnap szigete*, Julian Barnes: *Sze-relem meg miegymás*.¹⁰

A lány által azonban szembekerül a valósággal (azzal, ami a legtöbb ember számára a realitás), és vele együtt az apa halálával, a bolondokházában lévő anyával, a lány gyermekkori barátjával. A következmény az én pillanatnyi elbizonytalanodása, az addigi egocentrikus világszemlélet megkérdőjeleződése, már nem tőle függ az értelmezés, nem ő az alkotó (mint a szövegek esetében). A helyzet végül stabilizálódik, mivel (mint már említettem) a lány őt választja.

A regény kimenetele tehát legitimálja Đorđe Despić iménti állítását, hiszen a hősök mindegyike, végső döntésként, a fikciót választotta. A regény egészét illetően pedig azt mondhatjuk, hogy a kitérés ellenére is megmaradt a posztmodern beszédmód által meghatározott szerzői opuson belül.

„A lány magasan a feje fölé emelte az üveggömböt, az ablak felé fordította, és megrázta: a hó letakarta a dombon lévő templomocskát, a táj pedig valóban olyan volt, mint a mesében” (128. o.).

⁹ Đorđe Despić: U srcu postmoderne mistifikacije (Đorđe Pisarev: U srcu grada. Stylos, Novi Sad, 2004.) = *Letopis Matice srpske*, god. 181, 1179. o.

¹⁰ Ennek a műnek a központi témája egy szerelmi háromszög, ami valamilyen módon az *Éjjél van az emlékek szobájában* történetére is reflektál.

A jó dolgok

A gyűjtő: Miért nem szeretik őt sem az emberek..., sem az istenek, merült fel benne a gondolat egy gunyoros mosoly kíséretében. Soha nem szerették, de őszintén megvallva, ezt is csak akkor teheték, ha egyáltalán észrevették: nem tudta mivel magyarázni, hogy úgy mentek el mellette, hogy tudomást sem vettek róla, átnéztek rajta, mintha a világon sem lenne. Egyáltalán nem vették figyelembe, minden ajtó zárva volt előtte. Valószínűleg ezért volt jó, hogy falun élt, a világ végén, ahol a nap szinte soha nem süt ki, ahol a parasztok fekete nyárfásoktól rejtve és meddő földekkel övezve éltek szomorú, egyhangú életüket. Nem tudtak elmenni, és az újonnan érkezők közül szinte senkit sem fogadtak be maguk közé.¹

Kovács Izabella fordítása

Soha nem lesz világos előtte, hogy mi az ördög vitte rá, hogy ezt megtegye.

Egy szempillantás alatt zsebre vágta!

Természetesen egész idő alatt furdalta a lelkiismeret.

Különben ez volt az első dolog, amit életében ellopott, amennyiben nem vesszük figyelembe a gyermekkori cseresznye- és dinnyelopásokat kinn a határban – a barátaival és a lánnyal, akivel az aranykorban mindig együtt voltak.

Attól a naptól, gondolta, a zsebében szorongatva az üveggömböt és érzékelve tulajdonosának melegét (a melegséget, amelyre a véletlen érintésekből emlékezett), attól a pillanattól, amikor a keze minden tudatos vágy és szándék nélkül megmarkolta, szinte egy kígyó gyorsaságával, és a nadrágzseb sötét rejtekébe csúsztotta, attól a naptól kezdett álmodni vele.

¹ Részlet Đorđe Pisarev *Ponoć je u sobi uspomena*. Narodna knjiga/Alfa. Beograd, 2005. című regényéből.

Amint lecsukta a szemét, látni kezdett, játékszerű kis dombokat látott, és szőlőtőkék szabályos sorait egy végelethetetlen szőlőkertben.

Három óriásmadár hasította az eget a bronzmező bal felső sarkába függesztett nap alatt.

A hólégballon megállás nélkül körözött az égen, és a közeli repülőtéren zajtalanul szálltak le és fel a játékreplők.

A tenger nyugodt volt, az elvétve föltörő hullámok inkább csak játszották a gyengéd haragot, s még csak nem is gondolták dühösen csapkodni a csendes dokkot, az arany szétszóródott a nyílt vizeken.

Persze, álom, merült fel benne minden áldott alkalommal, de annyira szép volt mindez, hogy amikor a nappaliból kilépett a tágas, hosszú verandára, nyújtózott egyet, s ásított is elégedetten, miközben a környező szőlőskerteket kémlelte, és friss levegő töltötte meg a tüdejét.

Valóban értékes dolgok!

Ő még mindig a hálósobában szundikált.

Párna helyett a kezén feküdt, kitakarózva, ujjatlan, rövid pamutfölsőben, amelyen átlátszott a melle, fehér bugyija kihangsúlyozta meztelen combjának bronzsínét.

És ekkor olyan vágyat érzett, mint amilyent a való életben soha, de ha megközelítené és megérintené az aranybronz bőrét, felébredne.

Amit a mindennapokkal való szembesülés első mámoros perceiben érzett, miközben lassan a tudatába hatolt a való világ – behallatszott a fia sikítása, aki már felkelt, és pizsamában szaladgált az udvaron; a serpenyők, a csészék csörömpölése a konyhából, jelezve, hogy a felesége már nagyban a reggelit készíti; a traktorok tompa, irritáló hangja az utcáról; a tojóhelyet kereső tyúkok kotkodálása; a rádióbemondó kínosan tökéletes, mély hangja, amint bejelenti a délutánra várható esőt; egy csendes szellő virgonc játéka a függönnyel – az a súlyos sértődöttség volt.

Ezekben a percekben mindig olyan volt, mint a gyermek, akinek a szájából erőszakkal tépték ki a cuclit.

A vereség biztos volt, a seb túl mély ahhoz, hogy ezt bármikor is megbocsássa az életnek vagy az istennek, teljesen mindegy, melyiknek.

Isten adta, majd elvette.

Néha, amennyiben elég higgadt és erős volt ahhoz, hogy ne közeledjen a nő felé, aki még édes álmát aludta, bement a nagy nappaliba.

A korai napsugarak furcsa árnyékokat vetettek a forgácslemezből készült világos padlóra, s a falakon mindenütt könyvek sorakoztak.

Ezek olyan könyvek voltak, amilyeneket még az életben nem látott: vastag aranyozott gerincük csodás illatokat árasztott – fahéj és citrom, le-

vendula és bazsalikom. A könyvek címei mindennél értékesebbek voltak, amit egy ember a valóságban elképzelt.

Aranykőd az életed őszén
Arany alagútban Katanga felé
Porcelánbabák arany pavilonja
Aranyozott...

Egy hatalmas polcon egy egész sor latin nyelvű könyv sorakozott, amelyek domború gerincén a számára főleg ismeretlen szerzők neve állt: Vergilius, Catullus, Gracchus, Caesar, Cicero, Sallustius, Titus Livius, Seneca, Suetonius, Tacitus, Juvenalis, Persius, Tibullus, Propertius, Quintilianus, Plinius, Statius, Marcellus, Terentius, Plautus, Lucanus, Petronius, Apuleius, Tertullianus, Ciprianus, Acro, Commodus, Aurelius Victor, Symmachus, Macrobius, Claudianus, Rutilius, Ausonius, Paulinus, Juventius, Victorinus, Hilarius, Athanasius, Ambrosius, Hieronymus, Vigilantius, Augustinus, Prudentius, Sidonius, Apollinaris, Merobaudes, Sedulius, Marius Victorius, Orientius, Dracontius, Claudius Memertus, Avitus, Ennodius, Eugippius, Veranius, Aurelianus, Ferreolus, Roterius, Fortunatianus, Boethius, Gregorius, Jornandes, Fredegarius, Paulus Diaconus, Beda Venerabilis, Aldhelmus, Tatvinus, Eusebius, Eginhardus, Frechulfus, Regino, Walafridus Strabo, Ermoldus Nigellus, Macer Floridus, Mersius.

Csak egyszer sikerült bemennie, elvenni egy könyvet – Aranyálom az aranykorban – és kinyitni: az összes lap üres volt.

Az ébredés?

A fia újra és újra felhangzó, ujjongó sikolya. Mindig mosollyal az arcán, várva az új, megigéző napot, lenyűgözve az életnek nevezett csodától: a látás, az érzékelés, a cselekvés képessége, a lehetőségek egész skálája, az előtte álló hosszú napon.

Imádta a fiát.

És őt is, a drága hitvest, aki megajándékozta ezzel a gyermekkel, aki mindig csendes, nyugodt, hallgató volt, aki mindent megtett volna érte, bármikor és bárhol. Egyetlen napig sem tudott volna élni nélküle.

Jóllehet tudta, hogy nem szereti.

Jóllehet tudta, hogy az általuk sugárzott és azt életük centrumává tett szeretet ellenére is készen áll arra, hogy mindent feladjon, ha a „városi lány” csak egyszer is ránézne, ha egyszer is jeleznél: „Gyere, anyám vagy, kellesz nekem!”

Menne.

A világ végére is elmenne vele.

Jóllehet.

Sosem szeretett utazni.

Az utazások megrémítették.

Sosem értette, hogy az emberek mért csomagolnak össze és szállnak vonatra teljesen fölöslegesen, csak azért, mert nem tudnak a seggükön maradni.

Autóbuszok.

Hajók.

Repülők.

Hol?

Ugyan hová indultatok?

Mit akartok látni?

Mit akartok érzékelni?

De hát nem mindenhol egyformák a tavak?

A hegyek?

A folyók?

Az utak?

De hát nem mindenhol egyformán kétlábúak és egyfejűek az emberek, és nem ugyanazzal a zavart, bonyolult érzelmekkel telítettek?

Szeretet és utálat?

Irigység és odaadás?

Unalom és szenvedély?

Mindenhol minden egyforma, minden kicsi emberben, minden kicsi városban.

Nem hitte el, ha azt mondták neki, hogy az egyik csúcs szebb a másikonál, és egy torony az egyik helyen érdekesebb, mint a másikon: olyan egyforma minden.

Emberek, tájak – erdők, patakok, házak, mi bennük a különbség?

Pokol volt az élet nélküle, de készen állt arra, hogy újat teremtsen magának: csak egy szavába kerülne, és elhagyná érte a fiát és a feleségét.

Valószínűleg ezért volt olyan fontos számára az üveggömb: mert magában hordta a nő minden rezdülését, a haját, a sóhajtásait, a vágyait, a szenvedélyét, a képét és emlékeit. A gömb volt az Ő másik énje.

Mindenhova magával vitte, hogy érezhesse a melegségét, amikor teljesen egyedül volt és biztos volt benne, hogy senki sem zavarhatja, elővette a gömböt, megrázta, és míg a hópelyhek hullottak a kis templomra, biztos volt benne, hogy Őt látja, amint fehér bundában halad a csendes utcácskán.

Látta, amint bal kezével beletúr a hajába.

Látta, hogy az ajkán csendes mosoly jelent meg.

Látta, amint bátran lépked aranycipellőiben.

Látta, amint felbiggyesztett ajakkal aprókat sóhajt, és vágyakozva néz a távoli csúcsra.

Látta, amint aprókat dobbantva lerázza a havat, mielőtt bemenne.

Látta, amint becsukódik mögötte az ajtó.

Látta a csendes utcácskát és a könnyű havat, mely mindjobban befedi a templomot.

Egy nap, pontosabban élete, a saját élete egyik legszörnyűbb napján, kiesett a zsebéből.

Előbb átkutatta a hálószobát, majd a gyerekszoba, a nappali és a gang minden szegletét lépésről lépésre, még a padlásra is felnézett.

Udvar.

Utca.

Falu.

Erdő.

Patak.

Amikor már sehol sem találta, hirtelen eszébe jutott, hogy aznap, amikor felfedezte eltűnését, épp a falu határában lévő szemételepre vitte ki a szemetet.

Így kezdődött a kálváriája.

Amikor csak tehetett, beleásta magát a hulladékhalmbokba. Lelassította az autóját, s amikor megbizonyosodott róla, hogy senki sincs a közelben, leállította a motort, és belevetette magát a görcsös keresésbe.

Keresgélt a bűzös szemét között, az eldobott bojlerok, üres flakonok, zacskók, üvegek, papírok, bútordarabok között...

Teltek a napok, de a gömb nem került elő.

Nem adta föl.

A lehetőség, hogy az áttúrt szemét között megtalálja, egyre nőtt. Mivel a korábbi eljárás hosszadalmasnak bizonyult, új stratégiát dolgozott ki: egy bőrröndöt teledobált szeméttel, és elhajtott. Gázt rá!

Azután otthon a „birodalmát” képező pincében átválogatta a holmit, remélve, hogy a gömb egyszer csak előkerül.

Rövid időn belül belejött, hogyan ismerje föl azokat a hulladékokat, amelyek még hasznosíthatóak.

Így kezdte el különválasztani a jobb dolgokat, amelyeket később a tökéletesen rendezett polcokra helyezett.

Egyiken például a talált könyvek voltak: történelem és biológia tankönyvek; Josip Broz Tito összegyűjtött művei, angolul is; Mao Ce-tung és Kim Ir Szen bölcseségei; szerbhorvát nyelvű olvasókönyvek első, második és negyedik osztályosok számára; pirostarka könyvek a Reč i misao című sorozatból; számtalan házi olvasmány a Prosveta kiadásában, melyek

ezüstszürke gerincén a jól ismert cirill Π betű díszelgett, tarkabarka képeskönyvek gyerekeknek, volt ott kicsi, nagy, mindenféle formájú; s egy darabjaira hullott népi kalendárium is.

Egy másik polc vasárutól roskadozott. Volt ott különböző alakú és méretű, kis és nagy fejű, sűrű és ritka menetes csavar, keresztetes, egyszerű, vékony, vastag, rövid és hosszú is. És a szögek? Azokról szólni sem érdemes, annyi volt belőlük. Nem valószínű, hogy bárhol a világon létezett még ekkora választék, volt ott görbe, rozsdás, de még épét is lehetett találni különöset, szürkés, örök fényben csillogót.

Az üveges polc is számtalan csodát kínált: volt itt egy vastag falú zöld, gömb alakú, majdnem láthatatlan nyakú üveg, egy szögletes, nagyon-nagyon hosszú négyliteres, több vékony üvegű kicsi, millióféle méretű és formájú.

Különösen a kötelekkel teli polcot szerette, ezeknek volt igazán a szakértője. Lenyűgözték a vastagságot, a készítési módot, az anyagot illető hihetetlen különbségek.

A többi polcon régi folyóiratok, jegyvedarabkák, szerszámok, gyűjtők, üveggolyók és játékok heverték.

Am a pince egyik sarka teljesen máshogy nézett ki: mély karosszék, magas, ernyős lámpa, egy alacsony és keskeny asztal a könyvnek, a hamutartónak, az öngyűjtőnek, egy régi óriás méretű koffer, amelyet mindig lakat alatt tartott, és amely főként Charles Bukowski, Bret Easton Ellis, Michael Ende, Julian Barnes, Umberto Eco, Isaac Bashevis Singer, Romani Gari és Paul Auster könyveit tartalmazta.

Nem volt egyszerű feladat az Ő dolgaival megtölteni a koffert.

Igazából ezek nem is az Ő dolgai voltak, csak azok másodpéldányai.

Természetesen ezekkel is mindig késett.

A nő az elolvasott könyveket, az agyonrahallgatott CD-ket, az elolvasott folyóiratokat nagy csomagokban hazaküldte a faluba, az apjának.

Feltételezte, hogy valószínűleg helyszűke miatt kényszerült megszabadulni a fölösleges holmitól.

Számára ezek csak egyszerű, elhasznált tárgyak voltak, ám a férfinak a legértékesebb dolgokat jelentették.

Ravaszan és ügyesen kieszelt egy hihető okot, hogy bejusson az apja házába, azzal a céllal, hogy megtudja, mi mindent küldött haza. Miután elérte célját anélkül, hogy lelepleződött volna, napokig, sőt hetekig járta az üzleteket a városban, hogy megtalálja azokat a könyveket és folyóiratokat, amiket Ő olvasott, azokat a lemezeket, amiket Ő hallgatott.

Azt nem gondolta, hogy teljesen elment az esze, amiért ezt csinálja, de azért tisztában volt vele, hogy nem is teljesen normális dolog.

El sem tudta képzelni, hogy mit gondolna róla a nő, ha megtudná, hogy kémkedik utána, és meglopja az életét.

Kellemetlen érzések lettek rajta úrrá, amikor eszébe jutott egy történet, amit már olyan régen olvasott, hogy már az írójára sem emlékezett:

„Amikor boldogan, nyugodtan, elgondolkozva ülnek a meleg és meghitt otthonaikban, amikor pajkosan eljátszanak az aggodalmas, kellemes, akár értelmetlen és felhőtlen gondolataikkal, az egészséges testükkel, amikor az izmos karjukat, lábukat, valamint a szüntelenül dobogó erős szívüket kémlelik, mindig kopogtatnak.

Mert az ajtajuk szilárd és biztonságos, jól beállított és rendíthetetlen, és mint álmaik végső célpontja, kihívást jelent az önmagukban bizonytalan, gyenge és labilis szomszédoknak, csábítja őket.

De ne nyissonak ajtót!

Soha ne nyissonak ajtót a szomszédaiknak, mert mindig ott ólálkodnak, az önök ajtaja előtt, kémlelődnek, köhécselnek, és csak egy figyelmetlen, elvétett lépésre várnak, hogy beléphessenek a házukba, hogy ellopják a lábukat, a kezüket, a szívüket – hogy belépjenek, és soha többé el ne menjenek.

Felejtsék el, hogy maguk is éveken át váraoztak ajtóik előtt, mire azok könyörtelen kopogtatásukra végre kinyíltak, és felejtsék el azt a szerencsétlent is, akinek a kezét, a lábát és a szívét kisajátították.”

Maxim

„Az Úr azt hitte, hogy építménye, a világ, erős lesz, masszív, és örökké tart. Mostanra látja, hogy a részecskék túlságosan izgágára sikeredtek. És az állandó mozgások, finom kis rezgések szétrázzák a testet. Ez a részecske – az emberi test – azonban már sokkalta jobban megszerkesztett. Úgy látszik, tanult a Teremtő saját hibájából. Ezért lehet az is, hogy csak egyetlen spermasejt juthat el az anyaméhig. Ha a kifejlődött test részecskéi is olyan izgágák lennének, mint maga a föld minden élőlényével, életünk katasztrofálisan megváltozna – mert ezután már nemcsak a gondolatok ráznák össze bennünk a szart.”

(Carolus Maximus Sortilegus)

Egy kapualjban ácsorogtam, és számolgattam az orrom hegyéről legördülő vízcseppeket. Az eső nem sokkal azután kezdett el esni, hogy elhagytam a lakást. Egy közeli kávézóból dal hangjai szűrődtek ki, de egy szót sem értettem a szövegeből, mert a csatornák tompa, monoton zenéje elnyomta azt. Arra gondoltam, a külső világ történései pontosan így nyomják el a belső cselekvéseinket, azaz megfosztanak annak lehetőségétől, hogy véghezvigyük azokat. Na, erre sem magamtól jöttem rá – Maxim barátom mondta még a múltkor: Mert, érted, észre sem veszed, bazmeg, hatalmas villanás, és már nem is itt jársz. Legyen az egy ötcsillagos hotel. A nő ott fekszik az ágyon, te meg épp a vécében szöszmötölsz, és amikor végezetül letekersz egy leheletnyi hosszúságú fogselymet, hirtelen bamm!, azon kapod magad, hogy majdnem elcsapott a villamos. És mi lesz a nővel? Jó kérdés, barátom. Bizonyára besegít a szobaszerviz, neked meg a nyakadba varrnak egy pert a ki nem fizetett pezsgőért meg a tízfogásos vacsoráért.

Állok a kapualjban, az eső az arcomba hugyoz. Előveszem a dohányzacskóm, a papírt, tekerek egy cigarettát. A mellkasomban érzem a bizsergést, amint a szétáradó nikotin megtölti a tüdőm minden apró zegzugát, de a halántékom még mindig veszettül lüktet. Még mindig az jár a fejemben, hogy talán nem is kellett volna az a fogselyem, s talán akkor... Akkor mi? Látod, az ember hatalmas tartalmakat görget maga előtt – mondja

Maxim. Tudod, mint a ganajturó bogár azokat a bazinagy galacsinokat. Jársz-kelsz, és felgyülemlik benned, és muszáj valahogy kiadnod magad-ból. Azután, mikor azon kapod magad, hogy kétszer annyit írsz, mint általában, csörren a zseton, megvan, hogy miért maszturbálsz feleannyit.

Kész költő vagy – mondom. – Költő?! – üvölt az arcomba Maxim. Négermunka, barátom, négermunka. Erőlködés. Miért? A nagy semmiért. „Templom a természet” – mondja Baudelaire. És hidd el, barátom, nem kell ahhoz semmilyen delírium, abszint-gőz, hogy az ember felismerje: nem te vagy a pap, barátocskám, de még csak a ministráns sem, hidd el nekem. Oszlop lehetsz – együgyű oszlop, hátadon cipelve a súlyos építményt, de költő... De, figyelj csak ide, megsúgom a titkot: minden szöveg prózának indul. Minden gondolat prózaként lebeg a magzatvízben, aztán jön a metrum és egyéb stiláris eszközök, és rátelepszene a gondolatokra – hát, így lesz a vers. Az ősgondolat mindig próza.

Hülyeség! – mondom. De Maxim ügyet sem vet rám, mert tudja, hogy előbb-utóbb úgyis visszavonom, amit mondtam, sőt, talán még bocsánatot is kérek tőle – gyenge jellem vagyok, és a szöveg megmászhatatlan kerítés számomra. El kell fogadni: Maximnak mindig igaza van, illetve Maxim csak az igazat mondja ki. Maxim mérleg, amely mindig a megfelelő oldalra billen, Maxim fogsora rosta, mely csak az igazat engedi át, s azt, ami hamis, Maxim elfordulva az út mellé köpi.

Az ősgondolat mindig próza? De mi van a próza előtt? Mi van az ősgondolat előtt? Semmi? És a semmi az valóban nincs? S a nincs, az valóban a van tagadása, a semmi pedig a valamié? S ha az ősgondolatot valóban a semmi előzi meg, akkor az ősgondolat ebből a semmiből jön létre – a próza összegyúrt semmi, mely alkotóeleme egy még nagyobb, de tökéletesebben összegyúrt semminek, és ily módon a valami a semmi erős koncentrátuma? Erre válaszolj nekem, Maxim! – üvöltöm a kapualjban. Csend és esőszag. Maxim válasza három pont egy hófehér lapon.

Az olvasó a pontok felett időzik a legtöbbit, de a három pont varázsára a mai napig sem sikerült rájönnie, mert még mindig nem tudja eldönteni, hogy vajon valaminek az érkezését, vagy inkább a távozását jelöli-e. Nem tudja, hogy a szöveg nem tűnik el csak úgy, hipp-hopp a lapról, nem képes olyan gyorsan átváltani a van-ból a nincs-be. A szöveg apró nyomokat hagy maga után kilépéskor, és érkezéskor három apró helyen szúrja át a papírt. A kilépés után ebbe a három pontba tudunk belekapaszzkodni, s a mondatok akkor válnak teljessé, ha el tudjuk olvasni azt, ami a lapnak immáron a másik oldalán van.

Apropó, *van* és *nincs*... Mindig elcsodálkozom azon, hogy az ember – aki egyébként gondolkodó lény! – sokszor ezzel a két fogalommal operál,

ha meg akarja határozni önnön helyzetét (a világban, vagy ahol éppen van). Bárki azon kaphatja magát, hogy néha tényleg így gondolja: életünk *van*-okból és *nincs*-ekből épül fel. Csak meglét és hiány létezik. Csak hát ez azért mégsem ilyen egyszerű. *Van* és *nincs* között egy vékonyka húr feszül, akár az erkélyeken két fal között a szárítókötél. Ezt a szárítókötelet nevezzük Valóságnak. Erre a kötéltre teregetjük ki mindenünket – azaz elhelyezzük önnönmagunkat a valóságban. Vigyázat! A valóságon túl már csak az van, ami nem valóság. A valóság vethet árnyékot, de arra nem tudunk teregetni. A teljes valóság ebben a kifeszített kötéltben koncentrálódik.

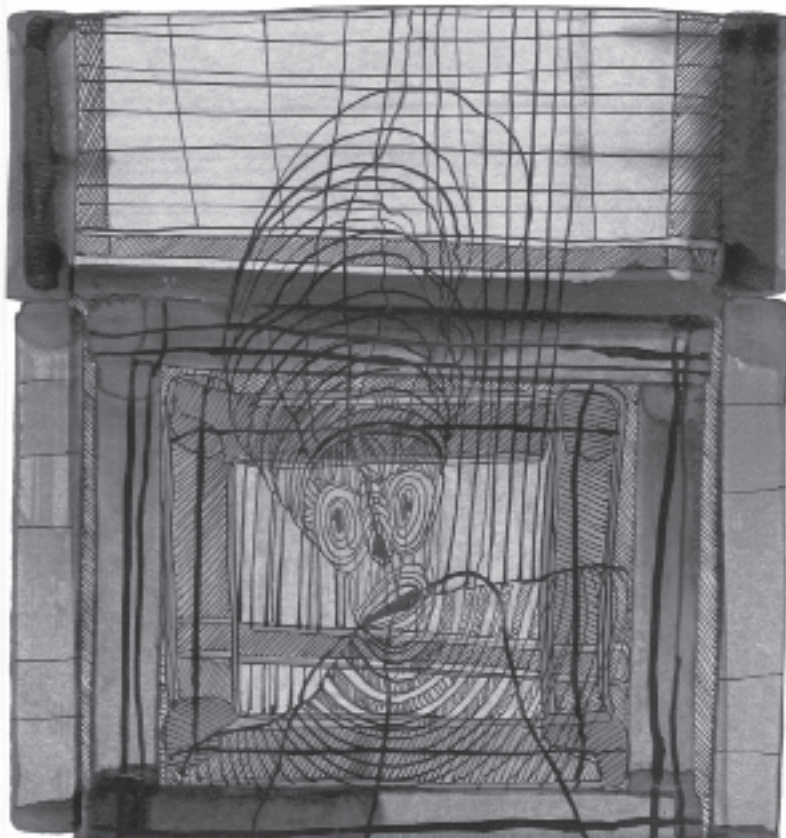
Az író a *van* és *nincs* között feszülő kötéltre fókuszál. Feltalálja, ki mondja, és így létezővé teszi, egy hosszú rúddal kezében, akrobatikus mutatványokkal sétál a két pont között.

Igazából csak az írókat tudom csodálni – szólal meg hosszú hallgatás után Maxim. Miért? Azért, mert érted... a kereket csak egyszer kellett feltalálni. Van kerekünk, kész. De az író... a valóságot szeretné „feltalálni” és feltalálni az olvasónak (Egy szelet valóságot desszertként?), és a folytonos kitartó keresés jellemzi. Minden lépése, betűje a keresés eszköze. A valóságot felfedezni – ez a fő feladat – a világot, belső és külső valónkat, egymást, másban magunkat, és magunkban mást. A valóság az író számára a seb a szájpadráson, a porszem a szemben, a sístergő buborék a kólában – minden, ami (kutatásra) ingerel. Az inger mindig akkor tör rád, amikor a legkevésbé várod, de érkezése pontos, az új gondolat mindig magának választja meg a szövegét, és mindig a megfelelő pillanatban lép a szövegbe, mint ahogyan a jó színész a darabba, megvárja, míg a hatások lecsengenek, és a befogadó, de még inkább az író, készen áll egy újabb hatásra. A rossz író legfőbb ismérve, hogy nem mer mindent feltenni egy lapra, hogy túllontúl féltékenyen őriz minden újonnan kipattanó gondolatát, éppen ezért nem készíti el számára a megfelelő táptalajt, melyben szárba szökkenhet. Mindent, ami újként kerül elébe, csakis egy új szöveg keretein belül képes elképzelni. Aki azonban ilyenén módon spórol, kicentizi, mérlegre helyezi a gondolatait, pocsek író lesz. Állandó a gondolatok házalása, de mindig van egy aktuális szöveg, amibe mindent beleölünk, a vörösre hevült főzőlapot, a zizegő alufóliát, a narancs héját, mindent. A jó író alapvető ismérve a szöszmötölés, a szeszergés és pizsmogás, hogy mindig bokáig, térdig, derékig, nyakig, orrlukig jár a lírai habarcsban, novellája malterjában (malteregő¹), ebben az egész posztmodern trutyiban.

Maxim apró lyukat harap a zacskós tej sarkába, és kimeresztett szemekkel szopja ki annak tartalmát. A zacskó úgy hat, mint egy tetovált

mell. Egyszer egy orvosi rendelőben egy csecsemőre lettem figyelmes, amint az anyja tetovált mellét rágicsálta, a mellen ez állt: *enyém!* Mintha maradéktalanul meg kéne jelölnünk azokat a dolgokat is, melyek már visszafordíthatatlanul hozzánk nőttek. Amit birtokolsz, birtokolni fog téged, elég egy pillanat, és már meg is változott a birtokviszony, elhatározta, hogy a novellád hősének Maximot teszed meg, és mire a történet végére érsz, arra leszel figyelmes, hogy minden szál kicsúszott a kezeid közül, a marionett-madzagok túlsó végére keveredsz, és a szöveged konstruál meg téged. Állsz és tudod, hogy Maxim már árkon-bokron túl jár, leéli helyetted az életed, s téged ott hagy a kapualjban.

Állok a kapualjban, fogselyem a bokáim köré tekeredve.

belső tömeg

Tehetetlen elszántságom egész
ellentmondásos nyomora két tollvonásnyi
kurta mondat lehetne, ha nem én írnám.

Így pedig: körbe-körbe mondatok, ismétlődő témák és szavak.
Homályos emlékek, amiket ki tudja mi rakogat sorba,
szépen mindig máshogy rendezetten:
tükörképek, tiszták, torzak.

A történet visszafelé folyik:

napról napra átmesélem magamnak
átírom és nyoma nem marad
csak foszlányokban tudom
ezt talán már gondoltam
talán már nem is egyszer
de nem tegnap
legalábbis azt hiszem
elalvás előtt, már az álmok fátylától
homályos szemekkel
ki tudná megmondani
mi volt már
mit játszottam már el
bábszínházamban???

talán nem is fontos
az egésznek nem az a lelke
hogyan mi hányszor hogyan

jól vagy rosszul
hogyan változnak a szereplők
mi is a nevük hány évesek
ki mit gondol közülük
mire vágyik
mit veszített mit kapott
mert úgyis csak rólam szól az egész
ezernyi változatban

Félbehagyott

A napok hónapokká dagadtak,
közben holdak fogytak, híztak,
csonka maradtál:

_____ úsznak
évszázadok távlatából.
Kedvemre _____
de miért?
_____ bennem.

_____ suhognak
nyugalom illatú molylepkék.
Nem _____...
Édeskés illatok _____ ,
_____ ültem ott.

P. S.: Kérem, kedves olvasóm, ha esetleg ki tudná egészíteni a sorokat,
tegye meg, és juttassa el a kész verset hozzám. Üdvözlettel: Lenke

Mikromegfigyelések panorámaképei

Tolnai Ottó: *Feljegyzések a vég tónusához*. Forum, Újvidék, 2007

A Tolnai-életmű újabb esszékötettel lett gazdagabb 2007-ben. Egy olyan költő esszékötetével, akinek ha e kötetbeli önmeghatározását idézem, akkor olyan magyar költőnek mondja magát, akinek a verseiben különös vízjel az Adria (21). Az öndefinícióban is szereplő lokalitás és univerzalizitás, a konkrétság és rejtettség, a helyiben megjelenő tágasság és pluralitás az esszékötet fő jellemzői is egyben. Az életmű tágasságát is jól jellemzi, hogy vízjele az Adria, a tenger.

E legfrissebb esszékötet tíz évvel az előző esszékötet után (*Rothadt márvány*. Jugoplasztika. Képzőművészeti esszék. Kijárat, Budapest, 1997) jelent meg, s tizenöt évvel az azelőtti, szintén kifejezetten képzőművészeti esszéket tartalmazó esszékötete, az 1992-ben, szintén a Forum Kiadónál Újvidéken megjelent *A meztelen bohóc* után, melyben vajdasági festő, karikaturista és képzőművész kortársait mutatja be az Újvidéki Rádióban előadott képzőművészeti sorozatában. Az 1992-es dátum azért is különösen fontos Tolnai életében és életművében, mert ekkor indul Veszprémben az *Ex Symposion* című folyóirat, melynek főszerkesztője, s mely részben a legendás, szintén Tolnai által is szerkesztett újvidéki *Symposion* melléklet, majd *Új Symposion* folyóirat folytatása is egyben. Mindez a Sáfrány Imréről megjelent képzőművészeti monográfiával kiegészítve (Forum, Újvidék, 1978) a kötetek szintjén is jól mutatja, hogy a képzőművészettel rendszeresen foglalkozó költőről van szó Tolnai Ottó esetében. Ez a fajta, más művészeti ágak iránti nyitottság és érdeklődés poétikájának egyik markáns jellemzője. Az a földrajzi, társadalmi, politikai, intellektuális helyzet, melyben él vajdasági magyarként, a perem és a többféle centrum tapasztalatát egyaránt nyújtja. Tolnai számára a többféle művészeti ág keveredése és szerves egymás mellett élése napi tapasztalat, ez a fajta művészeti pluralitás alapvető alkotói, gondolkodói létezőmód.

1992 az az év is egyben, melyben a kötet címeként szereplő „vég tónusa” egy esszénovella címeként bukkan fel a *Kortársban* (1992/12.). A címet viselő novella a tónus akusztikus jelentését mozgósítja, a címet viselő kötetben viszont, mivel részben képzőművészeti esszékről van szó, inkább színre gondolunk elsőként. A kötetet lezáró, de mégis a kötet szinte felét kitevő esszék, melyek eredeti megjelenésükkor alcímként viselték a *Feljegyzések a vég tónusához* címet, – s 1992-től jelentek meg az *Ex Symposionban*: 1992-ben a *Benyúlás* tematikájú számban, 1993-ban a *Talaj-vesztésben* s a *Kis*-számokban, 1994-ben a *De Bello Civiliben*, s a *Domonkos* tematikus számokban – naplófeljegyzésszerűek, ahogy maga a költő is állítja róluk. A legplasztikusabb talán a *Gyengédebben* című, Danilo Kišre emlékező írás. Ezekben a naplófeljegyzésekben, feljegyzésekben Tolnai élőbeszédszerű stílusa a tónus érdekes vetületeit hozza létre. Itt már nem „csak” színekről vagy hangokról van szó, hanem a vizuális és akusztikus tapasztalásokat is magukba sűrítő létezőtónusokról. Ezek a végtelen elágazású írások a Tolnai-próza világra jellemzőit hordozzák magukon. Az az aktuálpolitikai háttér, mely a képzőművészeti írásokban csupán érintőlegesen jelenik meg, ezekben a feljegyzésekben sokkal érzékelhetőbben van jelen. A címet viselő, de ebben a kötetben nem szereplő novella, *A vég tónusa* az elmúlás egyetemes és fájdalmas voltát egészen közel hozza a balkáni háborúhoz. A Tolnaitól megszokott személyes hangú elbeszélő egy új opus, a *Semmikék* keletkezésének első pillanatairól számol be, a közbelépő pusztulássorozat, hosszabb, részben (kényszer)„szabadság” a vég tónusának különböző árnyalatait mutatja meg, így talán az esszékötet keletkezésének forrása is lehet egyben. A tónus a novellában is először mint szín jelenik meg: a költő biológus barátja meséli, hogy egy új virágot, egy új színtónust szerzett a kertjébe, egy „tejkék” íriszt, s innen következik a barát magyarázata arról, hogy a kék szem sem kék igazán, hanem fehér, s csak „a mögöttes szemcsarnok feketeségének következtében lesz kék”. Az elbeszélő tovább viszi ezt a felbukkant törvényszerűséget: „a lét mögött is van egy fekete csarnok, és minél nagyobb, feketébb az a csarnok, a lét annál szebben mutatkozik”, majd a novella lezárásaként aktualizálja a feketeséget az elbeszélés jelen idejére.

A kötet nyitóösszéje – az *Öreg alkimista* – felidézheti Mészöly *Koldustánc* című novelláját. Míg Mészölynél a határok kérdése a tét, addig Tolnai sokkal inkább magára a mezsgyére helyezi magát, ahogy megszerzi a koldus könnyeit, s aranyat készít belőlük, hogy bearanyozza a koldus helyét, s a rá használt metaforát, a fát. Az öreg alkimista egy a lehetséges Tolnai énképek közül.

A kötet első részének írásai képzőművészeti, irodalmi esszék, s gyakran – Mészöly szavával élve – közérzetjelentések. Tolnai költészetének jellemzői, helyei, szereplői és témái rendre megjelennek itt is. Az életmű szerves építkezését mutatja ez a tény is. Magyarkanizsa, Szabadka, Csáth és Kosztolányi mint legfontosabb források itt is jelen vannak. Megkapóan szép Csáth fantasztikus kertjének, *A varázsló kertjének* lehetséges ihlető helyszínét kereső szabadkai esszé, az *Egy vidéki gimnazista naplója*. Tolnai különös átjárókat épít a metaforák és referenciák között. Hol az egyikből indulva magyarázza a másikat, hol fordított irányba indul el. Minden konkrét tény érdekli, a valóság egyes részeiből építi meg metaforahálóját, mely valami, önmagán túli másik jelenség jobb megértését, de legalábbis megérzékítését szolgálja majd. Jó példa erre a fentebbi kék szem magyarázatának felhasználása lételméleti metaforaként, vagy más irányból Csáth kertjének, mely egy lélekállapotként is értelmezhető, megkeresése és megtalálása egy konkrét helyen.

Azok a motívumok, Tolnai választott jelképei, melyek több művében szerepelnek, ebből a kötetből sem maradtak ki. A folyamatos újramondás is része az életmű tudatos építkezésének, akár az 1983-as *Virág utca 3* Valérytól vett mottója is felidézhető újra Tolnai poétikájának egyik lehetséges megfogalmazásaként: „Író munkám kizárólag abban áll, hogy olyan jegyzeteket és töredékeket veszek (szó szerint) munkába, amiket a világon mindennel kapcsolatban már leírtam, történetem minden szakaszában. Egy témát kidolgozni számomra abban áll, hogy már létező részleteket csoportosítok egy később választott vagy sugallt téma köré. Anyagként semmi mást nem fogadok el, csak a körülmények által adott részleteket, amelyek maguktól jönnek, ha jönnek, és annyit érnek, amennyit érnek.”

Ilyen visszatérő, sokszor megírt dolog például a rendkívül erős tengerélmény, a tenger iránti nosztalgia, mely helyenként Krúdy-nosztalgiájával rokon tónusban jelenik meg. Kosztolányi *Csók* című novellája is a tenger kapcsán bukkan fel, de akár Kiš novellájára, *A holtak enciklopédiájára* is szerepelhetne ugyanott egy utalás. A tiszavirágzás említése mint akár a költészet jelképe, az ehhez kapcsolódó gyerekkori élmények, tapasztalatok, a születés, szerelem, elmúlás együttes, sűrített, hatalmas energiával bíró jelenléte ebben az esszékötetben is szerepel.

Több esszében szerepel Bojan Bem részben Tolnai által is kultikussá vált képe, *A fehér kutya*, melyen egy fehér dog látható a mitikus egyszerű, vagy szfinx pózában, ahogy rézsút, méltóságteljesen fekszik egy tenispálya határvonalán (*Kis jegyzet; A Belgrádi Kör üdvözlése*). Az interjúkötetben így ír erről a képről: „Bojan Bem festményére gondolok, ez a kép szerepel a *Virág utca 3* fedőlapján, egy zöld tenispályán fehér

gipszlény, egy gipszdog valójában, nézd, a tartása az egyszarvúé. Mellesleg említtem, a jugoszláv festészet egyik központi alkotásáról van szó” (*Költő disznósírból*, 68).

A képzőművészeti esszében ír Milorad Krstić, Andrej Tišma, Bojan Bem, Fenesi Péter, Benes József, Orosz István, Grensó István, Mezei Erzsébet egy-egy művéről kiállítás, rátalálás, vagy különösebb alkalom nélkül is. Az irodalmi esszében Csáth Géza, Németh István, Sava Babić, Sziveri János, Szathmári István, Fehér Ferenc, Weöres Sándor, Danilo Kiš egy-egy műve, sora, gesztusa köré szövődik a beszéd fonala. A „közérzet”-esszében van szó az újvidéki ökönyárlól, egy mannheimi olvasótalálkozóról, a palicsi állatkertről, sok szó esik Párizsról, a Pére Lachaise-ről, Adyról, Krležáról, az elmaradhatatlan mesterről: Koncz Istvánról, a Tiszáról, a tiszavirágról. Az esszéek tipizálása felesleges dolog voltaképpen, hiszen szervesen együtt van itt minden, csak mindig valami ugyanolyan más kerül a vízjel terébe.

A Tolnai által szerkesztett antológiák, a kanizsai írótáborokhoz kötődő esszék programadó írásai is szerepelnek a kötetben: *Nézni a Tiszát – mint radikális program*, *Kertek, parkok*, *A téglafilozófiája*.

A témától függetlenül igaz Tolnai esszéire, hogy úgy mondanak valami lényegeset választott tárgyukról, hogy elidőzve mesélni kezd jellemzően valami – saját szavával élve – „semmis”-séget. A kép, alkotó, irodalmi mű mögötti, melletti információk, háttér-információk kerülnek kibontásra, melyek mégis a középpontban álló legfőbb jellemzőjéhez visznek közelebb. A kötet szinte összes írása mögött személyes kapcsolatok, barátságok állnak, melyek termékeny talajul szolgálnak az intim és értő asszociációsorokhoz, melyek a költő, író és a hétköznapi ember megfigyeléseinek szerves ötvözetei.

Az esszéek logikája talán úgy írható körül, hogy az éppen aktuális, pillanatnyi mikromegfigyelések, -részletek, -részek, melyek az egészet jellemzik, az értelmezésben, kiemelésben az egész egyik fő jellemzőjévé válnak. Ez a „módszer” ugyan minden művészet sajátjaként is leírható, Tolnai esszéiben különösen jól érzékelhető. Látszólag elkalandozik az esszé beszélője, de a részletek bemutatása után úgy kanyarodik vissza az eredeti tárgyhoz, témához, személyhez, műhöz, hogy valami lényegeset állapít meg róla. József Attila plasztikus leírását adja ennek a művészetszemléletnek: „A művészi cselekedet, nevezzük ihletnek, először is két részre osztja a valóságot azáltal, hogy kiválasztja azt a részt, ama valóság-elemeket, amelyekből művét majd megalkotja. [...] Ezekkel a kiválasztott valóság-elemekkel azután az ihlet, a művészi cselekedet, elfödi szemléletünk elől az összes többit, a ki nem választottat. [...] Ha belépünk az ihlet rögzítette

valóságba, a műalkotásba, ha átadódunk a művészségének, úgy a valóság kívül rekedt elemei elvesztik létüket, létük formáját. Nem tevékenykednek, – egyszerűen nincsenek szemléletünk számára. Az ihlet tehát megragad bizonyos valóságelemeket, a többiek és a szemléletünk közé helyezi és eltakarja a valóság egyéb részét, mint a teli hold a napot napfogyatkozáskor. Azaz szemléletileg teljes valóságnnyivá növeli a kiválasztott valóságelemeket. [...] Látjuk, hogy a műalkotás befelé résztelen egész, kifelé pedig a többi valóság elfödője. Tehát a kiválasztott valóság rész, amikor a művészség mozzanatába jut, megszűnik a valóság része lenni, mert a valóság egészévé válik” (József Attila: *Irodalom és szocializmus*. József Attila Összes művei III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958). Később percepciós jellemzőkre utalva erősíti meg állítását: „A világot elnyelik elemei; a világegész nem szemléleti, hanem, mint a valóságelemeknek egységes teljessége, a valóság mögötti tény. Amikor szemlélünk, lényegeket szemlélünk.” Ez a megállapítás akár Tolnai poétikai programjaként is leírható annyi pontosítással, hogy a szemlés helyett nála a szemlélődés lenne a megfelelőbb megnevezése a végzett cselekvésnek, mely aktív és passzív egyszerre. E mikromegfigyelésekből születő esszék, melyek Tolnai költői és prózai világával szoros rokonságban állnak, egyfajta szabad határátjárás biztosítanak a költő számára az egyes műfajok között. Indázó, de tárgyát mindig szem előtt tartó beszédmód ez, mely egyfajta jellegzetes mesemondói Tolnaihangnak is nevezhető, mely szinte minden műfajtól függetlenül felismerhetően cseng. Egy olyan alkotó, gondolkodó hangja, aki esszéiben beszél, s ha esszét ír, élőbeszédszerűen teszi azt. Az esszék értékét jól fémjelzi az a minősítés, melyet Simone Weiltől idézve Tolnai a Tišmáról írott esszéjét zárja: „Jó az, ami az embereknek, tárgyaknak nagyobb valóságot kölcsönöz, s rossz az, ami megfosztja őket valóságuktól” (61).

Emigrációs nemzedéktörténet

Nagy Abonyi Árpád: *Budapest, retour*. zEtna, Zenta, 2008

A múlt század kilencvenes éveinek elején a – regényben „Horror Picture Show”-nak nevezett – balkáni háborúk elől menekülve hazát vált, pontosabban: az „elátkozott” helyett újat keres a fiatal vajdasági magyar férfiak (kisebb számban nők) egy egész nemzedéke; többnyire a húszas éveik végét tapossák, s nem alapítottak még családot. Nagy Abonyi Árpád *Budapest, retour* című regénye a történeteknek egy rövidebb időszakát, az egzisztenciális bizonytalanság és helykeresés 1991 őszétől 1994 karácsonyáig terjedő szakaszát jeleníti meg előttünk, felvonultatva és bemutatva a hontalanná vált, helyüket az anyaországi fővárosban kereső fiatalok egy csoportjának mindennapjait.

A történet Kornélnak nevezett (magát olykor – eléggé ironikusan – Esti Kornélnak is bemutató) főhős-elbeszélője 1991 őszén vált Budapestre szülő (mintegy tárgyiasítva ezáltal a bensőjében megnyilvánuló bizonytalanságot és ideiglenesség-érzetet) egy hónapig érvényes menettérít jegyet, hogy csak három év múltán tegye meg újra a visszafelé vezető utat. Rajta, a humán értelmiségi fiatalon (egy újságszerkesztőségben dolgozik) kívül néhány – többnyire elnagyolt vonásokkal megrajzolt – típusát mutatja be az elbeszélés a hontalanná váltaknak. Hazátlanokról, otthonkeresőkről van szó elsősorban; mellőzhetjük megnevezésükkor az emigráns kifejezést (bár a regényszöveget egyszer felveti ezt a meghatározást is!), mivel magatartásukból hiányzik a szervezettségnek és a csoporttudatnak az a formája, amely az emigráns szervezeteket és kolóniákat jellemzi. Ha együvé tartozóvá is formálja őket néhány rokon vonás, ezek olyan homályos és kimondatlan érzések, mint amilyen a magányosság-, az eltékozottság- és a kiúttalanság-érzet. Van közöttük üzletelő és meggazdagodott fiatalember; miként a többi szereplőnek, neki is beszélő neve van: maguk között

Onazisznak nevezik. Ott van közöttük az egyedülálló nő (Didi), aki magányát és egzisztenciális bizonytalanságát a hasonló sorsúnak hitt férfival való házasságkötés révén szeretné feloldani; a „kiválasztott” férfi, a kvázi festő (hogyan is nevezhetnék másképp mint Picassónak!), aki épp az ilyen kötelék elől menekül valamiféle látszat-bohémságba. Köreikben keresi a vigasztalást a szerb–magyar vegyes házasságból származó, a nemzeti tartalmú kérdésekben állást foglalni képtelen Big Boy, aki köztes, meghatározatlan identitása miatt véli úgy, hogy „az emigránsok és a disszidensek élete jórészt abból áll, hogy naponta fenékgig ürítik a keserűség poharát” (35); míg a többiek az új tapasztalat („hogyan lehet vajdasági magyarként, mégis többé-kevésbé idegenként élni a nemzettársak és az úgynevezett anyaország kebelén”, [35]) okán teszik ugyanezt. Ezért a regényben zajló (alig-)történesek színhelye legtöbbször egy – ugyancsak áttelepültek működtette – Marxim nevű, sajátos karakterű („A szürke, dróthálóval elválasztott fapadok felett Lenin, Marx, Sztálin és Rákosi életnagyságú portréi függtek.” [10]) kocsmá, illetve valamelyikőjük – általában sivárnak lefestett – lakása, ahol folytatva a kocsmában megkezdett italozást, ha nem a régi életükről szóló anekdotákkal szórakoztatják egymást, tartalmatlan elmélkedéseket folytatnak, felszínes ismeretségeket kötnek, kudarcra termett szerelmi kalandokba bocsátkoznak. Nehézkes és gyorsan kiapadó (a jelenségre az elbeszélő többször is reflektál: pl. „asztalunknál a társalgás holtpontra jutott” [13]) társalgásuk lényege, hogy „másképpen képzeltek el az életet”, vágyaik középpontjában pedig valamelyik nyugati országba szóló kiutazási vízum megszerzése áll – még akkor is, ha némelyiküknek már volt sikertelen kísérlete ilyen téren. A becenevét robusztus alkatával kiérdemlő, orvosi diplomával rendelkező, „jellegzetesen társasági ember” Big Boy pl. spanyolországi rokonainál húzta meg magát, de „a rokonoknál való lábujjhegyen járás”-t és „a narancsligetekben való magányos sörözés”-t nem bírta sokáig. Az elbeszélői kommentár szerint „folytonosan a »régii szép idők«-ben szeretett volna élni” (34), ezért először Újvidékre tér vissza még annak árán is, hogy albérletekben bujkál a katonai rendőrség elől, majd pedig Budapesten, a hasonszőrűek társaságában igyekszik boldogulni („fellelni azt a közeget és atmoszférát, amelyet a háború szétzilált” [uo.]) – magával hozva a keserű tapasztalatot, amely végül a regény legfontosabb jelentésévé teljesedik: a háború visszaállíthatatlanul tönkretett egy sokszínű, multikulturálisnak képzelt vajdasági kultúrát, miközben elkallódott egy jobb sorsra érdemes, teljes nemzedék. Hasonló élményekről (Svédországban próbált menedékjogot szerezni, ám – miután ezer dollárt utaltak ki számára – kitoloncolták az országból) számol be a regény – lelkiakata és megjelenése miatt – Mosolynak becézett szereplője is, akinek

– nevével paradoxális viszonyt képező – sorsa a jelentések legfőbb kifejezőjévé teljesedik: öngyilkossága saját életük kiúttalanságára és tragikumára döbbsenti rá a többieket. „Lassan rá kellett jönnöm, hogy látogatásommal és Mosoly temetésével valami számomra odahaza is végérvényesen véget ért. Hogy pontosan mi, nem tudtam, de egy idő után úgy éreztem, nem is a barátom, hanem voltaképpen a saját temetésemre jöttem. Egyszeriben öregnek, fáradtnak és elhasználtként éreztem magam, s ez megrémített” (154) – mondja az elbeszélő.

A regény fő cselekményszálának e tragikus végkifejlet felé tartó eseménytelenségét három – más-más műformára reflektáló – mozgalmasabb epizód töri meg. Az egyik a főhős és Helga szerelmi kapcsolatának, a másik Picasso elrablásának, a harmadik az ismeretlen férfi öngyilkosságának története. A „szerelmi történet” leginkább egy olcsó limonádé (szappanopera) és egy „óvatos” szexfilm egyvelegeként hat. Kornél a történetek fő színhelyén, a Marximban találkozik Helgával, akit mint „veszélyes szépség”-et még egyetemista korából ismer. A nő rövid élménybeszámolót tart bécsi viszonyáról a gazdag és intelligens ékszerésszel, néhány felületes mondatot vált az elbeszélővel arról, hogy szeret intelligens emberekkel társalogni, milyen az intelligens ember, s aki rendelkezik e sajátossággal, nem tesz fel az intelligencia lényegére vonatkozó kérdéseket; majd átmenet nélkül közli, hogy nem a háború vitte Bécsbe, hanem az anyagi érdek, ugyanis „kurvára szereti a pénzt”. Ezek után egy házibulin csellengenek, ahonnan – miután a főhőst a toalett előtt inzultálja egy felajzott, „nagydarab” miniszoknyás nő – együtt lépnek le: természetesen Helga lakásán kötnek ki, némi italozást és hevenyészett csevegést követően közös fürdőt vesznek, közben a főhős megtekintheti a nő gatyagyűjteményét mint különleges kollekciót. Megtudjuk, hogy a példás módszerességgel vetkőző Kornél a katonaságnál fejlesztette tökéletesre e tudományát, amire a nő gúnyolódva reagál. Ugyane szellemi sivárság közepette ébred a főhős-elbeszélő helyzetük kilátástalanságára, életük boldogtalanságára: „Egyre inkább fárasztott a kérdés, amelyet Helga boncolgatni kezdett. Nyilvánvaló volt, hogy a talajvesztettek görcsösségével igyekeztünk mindannyian a felszínen maradni, hogy foszladozó múltunk emlékezetére támaszkodva próbáltunk valamiféle irányt adni kormányozhatatlan életünknek, de úgy gondoltam, ez mindegyikünk számára világos, és nem szükséges naponta ismételt nyilatkozattal hitelesítenünk” (53). Ezek után kényszerű hiátus áll be kettejük viszonyában – a nő egyszerűen nem jelentkezik Kornélnál, bár ő türelmetlenül várja hívását, majd amikor hónapok múltán Onazisz által (aki – mint egy gengszterfilmben – drága, nagy és sötét gépkocsival követi) üzen neki; sürgős találkozóra invitálja – nem nehéz kitalálni, hogy terheességéről

számol majd be. Három abortuszt követően épp a főhős – egyéjszakás kalandból fogant – gyerekét szeretné megtartani, biztos a dolgában, hiszen a gatyakollekció ellenére senkivel sem volt komoly viszonya. Ő azonban kételkedve és elhárítóan reagál, ezért elbukik a vizsgán, mivel később kiderül, az egész csak próbatétel volt. A főhős még kiábrándultabban éli mindennapjait, végleg leszámol magában a nővel, aki ittas állapotban többször is nyilvánosan provokálja: „bukott hercegem”-nek nevezi. Legközelebb Mosoly temetésén találkoznak, Helga ekkor már teljesen magába roskadt; a főhős elbeszélő – miután levonja a saját és a nemzedéke sorsára vonatkozó – fentebb már idézett – keserű konzekvenciát, rezignáltan közli azt is, hogy visszatérve budapesti életének helyszíneire, sivár albérleti szobájába és a pesti belváros bűzös utcáira, „Helgához vezet majd első útja” (155). Kivonatos átmesélése is egyértelműen bizonyíthatja, mennyire közhelyes és slampos történetről van szó. (Egyébként néha a szexizmus csapdáit sem kerüli el: az „ördögi szépség” gátlástalan közeledését kívánatosnak véli – pl. száradó gatyák alatt, egy fürdőkádban ücsörögve ujjongásba tör ki, együtt lehet végre az áhított nővel –, de rögvest tiltakozik józólése, ha egy előnytelen külsejű nőszemély viselkedik ízléstelenül.)

Még kevesebb megformáltság és semmilyen logikus funkció nem jellemzi a fő történetbe ékelődött bűnügyi filmjelenetet: Picasso elrablásának történetét. Maffiózók viszik magukkal tévedésből, majd amikor (miként a rendőrsön szokás!) papírjai révén tisztázza magát, elengedik anélkül, hogy bántódása esne. Nem valószínű, hogy van (legalábbis nem rajzolódik ki előttünk) szekunder jelentéstartalma ennek a jelenetnek – hacsak nem a periférián élők kiszolgáltatottságát, illetve a közösséghez tartozás (hiszen a festő életét Didi menti meg azért, hogy megkeresi az útlevélét) fontosságát hivatott érzékeltetni.

Sikeresebb eljárás volt az ismeretlen öngyilkos férfi esetének az elbeszélésben való beiktatása, mivel a magát mélybe vető (esetleg mások által mélybe taszított!) férfi végzete mint kilátástalannak tűnő életük egyik lehetséges megoldása képződik meg a szereplők előtt. Kocsmai eszmecserejük során az öngyilkosság mint ironikus befejezés definiálódik: aki önkezével vet véget életének, nem kíváncsi saját története végére. Mindannyian saját életükre gondolnak, s megrettennek az eshetőségtől, kivéve Mosolyt, aki – barátai előtt később áll össze a kép – már ekkor készült egy ilyen ironikusnak látszó befejezésre.

Nagy Abonyi regénye nem mondható egészében sikertelen vállalkozásnak: nagyon jól működött pl. egy, a regényszövegbe mélyített, finom, majdnem észrevétlen utalásrendszert; apró, összefüggő mozzanatok hálózatát, amelyek többértelművé, rejtélyessé teszik a történetet. Mosoly öngyilkos-

ságának körülményei a mélybe zuhant férfi vitatott esetéhez kapcsolódik asszociációs síkon. Az öngyilkos szépen összehajtogatott, a fa alá helyezett ruhájának képe az elbeszélő hasonló magatartását juttatja eszünkbe – s így a Helgával a fürdőszobában folytatott, sekélyesnek tűnő beszélgetéstörédék (miként fejlesztette tökéletesre Kornél a vetkőzés tudományát!) utólag nyer értelmet; a katonaságot, vagy a harcteret (frontközelséget) megjárta férfiak általános és analóg lelkiállapotára irányítja a figyelmet.

A regény befejezésében tükör-effektust érvényesít az elbeszélő. A hontalanok – egyébként mérsékelt formában és „adagokban” érzékeltetett – elkeseredettség-érzetének visszáját vetíti elénk. Maga a főhős-elbeszélő és a befogadó is úgy véli egy-egy pillanat erejéig, hogy elkeseredettségük és kilátástalanság-érzetük a hazatérésben, az elveszett otthon bizonyosságának újrafelfedezésében oldódhat fel. Ehelyett egy végsőkig szétzilálódott világ és a kiúttalanság hazai földön termett sirámai, még súlyosabb életkatasztrófák történetei várják őket. Kornél sajátos módon reagál erre. Amíg a pesti kávéházakban unos-untalan erről diskurálnak, otthoni ismerőseinek beszámolóit, panaszait hárítja, nem akarja meghallgatni. Nem azért, mert érzéketlenné vált, de mert lerombolják benne a Budapeستől távoli, de még létező, s vágyott otthon/haza képét. Nem csoda, hogy szinte menekül, egy hajnalon valósággal kisurran a városból. Visszamenekül a zajos reménytelenséggel teli Budapestre.

A regénybeli történések összes helyszíne valós és megnevezett, kivéve a vajdasági kisvárost, ahova hazatér. Az egyébként felismerhető és lokalizálható helyet Porvárosnak nevezi, ami egy, a térségi irodalomban gyakran előforduló városmetafora.

Nagy Abonyi Árpád *Budapest, retour* című regénye másfél évtizeddel az aktuális történések követően látott napvilágot. 2007-ben jelent meg Ürmös Attila *A semmittevés filozófiája* című prózakötete a világba vetettség és a hontalanság hasonló tapasztalatával és jelentéseivel. Lehet, hogy félmúltunk eseményei irodalmi megjelenítéséhez most képződött meg a rálátásnak az a távlata, amely az élmény irodalmi transzformációjához szükséges. Lehet, hogy most formálódik az utolsó balkáni háborúk utáni emigráns irodalom.

Párhuzamosok

Maurits Ferenc: *In memoriam Bosnyák István*

1968-ban jelent meg Bosnyák István (1940–2009) *Laskói esték* című, alcíme szerint „vallomásokat” tartalmazó könyve. Sinkó-tanulmányok, nyílt levelek, kommentárok olvashatók a könyvben, és persze a nevezetes *Laskói esték* című „tett helyett napló” Bosnyákék baranyai kálváriájáról. Mindenekfelett az őszinteség jellemzi a könyvet, ezzel együtt az önvizsgálat szólama. Mindenhez, amiről Bosnyák István ír, személyes köze van, nem is tud másként szólni, csak személyesen. Nem árul el azonban belső titkokat, a személyes nála a világban való jelenlétet jelenti, a világban való jelenlét pedig eszményekért és eszmékért folytatott nem szűnő harcot. Az ilyen harcos szellem persze örökös kemény és sokszor legyőzhetetlen ellenállásba ütközik, de akár a történelemben, akár az irodalomban követhető példákra is talál, akiket a párbeszéd nevében szólít meg. Mert a harcos Bosnyák egyúttal társakat is keres, és ha harcában nem lel társakra, akkor másfelé fordul, színteret vált, de nem eszmét, és nem gondolatot. Bosnyák István életének egy ilyen, korán megélt és megszenvedett „váltásáról” írta a *Laskói esték* vallomásait és utólag rendezett naplóját. 1968-ban a könyv borítótervét és ex librisét Maurits Ferenc tervezte. A könyv fedőlapján jellegzetes Maurits-rajz sorozat, összesen tizenkét, négyes osztatban három sorba rendezett rajz, fejek és arcok, szinte mindegyiken a szemüreg uralkodik. Mély és befelé forduló üregek, nem látásra, hanem vakságra, és a száj sem beszédre, inkább hallgatásra van beállítva. Nem hallatszik kiáltás ezekből a rajzokból, nem sugárzik belőlük sem meglátás, sem belátás. Mégis teljes összhangban vannak Bosnyák István laskói vallomásaival. Valójában abban érintkeznek, hogy a tizenkét rajzot éles határvonal választja el, ahogyan az elválasztó vonalak Bosnyák vallomásait is meghatározzák. A megtörtséget nem ismerő magányt mondják Maurits rajzai, rajtuk egy-egy kézmozdulat mintha védekezne, mintha lázadna – így Bosnyák írásai is a magányos védekezőt és lázadót do-

kumentálják. Amit csak lehet, mindent őszintén és személyesen dokumentálni, ez volt Bosnyák vallomásainak mozgatója, és ezt mondják Maurits rajzai is a könyv borítóján. Majd ugyanez folytatódik a fedőlap belső oldalán látható három ex librisen és két rajzon. Ex libris, de a könyv tulajdonosának neve nélkül, ami azt (is) jelentheti, hogy ez a könyv Bosnyák Istváné, aki írta, de Mauritsé is, aki rajzolta, meg az olvasóé, aki kezében tartja. Itt is a fej dominál enyhén oldalra fordítva vagy egészében elsötétítve, de minden arcon megkülönböztető vonások, a szemet, a száját idegszálak fonják körül, semmit sem rejtenek el, mindent megmutatnak.

Amit Maurits Ferenc a *Laskói esték* borítójával meg ex libriseivel megkezdett, azt a vallomást mint soha végig nem mondható történetet folytatta és teljesítette ki az *In memoriam Bosnyák István* sorozat rajzaival. Nem tekinthető véletlennek a rajzok közös címének utalása a laskói estékre, mert ezek a rajzok valóban folytatásai az akkor megkezdett elbeszélésnek, egyben mélységes felháborodás és még mélyebb belátás az elmúlás felett. Maurits rajzai ma gazdagabbak részletekben, elrendezésük és felépítésük is összetettebb, mint amilyenek egykor voltak, az éles színek fénycsóvaként lebegnek felettük, és szinte mindegyiken a ravatal részletekkel gazdagított egyenes vonala, amely most magába zárja az idegszál-gomolyagokból épített fejet és arcot, nem úgy, mint a könyv borítóján az arcot felmutató egyenes vonal. Most valami lezárult, de el is kezdődött. Elkezdődött Bosnyák István élet-dokumentumainak értő feldolgozása, beindultak a rajzokkal az emlékezés műveletei egy biográfiára, amely sohasem akart megmaradni saját kiszerű vagy nagyszerű kereteiben, hanem kifelé tekintett, ahogyan az önmagát a világban kereső ember, akár az élete árán is, csökönyösen és őszintén kifelé tekint. Ennek a nem múló indulattal és szenvedéllyel telített tekintetnek a halállal szembesülő látomásait rögzíti Maurits Bosnyák-sorozata. Nem illusztrál, hanem egy immár lezárult életút kalandját folytatja a ravatalon. Az ismétlődő vonalak és gomolyagok, az újra és újra feltűnő arcok és fejek, a felrobbantott és szilánkjaira szaggatott szemek és szájak a végtelenben ismétlődnek, és sohasem ugyanazok. Mintha a *Laskói esték* Marko Ristićnek az olvasó ellenében írott és „utószó helyett” a könyvben idézett mondatai visszhangoznának Maurits Ferenc Bosnyák István ravatalára helyezett rajzain: „Ez a könyv nem fejeződik be, nem ér véget utolsó oldalán. [...] Ha most ismét elolvassák az első oldalt, nem az első oldal lesz, vagy nem lesz ugyanaz az első oldal.”

Virtuális fövenyparton, cél nélkül, (talán) boldogan

Gondolatok Szombathy Bálint: *Marék homokot szorongatva* (Magyar Műhely Kiadó, 2009) című kötete kapcsán

Szombathy Bálint introvertáltságát ismerve már a könyv fedőlapja is egyértelmű üzenet, konceptuális szemszögből nézve pedig műalkotásként, vagy akár hitvallásként is dekódolható. Az újvidéki egyetemi negyed peremén egy, a régmúltban elkezdett, de soha be nem fejezett, viszont le sem bontott, ennél fogva örökre ismeretlen rendeltetésű, rejtélyes, fölösleges torzóként meredező betonváz-konstrukció a hóborította, gondozatlan talajon (aminek szintén gazdag asszociációs tartalma van), a csupasz ágak és egy ronda szocreál épülettel a háta mögött, Szombathy pedig (minden bizonnyal önként) egészen a kép peremére szorulva megpróbál úgy tenni, mintha mosolyogna. Mindezt összevetve a címmel, valamint a könyv alcímével (Kalandozások a művészet határmezsgyéjén) azt hiszem, fölösleges agyonmagyarázni, amit természetesen megtehetnék, de jobb, ha mindenki inkább saját valóságfilmjét és magánmitológiáját mozgatja meg; amennyi energiát befektet, annyit kap.

Maga a könyv tartalma (mármint az esszék) számomra nem okoztak különösebb meglepetést, hisz a művészek, művészeti csoportok zöméről, melyekkel a szerző ebben a kötetében foglalkozik és/vagy ex-jugoszláviai, vagy vajdasági, vagy a Vajdaságból elszármazott, esetleg összmagyar, vagy Budapestről elszármazott, immár nemzetközi renoméjú alkotó, egy egész stílus formába öntője – ahová a szerző más hasonló típusú alkotókat és csoportokat is besorol, akik ex-yu, vagy vajdasági gyökerűek, megtoldva némi kitekintéssel a már történelmi mail-artra – nos, ezeket a személyeket, csoportokat, irányzatokat vagy első kézből ismertem, vagy volt alkalmam szót váltani velük, vagy ha mást nem, legalább figyelemmel kíséreni a tevékenységüket, egy részüknek pedig a munkássága egy adott pillanatban

számomra meghatározó volt. Olyanoké is, akiknek Szombathy ezúttal nem szentelt külön esszét, csak épp megemlíti, vagy meg sem említi őket, ám a könyvben – ha láthatatlanul is – jelen vannak.

Maga a kötet inkább egyfajta rezüméként, lezárásként definiálható, azt hiszem, Szombathy ezúttal egyfajta határvonalat húzott, immár bizonyos távolságtartással elemez, vagy láttat elég sok alkotót, csoportot, néhányuk pedig már nincs is az élők sorában. Igaz, van, ahol ezt az elemzést átfűti az eltávozott barátok iránti szomorúság, máshol egy adag kijózanodás, egyes esszéit pedig (megfogadtam magamnak, hogy neveket nem említek) a kortárs mítoszok tudatos továbbéltetésének szándéka vezérelteti. (Utánanézttem a neten, mi igaz, mi nem, de aztán a legutolsó pillanatban letettem a kimerítő, részletes feltárástól: maradjanak annak, amiké alakítottak, valóságmag köré szőtt mítoszoknak. Nem akartam magamat sem megfosztani ettől a varázstól.)

A könyv tartalma egyrészt a hatvanas évek második felében eszmélő generáció művészeti-emberi-etikai-identitásbeli alakulásának, fejlődésének ívét rajzolja meg, ami az én generációmnak már nem adatott meg – itt az akkori újvidéki kozmopolita elveket valló, kortárs trendekre fogékony középosztálybeli fiatalokra gondolok, mivel elsősorban őket ismerem –, ugyanis vagy emigráltak, és ritkán foglalkoznak bármiféle szűk értelemben vett művészeti formával, vagy magukba fordultan felhagytak az egészszel, esetleg mielőtt kiteljesedhettek volna, távoztak az élők sorából (ritkán természetes halállal). Magamról és még néhányunkról azt hiszem bölcsebb, ha hallgatok, amit – ha valaki akar – akár ítéletként is felfoghat, én inkább tükörbe pillantást értek ezen, amit mindenkinek melegen ajánlok.

Mivel Szombathy összegez, csak most döböntem rá, milyen sokféle alkotói attitűdről, trendről, magatartásformáról és pályafutás-alakulásról ír. Igaz, ha a legszélesebb értelemben vett avantgárdot nem próbáljuk korszakolni, végül is a ciklikusság – vagy ha úgy tetszik, dialektika, tao, de akár reciklázsként is említhető – szembeszökősege mögött tetten érhető a folyamatosság, aminek legfeljebb a megváltozott világ (és benne maguk az alkotók), valamint a csúcstechnológia rohamos fejlődése hozhat valami eddig nem látottat, folyamatosan növelve az egyre tompuló ingerküszöböt. Az általam leginkább tisztelt alkotókról ma már egyértelműen leszögezhető: jó időben jó helyen voltak, és tudtak élni – olykor világszínvonalon – a felkínált lehetőségekkel. Emellett, vagy akár ennek ellenére erős kétegyeim vannak afelől, hogy egy bizonyos idő elteltével ki lehet bújni az intézményesített keretek közül, hacsak fel nem cseréljük más intézménnyel, vagy teljesen visszavonulunk, s mellesleg azzal a ténnyel is szembesültem, hogy a tíz-húsz évvel korábbi „forradalmi” újdonságok hihetetlenül gyors

san mainstreammá válnak, sőt hiszem, ma már majdnem lehetetlen nem-mainstreamet alkotni bármilyen zsánerben, hisz már a marginalitás is rég az. Ha valakinek mégis sikerül, őt is gyorsított iramban felzabálja a gépezet, vagy ha nyíltan totalitárius az aktuális hatalom, és még kultúrkirakatra sincs szüksége, akkor nem elismeréssel és pénzzel teszi őket ártalmatlanná, hanem szimplán likvidálja, szerencsésebb esetben pedig „csak” megfosztja publikálási, megnyilatkozási lehetőségeitől. Egy minapi szörfölésem során akadtam rá és printeltem ki egy több évvel ezelőtti esszét, amelyben egy kiállítás kapcsán a szerző egy iráni illetőségű rendezőnő csadorba öltöztetett némán vonuló nőit állítja szembe egy kortárs amerikai fotográfusnő művészfotóival, melyeken felnőtt, szilikonozott-szörtelenített-szókített, fetisizta csizmát viselő, fekvő, a csizmán kívül teljesen meztelen manökenjeit szembesíti egymással, levonva a konklúziót: mindkét esetben, ha másként is, de totalitáriusan uniformizáltak, és a széttárt lábú fotómodellek szörtelenített hüvelyekkel-egyencicijeikkel, egyenszűrségükkel legalább annyira meg vannak fosztva önnön individualitásuktól, mint a csadorba kényszerített nők. Természetesen mindezek csak melleleg felmerülő gondolatok, jobban is belemászhatnék, de maradjunk Szombathy könyvénel.

Néhány egyén, csoport, melyek a könyv lapjain is szerepelnek – noha nem magyar kötődésűek (pl. Autopsia, Miroslav Mandić, a Laibachkunst zenei formációból Neue Slowenische Kunsttá szerveződött, majd ismét atomjaira hullott, de még ma is egzisztáló csoport, vagy pl. a neoizmus, aminek – mondjuk úgy – fő popsztárja/pápája a budapesti születésű Kántor István), a Berlinben élő, vajdasági gyökerű Kerekes László és a többiek is, akiknek külön esszét szentelt, de például a csak futólag megemlített Vlasta Delimar, Ladik Katalin, Marina Abramović munkássága is külön, átfogó magyar nyelvű kötetet érdemelne, nem beszélve a könyvben meg sem említettekről (akik azért akarva-akaratlanul ott lapulnak a sorok között), történetesen a nyolcvanas évek szlovén (nem kizárólag ljubljana-i), akkor alternatívnak nevezett ösztümvészeti konglomerátumról, az Apsolutno skulptoralno szobrászati, majd Apsolutno néven működő újvidéki neokonceptualista csoportról, de akár a mail-art mai arculatáról, a zágrábi, isztriai művészeti közeg több évtizedre visszanyúló elemzéséről, a néhai szarajevói fehér hollóról, az SCH zenei formációról, a valamikori belgrádi Gretchen zenei performance-ról, ami párhuzamba vonható az akkoriban Abbáziában működő Strukturne pticével, a rumai Verbumprogram duóról, vagy akár a macedón electro-etnóról és azt hiszem, érdekes lenne a kortárs kosovói urbánus jellegű képzőművészet, sőt (igen, létezik!) feminista művészetről, vagy pl. a bosznia-hercegovinai LGBT-kultúráról

(igen, ott is van ilyen!) és még sok minden másról is, valamint jó lenne egy kimerítő, átfogó politikai, szociológiai, pszichológiai aspektusokat is szem előtt tartó elemzés az egész egykori művészeti-kulturális régióban az elmúlt negyedszázadban végment változásról s annak alakulásáról.

Mindez természetesen nem rakható Szombathy vállára, még ha történetesen a tízszeresére osztódna, akkor sem, én pedig nem érzem magam elég kompetensnek egy ekkora vállalkozáshoz, de merem remélni, akad(nak) majd valaki(k) erre a hálátlan feladatra, hisz magyarul is dokumentálni kellene. Azt hiszem szűk, de biztos piacra is számíthatnak az ilyen jellegű kötetek, természetesen annak tudatában, hogy, mint Szombathy tette egykor Szabadkán, lábnyomokat jelölve a járdán, ezt is el fogja mosni az első eső, ennek ellenére sem Szombathy jeleit, sem Miroslav Mandić gyaloglásból formált virtuális emlékműveit nem tartom értelmetlennek. (Ha bölcse varázsló volnék [ami nem vagyok], azt mondhatnám, amit a misztikusok, hogy az Akasha-krónikában, amit a kortárs tudomány Akasha-mezőkként jelöl, és már nem von kétségbe, mindannyiunknak még a legapróbb érzésfoszlánya, gesztusa, gondolata is örökre bevésődik ebbe a – nevezzük – finomenergiás lenyomatba.)

Most pedig szóljunk a könyv előszaváról, ami egy 1997-ben a *Hid*-nak írt esszé, de akkor elkerülte a figyelmem, most azonban mellbevágóan hatott rám a szerző alkatától szokatlan meztelenre vetkőzés, különös tekintettel arra, hogy tizenkét évvel később épp egy művészeti esszékét tartalmazó könyv előszavaként helyezi kontextusba. Szombathy Bálint-Art Lover nemcsak kétségeit, hanem kételyeit is kifejezi, vagyis nemcsak átértelmezi, hanem ki is mondja, alapos önvizsgálatot végzett, s végül a következő konklúzióra jutott: nem hiszi, meg tudja-e valaha is fogalmazni ars poeticáját, hisz ideál, nézőpont, szenzibilitás ha megmerevedik, dogmává silányul, a célt elutasítja, akárcsak az öröklét utáni ácsingózást, sőt abban sem biztos, választ tud-e adni arra a kérdésre – akár magának –, mi is a művészet, és mint mondja, marék homokot szorongatva, mely egyre inkább fogy, Marcell Duchamp szavain mereng: „Olyan művet lehet-e alkotni, ami nem művészet?”

Nos, a könyv előszava ezúttal engem is szinte csontig hatoló önvizsgálatra készítetett. Már tudom, végleges válaszok nincsenek, csak kérdések mögött megbúvó újabb kérdések, természetesen annak tudatában, hogy már ez is rég közhely. Mindenkinék ajánlom a könyvet, aki akár emlékfelidézésként, akár egy óhatatlanul múltba süllyedt korról szeretne ismerkedni a továbblépés igényével, az előszót pedig nagyon-nagyon hasznos továbbgondolni, csak merni kell mélyebbre ásni magunkban, még ha „véletlenül” olyasmikre is lelünk ott a mélyben, némi elásott kincs mellett, amikkel

nem szívesen szembesülünk. Kijózanító és egyben felszabadító felismerés. Lehetetlen akár önmagunkat, akár másokat teljes komplexitás(unk)-ban felfogni, hisz pantha rei, de amennyire ocsmányak – legalábbis jobb pillanatainkban – ugyanannyira gyönyörűek is vagyunk. Annak a marék homoknak törvényszerűsége, hogy újra és újra kiperegjen ujjaink közül (az a baj, ha nem), hisz valóban a folyamatos önrombolás és önépítés ökoszisztémájában „Olyan művet lehet-e alkotni, ami nem művészet?” így, ahogy Tolnai egyik, zsengekoromban látott (majd olvasott) monodráma-jából építkezve bizonyos körülmények között még akár a vakondszar is lehet briliáns; Wicca, Zen, vagy akár a Remeték szemszögéből a járhatatlan erdő míg Wim Wendersnél (sokadikként) pedig a könyvtár Katedrális; Andy Warhol-i értelemben Paris Hilton vagy Staller Ica egyenrangú pop-art művész Josip Broz Titóval, vagy Janis Kounellis – noha ez is már rég történelem – tizenkét élő lova a galériában a profán és a szakrális, az örök és a mulandó, a lét és a mű-lét, a műtárgy és a nem-műtárgy bűvös határközege, vagy, hogy egy személyes példával hozakodjak elő, számomra egy rövid, kora esti séta alkalmával felmerülő hirtelen, röpké öröm és boldogság, pusztán abból a felismerésből fakadóan, hogy milyen csodálatosan sima és egyenes az aszfalt, esőben pedig maga a költészet... Vagyis a virtuális fővény, melyből nemcsak homokot, hanem akár arany- vagy csillagport is meríthetünk, mindenki számára folyamatosan megadatott, csupán nyitottnak kell lennünk, amennyire csak tőlünk telik. Számomra ez a könyv valódi üzenete.

Sekélyesen a sekélyesről

Maja Pelević: *Narancsbőr*

Napok óta azon gondolkodom, hogy miért nem volt rám a maga teljességében szinte semmilyen hatással az Újvidéki Színház *Narancsbőr* című előadása. Pedig egy neves rendező (Kokan Mladenović) és egy elismerten jó társulat közös munkájáról van szó, melynek az ugyancsak nem véletlenül felkapott fiatal szerző, Maja Pelević drámaszövege szolgált alapul.

Tény az, hogy a színdarab világa – egy tétlenségben szenvedő, önazonossági problémákkal küzdő, magányos, boldogtalan, megcsalt, fölcsinált, Nyugaton felső középosztálybelinek számító, nálunk a felső tízezerbe sorolható, szépségszalonokba és plasztikai sebészhez járó, felszínes érzelmevilágú nő „vesszőfutása” – borzasztóan távol áll tőlem. De ez még nem kellene, hogy ok legyen, ha a színdarab jól meg van írva, az előadás jól meg van rendezve, és a színészek sziporkáznak. Márpedig a dráma, a maga líraiságával, szokatlan és figyelemre méltó olvasmány, a rendező teremtette ambientek intelligensen megkonstruáltak, és hát színészi sziporkák is vannak garmadával.

Tegyük most félre egy időre magát a szöveget, és koncentráljunk az előadásra. Mindenekelőtt azt nem tudtam eldönteni, hogy kiről, miről és kinek szól ez az előadás. A bemutatót megelőzően, de azt követően is hatalmas sajtója volt a *Narancsbőr*nek, különösen a vajdasági magyar médiában, de ezúttal a szerb nyelvű lapok is jobban odafigyeltek, mint általában szoktak. Minden megszólaltatott arról beszélt, hogy a minket körülvevő világról szól a darab, ám azonnal siettek hozzátenni, hogy a magánéletben ők bizony nem olyanok, mint a színpadon megjelenő figurák. Mindenhol azt olvashattuk, hogy a produkció a társadalmi elvárásoknak való megfelelni vágyásról, a sablonokba kényszerítésről, a szépségipar és a média uniformizáló hatásáról szól. Rendben, szóljon. Csakhogy ez édeskevés, ha nincsenek kiforrott karakterek, és nincsen egy hollywoodi limonádéprodukciónál erőteljesebb sztori. Márpedig nincs egyik sem.

A történet nagyjából annyi, hogy egy nagyvilági fiatal hölgy picit kilóg a sorból (habár még erre se mernék mérget venni). Egy napon összejön

egy híres focistával, aki feleségül veszi, majd folyamatosan csalja. Ő ettől még frusztráltabb lesz, mint volt, majd lázadni kezd a nőkre állítólag ráerőszakolt sablonok ellen. Elhatározza, hogy változtat, hogy gyermeket szül, és ellenszegül a média és a szépségipar diktatúrájának. A környezete azonban nem hagy neki nyugtot, a férje elhagyja, ő pedig hosszas tépelődés után úgy dönt, hogy elveteti a magzatát, és rezignáltan beáll a frusztrált nők sorába. (Hogy valóban elveteti-e a magzatot, vagy megszüli a gyereket, majd árvaházba adja – ez képezheti értelmezési vita tárgyát, de azt hiszem, nem változtat a lényegen.)

Az előadást a központi figurát játszó Jankovics Andreának kellene vinnie a hátán, hiszen rá épül az egész produkció, Jankovicsnak azonban nem feködt ez a szerep. Ugyanazt a színtelen, néhol túl harsány, empátiát kiváltani képtelen jellemet hozza az előadás minden szakaszában. Semmiféle jellemfejlődés, -változás nem tapasztalható a figuráján. Mindehhez az is részben hozzájárult, hogy a rendező ezt a szerepet olyan tulajdonságokkal ruházta fel, amelyek a dráma szövegében nincsenek benne, és amelyek egy meglehetősen életidegen, távoli világba, egy újjgazdag krém világába helyezik. Vagyis abba a világba, amelyik (állítólag) diktál, és nem abba, amelyiknek diktálnak. A főhős celeb (hiszen ott a képe a Hello! magazin címlapján), nem pedig „a lány a szomszédságunkból”. Ez a momentum alapvető értelmezési problémákat vet fel a nézőben.

A többi színésznő csak epizódszerepet játszik. Mindegyikük figuráját egyegy, a jellemükön teljesen eluralkodó tulajdonság határozza meg. Ezen túlmenően viszont sablonosak: egyformák a vágyaik, egyformán szökek, egyforma kezelést javasol nekik a plasztikai sebész. A színésznők teljesítménye is nagyjából egyforma. Jó átlagos. De nem is nagyon lehetne másmilyen, hiszen igazi kibontakozási lehetőséget csupán a szépségklinikán játszódó rövid epizódok nyújtanak számukra, melyek során volt is néhány üdítően vicces pillanat.

A darab egyetlen férfi szereplője Balázs Áron, aki mintegy féltucatnyi figura bőrébe bújik bele az előadás során. Első hallásra ez egy nagyon hálatlan feladatnak tűnhet, mégis úgy gondolom, hogy Balázs Áron számára jutalomjáték lehet mindez, hiszen lubickolhat a férfisablon-szerepekben. Föltételezhetően egyik figura kitalálása sem igényelt túl sok agyalást, a közönség mégis mindegyiket imádta – legalábbis úgy tűnt a nézőtérről.

Dicséret illeti a zeneszerzőt, Irena Popovićot, aki fantasztikusan eltalálta a darab hangulatának leginkább megfelelő zenei aláfestést. A színpadi mozgás (Andreja Kulešević munkája) is jó lett volna, talán a több gyakorlás hiányzott ahhoz, hogy összehangoltabb legyen.

Nagyon élveztem a számítógépezős részt, ahogy a színpadon megszemélyesítik az internet világot. Mondjuk ez azon kivételes epizódok egyike,

amelyben a dráma szövege – leíró jellege ellenére is – színpadi életre kel. Ugyanígy nagy ötlet volt az a jelenet is, amely a leánykérés fennköltségét a földig rombolja.

De ezek csak pillanatok, amelyek megmutatják, hogy Kokan Mladenović nagyon jó (sokak szerint zseniális) rendező, hogy ennek a társulatnak kiváló színészei vannak, és hogy Maja Pelević drámáit nem véletlenül tűzik egyre gyakrabban repertoárra régiószerte.

Tudom, már-már eretnekség lesz, amit leírok, de úgy érzem, hogy Pelević jelen drámája, Kokan Mladenović és az Újvidéki Színház társulata nem volt szerencsés kombináció. A Pelević-szöveg profán líraiságából semmi sem maradt, ahogy a színpadon többnyire recitatív formává silányítva jelenített meg – egy kissé összehangolatlanul mozgó és tátogó női kar előadásában. Vagyis: a drámaszöveg legfőbb erőssége az előadás legnagyobb gyöngeségévé lett. A rendező abba a hibába esett, hogy a drámába gyömöszölt szinte összes Cosmopolitan-okosságot szövegszerűen akarta visszaadni a színpadon, ami egyszerűen reménytelen vállalkozás volt. Hiszen másfajta figyelmet igényel az olvasás, és megint másfajta egy színdarab végignézése. Az előadásban, amely intenzív mozgással, zenével, díszlettel is operált, nem tudott hatásos, figyelmet teljes mértékben lekötő lenni az a rengeteg, ironikus éllel bíró, kórusban elhadart mondat.

Ha az előadás vet fel a nézőben kérdéseket, az jó, ha viszont az előadás megélése, az szerintem rossz. Én pedig továbbra sem tudom a pontos okát annak, hogy miért hagyott teljesen hidegen ez az előadás – minden pozitívuma és negatívuma ellenére. Talán azért, mert sekélyesen szólt a sekélyesről? Talán.

Mikus Csaba felvételei

Akik nem tartoztak a kánonba

A Művészház megalapítása századik évfordulójára nyílt kiállításról
(Magyar Nemzeti Galéria, 2009. március 26.–július 26.)

A Művészház megalakulásának századik évfordulójára rendezett nagyszabású emlékkiállítást a budai várpalotában a Magyar Nemzeti Galéria, amely számunkra azért is érdekes, mert ez a művészeti egyesület a múlt századelő számos „vidéki” festőt, szobrászt, grafikust, formatervezőt, iparművészt is felkarolt, azokat a vidékünkéről érkezőket is, akik akkoriban még nem tartoztak a kánonba. Rózsa Miklós, a kor vezető kritikusa hívta életre az egyesületet annak tudatában, hogy számos induló fiatal nem juthatott be sem a Műcsarnokba, sem a Nemzeti Szalonba, így még a nagybányai iskola tagjai sem. Szinte forradalmi újtásnak számított, hogy a Művészház mindjárt megalakulásakor tagságának egy-egy alkotását zsűrimentesen állíthatta ki, ezenfelül pedig a közönség itt találkozhatott először a legfrissebb irányvonalat képviselő nyugati művészek alkotásaival, s olyan nevek vonultak föl a tízes évek elején, mint Picasso, Cézanne, Klimt, Van Gogh, Matisse, Kokoschka, de a modern képzőművészet alkotásai mellett japán fametszeteket, afrikai törzsi plasztikákat is bemutatottak.

E kiállítótermek a hagyományos műfajokon túl nyitottak a képzőművészetén kívüli területekre is, helyt adtak az olyan addig kevésbé művészi-nek elismert műfajoknak, mint amilyen a fotó, a karikatúra, a linómetszet, a plakett, a szőttes, a plakát, sőt gyermekrajzokat is láthatott a közönség. Emellett az egyesület kiterjesztette kiállítási hálózatát a vidékre, így természetesen a mi akkori Délvidékünkre is, de folyóiratot adott ki, előadásokat szervezett, művészeti szabadiskolát alapított, amelynek vezetői olyan egyéniségek voltak, mint Kernstok Károly, Rippl-Rónai József és Vaszary János. Kialakította mecenatúrai hálózatát is, nyári „művásáron” értékesítették az eladásra szánt alkotásokat, egyfajta modern „műpiacot” is kialakítva... Sőt még ellenszalont is rendeztek, amelyen a Műcsarnok Téli

kiállításáról kiszűrizett fiatalok, illetve a hozzájuk rokonszenvből csatlakozó művészek is részt vettek.

Az 1913 januárjában rendezett Palotafelavató kiállításról, amely demonstratívan vonultatta föl az egyesület művészeit a látványos körülmények között megnyíló új székházban, Kassák Lajos ezt írta: „Ebben az időben nyílt meg a Művészház Szegfű utcai palotája. Társadalmi szenzáció, a lapok foglalkoznak az egyesület múltjával, részletesen megtárgyalják a palotaszerű épületet, s a megnyitás napján a hatalmas termek megtelnek nézőközönséggel. Uitzal együtt mentünk a megnyitóra... Az általános zsongásból ki lehetett hallani Rózsa Miklós hangját. Vitakozott, gúnyosan fölnevetett, lelkesedett a képek előtt, és harcolt a hitetlenekkel. Olyan volt ez a gyülekezet, mint valami népgyűlés. S ez a vékony termetű, nagy gesztusú ember volt az ünnepi szónok. Élet van körülötte, s ő maga az élet kikiáltója. A tömeg ide-oda sodrott bennünket, alig tudtunk megállni egy-egy kép előtt, értelemmel föl sem foghattuk a rengeteg anyagot.”

A vajdasági magyar művészettörténet számára nem ismeretlen a Művészház tevékenysége, mert pl. a verbászi Pechán József művészetéről értekezve megkerülhetetlen volt a tevékenysége. Egyrészt, mert Pechán a kezdetektől fogva ott volt Rózsa Miklós művészi látószögében, 1913-ban pedig a ház művésztanácsi tagjává választották, Szenteleky Kornél viszont látogatója e tárlatoknak, és Kiss József lapjának, *A Hét*nek írta első képzőművészeti tárgyú írásait, s ebben a körben mozgott a zombori Juhász Árpád égisze jegenyéit festve, majd népművészeti tárgyú, festett bábu-ít készítve. S alig húszévesen az újvidéki Baranyi Károly is onnan meríti első szobrászi tapasztalatait. Nem egy művészházi festő és szobrász, mint elsősorban Nagy István, de Egry József, Ziffer Sándor, Kádár Béla, vagy a szobrászok közül Medgyessy Ferenc is megfordul vidékünkön, művészi nyomokat is hagyva itt-tartózkodásukról. (Medgyessy 1913-ban a Művészház szervezésében Pechán József gyűjteményes kiállításán mutatta be gipszszobrait Újverbászon, Palánkán és Zomborban, majd 1924-ben a verbászi temetőben síremléket faragott festőbarátjának. Nagy Istvánnak pedig a felesége szülei sajkásszentiváni házában töltött huzamosabb tartózkodása idején festett képeit állították ki ugyancsak Újverbászon 1927. április 3-án nyílt kiállításán. Itt eladott képei máig vajdasági múzeumi és magángyűjteményben vannak, amelyekből Bela Duranci művészettörténész 1966-ban Szabadkán nagyszabású kiállítást rendezett.) S mint látni fogjuk, komoly összefüggést találunk a nagybecskereki iparművészek és a művészházi célkitűzések között is.

Már e néhány névből is látható, hogy a Művészház előbb Iványi Grünwald Béla művészeti vezetésével a „vidék” festőit és szobrászait is

tömöríteni kívánta, hogy minél jobban összefogja a hivatalos képzőművészeti életből kimaradt alkotókat. Ahogyan e budapesti kiállítás szervezője, Zwickl András fogalmazott: „Friss energiákat robbantott be a művészeti életbe a Művészház, akárcsak az egy évvel korábban megjelenő Nyugat az irodalomba, vagy a Fiatalok az építészetbe.” E kiállítás most részben rekonstruálja annak a majdnem negyven egykori kiállításnak az anyagát, koncepcióját, hangulatát, amely a Művészház változó helyszínein létrejött. S kik voltak a ház meghatározó egyéniségei? A már említetteken kívül Szinyei Merse Pál, Ferenczy Károly, Fényes Adolf, Gulácsy Lajos, Czóbel Béla, Körmendi Frim Jenő, Kmetty János, Tornyai János...

A Művészház nem volt hosszú életű, mert 1914-ben megszűnt, de tárlatain így is mintegy 6500 katalogizált alkotást mutattak be, s a mai művészettörténetek szerint éppen a Pechán-műteremben is megfordultak, Egry, Ziffer, Kádár, Medgyessy ennek a művészeti egyesületnek az igazi felfedezettjei. Akár csak a verbászi festő, aki tucatnyi alkotásával szerepelt a Művészház tárlatain. Hagyatéka sok más művésztől nyilván pedánsabban van megőrizve, mert több, a Művészházra vonatkozó dokumentum éppen innen került e mostani emlékkiállítás dokumentumai közé. Mindezt a festőnkről szóló eddigi monográfiáinkban, tanulmányainkban jeleztük, de a magyarországi szakirodalom csak most vett tudomást róla. Mi viszont azzal gyarapodtunk, hogy a Művészház alapos kronológiájából kiderül többek között az is, hogy a vidéki kiállítássorozat keretében már 1911 decemberében itt volt a Művészház kiállításával Újvidéken („amelyet a városháza dísztermében dr. Slezák Lajos országgyűlési képviselő nyitott meg”), a következő év január végén pedig a zombori kiállítást maga Rózsa Miklós szervezi. Itt viszont „Vértesy Károly író összehívja a Művészház zombori szakosztályának megszervezését előkészítő bizottság tagjait”.

Pechán József festményei közül a *Palánkai kikötő* című nagyméretű vászna látható az emlékkiállításon és mintegy féltucatnyi dokumentumanyag a hagyatékából, amelyek bizonyítják egyrészt Rózsa Miklós vele szembeni rokonszenvét és tiszteletét, másrészt pedig művészeti jelentőségét is. A katalógusban olvashatjuk a kiállított képről Tóth Károly méltatását, miszerint: „A Kikötő esetében... a Duna felett lenyugvó nap utolsó sugarai világítják csak meg a folyópartot. Az alkonyati fény eléréséhez a ragyogó palettájú kolorista Pechán az e korszakában jellegzetes krómsárgát alkalmazta. Színei, ecsetkezelése, a felületi színikitöltés teljességének a hiánya az 1908 után Párizsban megjelent vadak és a nagybányai neósok megoldásaival rokonítja e tárlaton bemutatott műveinek csoportját, amelyek közül sok ma is lappang. E művek köréhez tartozik a Kikötő (vagy

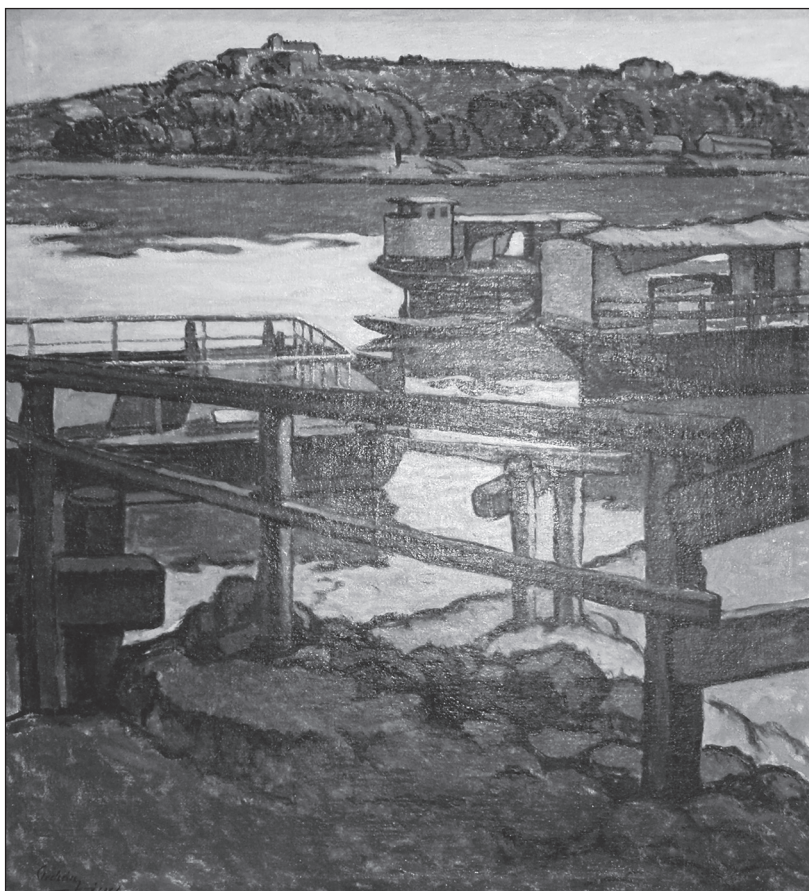
Palánkai kikötő) is. Helyszíne feltehetően a bácspalánkai Duna-part a révvel, mellyel szemben az iloki erőd magasodik a háttérben.”

A tárlat anyagát elemezve összefüggést kell látnunk a nagybecskereki Grünbaum Vilmos szőnyegszövő cégének hatásáról a kiállításon fölvo-nultatott „gödöllőiekkel”, hiszen a Művészház megalapításakor nem más, mint Fülep Lajos nagyban hirdeti a torontáli szőttesek „varázslatos, zsongó, vibráló hangulatát”, amelyek majd meg is jelennek például Körösfői-Kriesch Aladár munkáin, a szőtteseken és a hímzsmintákon. Egy ilyen darab szegletében most is ott a kis kerek cédula, s rajta a szöveg: „Torontáli szőnyegek és háziipari cikkek – Grünbaum Vilmos Nagybecskerek.” Egy már 1913-ban kiállított női szövött kötény katalógusbeli magyarázatában Lackner Mónika pedig ezt írja: „A legismertebb termék a torontáli szőnyeg (tyilim). A Streitmann Antal nagybecskereki rajztanár által felállított szövőtanműhely, a Kovalszky Sarolta által működtetett németeleméri szövőműhely az 1880–1900 közötti időszakban számos hazai és nemzetközi kiállításon kitüntetések sorát nyerte, elsősorban az új torontáli szőnyegszöves területén felmutatott eredményeikkel.” Művészettörténet-írásunk már régen felfedte, hogy például Körösfői St. Louisban 1904-ben arany- és ezüstérmét nyert a *Vallomás*, valamint az *Ádám és Éva* című munkáit Kovalszky Sarolta szőtte. A kiállítás iparművészeti része szinte hitelesíti azt, amit a torontáli, majd a gödöllői szőnyegekről Keserű Katalin írt, ti., hogy „a szőnyeggyár munkáját mindenfelé ismerték a világon. Párizsi, torinói világkiállítási díjai, 1901-ben kelt társulati tagsága és egyéb kitüntetések bizonyítják ezt. Sikerét nagyrészt köszönhette Vaszary János festőművésznek, aki a gyár művészeti irányának egyik bátor irányítója volt, aki éppen e működéséért kapott elismerést az 1902-es torinói világkiállításon.”

Ma már az sem lehet vitás, hogy Streitmann Antal (egyébként Fülep Lajos tanára) rendezte meg az akkori Magyarország első gyermekrajz-kiállítását Nagybecskereken még 1903-ban, s ez adott ötletet az Iparművészeti Múzeumnak és Művészháznak hasonló szervezésére, csak éppen hét évvel később, azaz 1910-ben. Ács Lipót rajztanár és néprajzkutató gyűjtésének számos darabja ugyancsak látható a kiállításon. Ez az Ács Lipót, akárcsak Juhász Árpád is, munkatársa volt Molonyay Dezső *A magyar nép művészete* című hallatlanul nagy munkája illusztrációs anyagának elkészítésében. Juhász Árpádtól viszont a kiállításon éppen az ehhez a könyvsorozathoz készített emberalakokat és gyerekjátékokat bemutató színes, stilizált bá-buit láthatjuk.

A Magyar Nemzeti Galéria szervezésében megrendezett nagyszabású kiállítás majd félszáz műtárgya és dokumentuma a magyar plein airt,

az impresszionista és a posztimpresszionista festészet korszakait tükrözi, de színvonaláról talán az tanúskodik legjobban, hogy az akkor született alkotások jelentős része ma a Magyar Nemzeti Galéria és a Szépművészeti Múzeum állandó kiállítása mellett „Pétervártól Berlinig, Béctől New Yorkig különböző múzeumok állandó kiállításainak reprezentatív darabjai”. S tegyük hozzá, nálunk pedig a Vajdaságban a Nagybecskerek–Újvidék–Verbász–Zombor városvonala őriz több, a művészeti kiállításokon is szerepelt műtárgyat.

Moholy-Nagy László

(Bácsborsód, 1895. július 20.–Chicago, 1946. november 24.)

A magyar fotográfia története egészen az 1970-es évekig nem törődött Moholy-Nagy fotográfiai életművének jelentőségével. A fenti mondat sajnos kijelenthető mindazokra a magyar származású alkotókra, akik a második világháború előtt hagyták el Magyarországot. André Kertész [Kertész Andor], Moholy-Nagy László, Brassai [ifj. Halász Gyula] és Robert Capa [Friedmann Endre Ernő], vagy éppen Martin Munkacsi [Martin Munkacsi] alkotásai a világban ma már bárhol garanciát jelentenek a sikerre, műveik a két világháború közötti fotográfia meghatározó ikonjai. Azonban mára a helyzet megváltozott, hiszen napjainkban ezekre a fotográfusokra úgy tekintünk, mint világhírű magyar alkotókra, munkáikat pedig próbáljuk beilleszteni a magyar fotográfia történetébe. És többnyire ebből az alaphelyzetből van a legtöbb félreértés, be nem ismert gondolati/történeti bukfenc. Ugyanis a két világháború közötti korszakban nem törődtünk velük, a második világháború után nem vettük észre rögtön tévedésünket; s majd, mikor világhírűvé váltak, mondjuk róluk, hogy ők magyar fotográfusok voltak. Véleményem szerint ezen már felesleges is gondolkodni, hiszen életművüket olvasva, képeiket nézve tudjuk: ők már az egyetemes fotográfia legfontosabb képviselői közé tartoznak.

Szegeden letett érettségije után Budapestre költözött, ahol beiratkozott a jogi karra, de a világháborús mozgósítás őt is elérte: 1915-ben bevonult, majd megsérült, és a hadikórházban kezdett el rajzolni és festeni. A Tanácsköztársaságban vállalt szerepe miatt 1919-ben Ausztriába emigrált, ahol Kassákkal való kapcsolata meghatározónak bizonyult későbbi életére: az ő ajánlásával ment a Bauhauzhoz Németországba. Berlinben ismerte meg első feleségét, Lucia Schultzt, aki mellett megtanult fényképezni. Gropius meghívására, huszonzét évesen lett a Bauhaus tanára, eszmei programjának és arculatának egyik kialakítója. Moholy nagy jelentőségű

fényképészeti gyakorlatával és elméletével arra mutatott rá, hogy a szűkebb értelemben vett kompozíción túlmenő, egyéb ábrázoló eszközök (fény, árnyék, tér, tömeg, szín és rajz) fokozott felhasználásával fényképi úton új tartalmakat lehet a felszínre hozni. Elsők között kezdett el fotogrammal kísérletezni. A fotómontázs tudatos alkalmazását a valóság újszerű ábrázolására szolgáló eszköznek tekintette. A Németországban fokozódó fasiszta nyomás miatt több megállón keresztül végül 1937-ben, ismét Gropius hívására, Chicagóban telepedett le, ahol részt vett az új Bauhaus megalapításában. Lévéen lételeme a tanítás, a New Bauhaus megszűnte után saját iskolát szervezett, a School of Design, amely 1944-ben főiskolai rangot nyert. Ezt az intézményt vezette korán bekövetkező haláláig.

Életpálya

1895. július 20-án született Bácsborsódon, édesanyja Stern Karolin, édesapja Weisz Lipót.

1905-ben Szegedre költöztek.

1905 és 1913 között az Állami Főgimnáziumba járt, ahol Babits Mihály is tanította.

1909-ben a Weisz helyett felvette a Nagy nevet, dr. Nagy Gusztáv nagybátyja után.

1911-ből való ez első fennmaradt verse.

1912-ben jelentek meg versei a Délmagyarország október 27-i és november 1-jei számában.

1913 őszén – érettségi után Budapestre költözött.

1916-ban, másodéves egyetemistaként vonult be katonának, Budapesten kapta meg a kiképzését, később az orosz fronton tüzérségi megfigyelőként szolgált zászlósi rangban.

1917. július 1-jén megsebesült, később tüdőfertőzést kapott.

1918. szeptember 29-én tartalékos hadnagyként szerelt le, az egyetemi tanulmányait folytatta, de szigorlatait nem tette le, így tanulmányai befejezetlenek maradtak. Babits Mihálynak írt 1918. december 18-i leveléből tudjuk, hogy nem is merült fel benne a jogi egyetem befejezésének gondolata. „Kedves Tanár Úr, hogy valamiképpen biztosítsam megélhetésemet (mert a festésből egyelőre nem tudnék megélni), újságíró lettem. Így kerül sor ismét arra, hogy verseimmel is próbálkozzam. Nagyon kérem, Kedves Tanár uramat, fogadja őket szeretettel. Mély tisztelettel Moholy Nagy László.”

1918-ban Budapesten volt az első kiállítási szereplése a Nemzeti Szalon *Hadviselt Művészek* című kiállításán. Ady Endre és felesége, Csinszka

közös lakásának falán függött *Budai táj* című festménye, gyakran felkeres-
te a már nagybeteg költőt.

1919 márciusában aláírta a magyar aktivisták közös forradalmi nyilat-
kozatát. Landau Erzsí (Ergy Landau) portrét készített róla, többek szerint
Landau tanította meg a fényképezés alapjaira.

1919. november végén Bécsbe ment.

1920 áprilisában megismerte Lucia Schultzt (Lucia Moholy), valószí-
nűleg ettől az évtől kezdve fényképez. Lucia készítette a kisméretű, 18×24
centiméteres korai fotogramokról azokat a reпрónegatívokat, amelyekről
később több nagyítást is készíthettek.

1920-ban Herwarth Walden ajánlására a berlini Fritz Gurlitt Galériá-
ban nyílt kiállítása.

1921. január 18-án házasodtak össze. Juhász Gyula egyik kiadatlan
versében megemlíti a fiatal művészt: „Az ember ötlete néha pokoli, / Nem
is tudja igazán megokolni, / Miért lett modernné éppen Moholi?”

1922-ben Moholy-Nagy és Kassák Lajos kiadták az *Új művészek köny-
vét* (Buch neuer Künstler), magyar és német nyelven egyaránt. Ez év telén
kiállítása nyílt El Liszickijjal Hannoverben.

1923 januárjában Walter Gropius meghívta iskolájába, bár ezt az iskola
tanárai közül is többen ellenezték.

1925-ben a Bauhaus Dessauban, a Gropius tervezte új épületegyüttesbe
költözött. Már itt érte meg a *Festészet, fényképészet, film* című könyvének
megjelenését.

1925-ben jelent meg Münchenben a *Festészet, fényképészet, film*
(Malerei, Fotografie, Film) című könyve.

1926-ban elkészült első filmje, a *Berlini csendélet* (Berliner Stilleben).

1928-ban indult Kassák *Munka* című folyóiratának munkatársa lett.
Amikor Gropius lemondott a Bauhaus vezetéséről, Moholy-Nagy, Breuer
Marcell, Xanti Schawinsky és mások is elhagyták az iskolát.

1929-ben jelent meg *Az anyagtól az építészetig* című könyve, ettől az
évtől kezdve készítette Piscator színházának színpadi terveit.

1929-ben, a Stuttgartban rendezett Nemzetközi Film- és Fotókiál-
lítás (Internationale Ausstellung von Film und Foto) fotográfiai szek-
ciójának összeállítója. A kiállításra meghívta André Kertészt is, aki a
következőképpen emlékezett vissza az eseményre: „Moholy-Nagy el-
sőrangú ember volt. Mint fotós, csinálta a maga dolgát, és jól csinálta.
Egyszer itt Párizsban megkért arra, hogy fotózzak le neki pár fotót a
szobrairól. Mondtam neki, szívesen, de hát végül te magad is fotós vagy.
Erre – de kedves volt – azt felelte: tudod, én csak játszom a fotóval, te
vagy a fotográfus.”

1929 és 1933 között több fotómontázzsal készült képe jelent meg a lipcsei *Die Neue Linie* címlapjain.

1930-ban Budapestre jött, az Ernst Múzeumban tartott előadást, melynek címe: *Új látás*.

1930-tól munkakapcsolatba került Kepes Györggyel. A *Portré* és *A macska* című képeivel megjelent a *Das Deutsche Lichtbild* évkönyvében. Filmet is forgatott, melynek címe *Fekete-fehér-szürke fényjáték* (Lichtspiel, schwarz-weiss-grau), melynek főszereplője a Fény-tér-modulátor, amit korábban lefényképeztetett André Kertésszel.

1934-es utolsó berlini estéjét egy díszvacsorán töltötte, ahol jelen volt Giacomo Marinetti (ekkor Mussolini kulturális minisztere), Moholy-Nagy Marinetti személyes vendégeként érkezett. Elutazása után egy amszterdami nyomdában lett tipográfiai tanácsadó, februárban feleségének így írt erről: „Tanulok, mint egy jó diák: vegyszer- és megvilágítási táblázatokat készítek, és az eljárások során rágom át magam a színes fényképezés gyakorlatán az egyszerű Kodachrom-felvételek készítésétől a nagyon komplikált sokszínű nyomatokig. Az igazi munka azonban csak akkor kezdődik majd, ha a dolog technikáját birtoklom, mindaddig ez csak fénykép, amit nagyon bonyolultan lehet elkészíteni.”

1935-ben művészeti tanácsadója lett Alexander Simpsonnak, akinek Londonban, a Picadillyn nyílt egy férfidivat-szakáruháza. Simpson meg akarta törni a tradicionális angol üzleti hagyományokat. Moholy-Nagy rendezte be az összes helyiséget és a kirakatokat is.

1936. április 4-én a Royal Photography Society önálló kiállítást rendezett neki a Russel Square 35. szám alatt. Ebben az évben új filmet forgat *A londoni állatkert új épületei* (The New Architecture at the London Zoo) címmel, amit a *Modern Architecture in England* kiállítás részeként be is mutatnak. Három fotóalbuma is megjelent ebben az évben, mindhárom Angliában: *Street Markets of London*, az *Eton Portrait* és az *An Oxford University Chest*.

1936-ban született második gyermeke, Claudia, aki 1971-ben meghalt.

1937. október 18-án nyitotta meg kapuit a New Bauhaus akadémia Chicagóban, Moholy-Nagy vezetésével. Az iskolát az Association of Art and Industries finanszírozta.

1937-es New York-i nemzetközi fotókiállítás tanácsadója.

1938-ban a Tamás Galériában Budapesten kiállította két festményét és négy fotogramját. Németországban az „entartete Kunst”-nak minősített Moholy-Nagy-képeket eltávolították az esseni, a hannoveri és a mannheimi galériákból.

1941-ben a Moholy-Nagy vezette iskola háborús feladatot is kapott az amerikai állami szervektől: háborús sérültek mentális rehabilitációjával is foglalkozott az Institut of Psychoanalyse intézettel közösen.

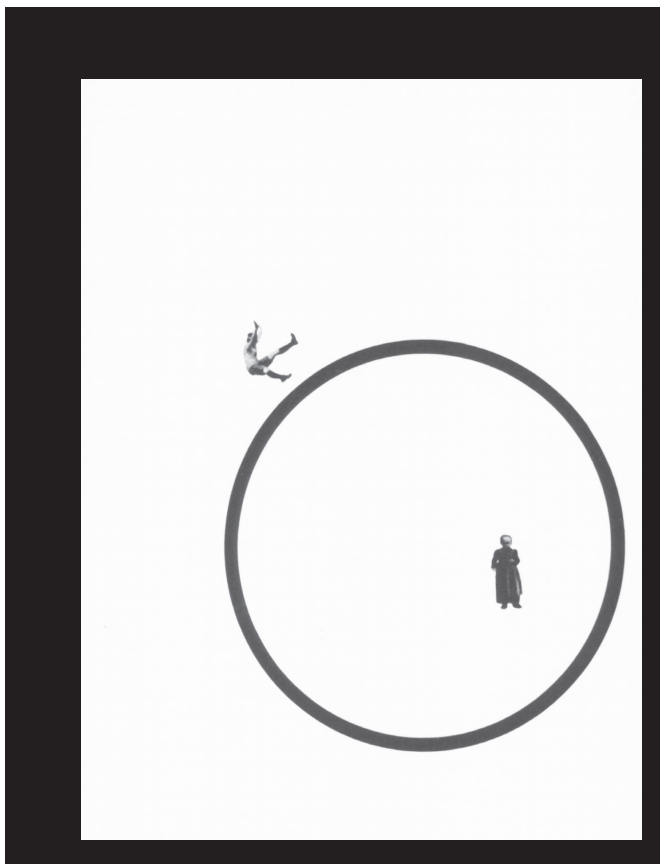
1944-ben a New Bauhaus új nevet kapott, és főiskolai rangot: Institute of Design-ra keresztelték.

1945-ben a Rockefeller Alapítványtól kapott ösztöndíjat, hogy befejezze a *Vision in motion* című könyvét. Novemberben azt gondolták orvosai, hogy szívrohama volt, később leukémia volt a diagnózis.

1946 januárjától ismét tanított, tavasszal egy előadás-sorozatot hirdetett meg a fotográfiáról; naponta kapott röntgenkezeléseket betegségére.

1946. november 24-én halt meg Chicagóban, leukémiában.

Moholy-Nagy László életrajzát Kincses Károly: (M)érték. Magyar Fotográfiai Múzeum – Magyar Fotóművészek Szövetsége (2006) című könyve alapján állítottuk össze.

Hogyan maradjak szép és fiatal? Moholy-Nagy László fotóplasztikája (1925)

Fotográfia

Kollárs István fordítása

A múlt század húszas éveinek kezdetén keltette fel a fotográfia Moholy-Nagy érdeklődését. Ebben az időben minden érdekelte, ami új volt, és ekkor kezdte tevékenységét a Bauhaus keretében is. Noha ez az 1919-ben létesített intézmény interdiszciplináris iskolaként indult, a fotográfia csak Moholy Weimarba érkezésével vált tanulmányozás tárgyává az ún. előkészítő tanfolyam keretében, amelynek során a modern formatervezés alapjaival ismerkedtek meg a fiatal hallgatók. A fotográfiával kapcsolatos nézeteit Moholy a *Festészet, fényképészet, film* című könyvében fejti ki, amely a Bauhausbücher nyolcadik füzeteként jelent meg. Érdeklődése a fénykép ontológiai kérdéseire irányul. Megkísérli, hogy a fotográfia velejéig, lényéig hatoljon, hogy elméletileg és művészi gyakorlatával konceptualizálja a fényképet, olyan pozícióba helyezze, hogy saját média-tulajdonságaival és lehetőségeivel önállóan képviselje magát... Más szóval a fotográfia nemcsak interpretatív eszköz, nemcsak hű másolatot teremt a valóságról, hanem arra is képes, hogy felfedje a valóság lényegét. Említett könyvében Moholy-Nagy saját fényképei mellett Stieglitz, Man Ray, Renger-Patzsch fotográfiáit, Hanna Hoch fotómontázsait, több saját kísérleti alkotását és sok újságfotót ad közre. Želimir Košćević szerint ebben az esetben éppen ezek a névtelen fotóriporterektől származó újságfotók a kulcsfontosságúak: „Az egyszerű újságfotót, a kísérleti próbálkozásokat, a fotogramot és fotókollázst, vagy a fotómontázst részesítve előnyben, világosan utal arra, hogy a konvencionális művészfotónak vége, és hogy a vizuális művészetek körében új fejezet kezdődik, a fotográfia fejezete.”¹

Moholy-Nagy László fotografusi opusát polimorf, néha egymással ellentétes koncepciók összességéként kell vizsgálnunk. Általánosan elfogadta a fotografiai „objektív szem” számos lehetőségét, de határozottan

elutasította, hogy a fényképet a személyes impressziók ábrázolási eszközeként kezelje. A fotográfia sajátos kifejezésmódja a tiszta optikai képet jelenti, amely mentes minden periferikus hatástól. Az ilyen alkotásokat nem „korlátozza” semmilyen kulturális konvenció, a fényképész lelkiállapota, expressziója. A valóságábrázolásnak ez az új esztétikája, amelyet Moholy-Nagy László vezet be fotográfiáival, kivételesen hatékony: az ő fotográfiája a kamera objektív optikájának eredménye, és szorosan kapcsolódik a kor szelleméhez, amelyben keletkezett. „Nagy új szemléletének optikájában a látható valóság konstrukcióként nyilvánul meg” – állapítja meg találoán Klaus Honef, áttekintve a XX. század fényképészetét.² Moholy alkotótevékenységének ebben a szakaszában kivételesen fontos, hogy milyen nézőpontból készül a felvétel. Leginkább az izgalmas felülnézeteket, a madártávlatot választotta. Ezek a felvételek a talajra merőleges nézőpontjuk következtében valóban új láttatást kínáltak, addig nem látott „alaprajzok” új vizúrait, ennél fogva a valóság valóban másféle és új vizuális értelmezését nyújtották. Elképzelhetjük a korabeli nézők csodálkozását, a képek kiváltotta izgalmut. Valószínű, hogy az ilyen fényképek az első pillanatban nem nyújtották a motívum felismerésének, egyfajta „birtoklásának” örömet. Honef odáig megy, hogy szédülésről, izgatottságról beszél, emlékeztetve arra, hogy a horrorfilmekben a madártávlat lefelé veszélyt jelez. Valamilyen izgatottság Moholy-Nagy Lászlónak azokban a képeiben is van, amelyek embereket ábrázolnak – ezt a feszültséget a fény és az árnyék izgalmas játékaival, a motívumok szokatlan konstrukcióival, drasztikus kompozíciós vágásokkal, „véletlen” és meglepő látványokkal fokozza. Mindenesetre ezek a fényképek arról tanúskodnak, hogy a művész a kor szellemében érez, olyan szenzibilitással, amely számos ellentmondástól, a civilizációs vívmányok és botlások konfrontációitól terhes korban alakult ki...

Moholy opusának sajátos darabjai a fotogramok, a fényképezőgép felhasználása nélkül alkotott fényképek. Az első ilyen képeket 1922-ben készítette, ugyanakkor, amikor hasonló képekkel kísérletezett Man Ray is Párizsban. Főként absztrakciós, jól megszerkesztett kompozíciók voltak ezek. Nagyon fontos azonban, hogy a szerző számára ezek a fényképek kulcsfontosságúak abban a törekvésében, hogy eljusson a fotográfia autentikus értelmezéséhez. „A fotogram, a kamera nélküli fényformálás a fotográfia igazi kulcsa, mert a fotográfusi eljárás abszolút tulajdonságát testesíti meg, lehetővé teszi, hogy a fényfolyamatokat közvetlenül rögzít-

² Klaus Honef: *Fotografija*. 2. fejezet. Ruhrberg Scheckenburger, Fricke, Honef, *Umjetnost dvadesetog stoljeća*, VBZ, Zagreb, 2004.

sük a fényérzékeny rétegen, függetlenül a kamerától, betekintést nyújtva egy eddig teljesen ismeretlen optikai megformálásba, amely saját törvényszerűségeit követi...”³

A fotoplasztikáknak nevezett alkotásaiban Moholy a fotómontázssal foglalkozik. A fotópapír fehér terébe alakokat és tárgyakat helyez, amelyeket egyenes vonalakkal és vonalstruktúrákkal köt össze. Valamilyen szervezett (szellemi) tér hatását kelti, amelynek sajátos geometriája a fotókolázs-fragmentumok átgondolt, tartalmi és plasztikus struktúrákba történő, logikus kapcsolódásának benyomását teszi a szemlélőre.

Egyértelmű, hogy Moholy-Nagy László fotográfiai munkássága a fényképezés történetének egyik legfontosabb fejezetét képviseli. Előtte senki sem kutatta olyan eltökélten a fotográfiai média természetét, nem volt művész, aki annyi alkotói szabadsággal, határozottsággal és egyéniséggel készített volna sajátos nyelvű, vizuális felépítésű, a valóságot karakterisztikusan értelmező és „kommentáló” fotográfiákat. A médium természetének és törvényszerűségeinek szinte megszállott kutatása és elvi álláspontjai miatt Moholy opusa örök időkre avantgárd építménynek minősült. Moholy felismerte és felfedte a fotográfiának, mint külön médiának a természetét és karakterisztikáit, amely képes arra, hogy meghódítsa a precíz, egzakt igazságokat, de a szenzibilis esztétikai vallomásokat is – amelyek annyira meggyőzően jutnak kifejezésre fotográfiáiban, fotogramjaiban és fotoplasztikáiban. Ezért foglal el Moholy-Nagy László munkássága olyan figyelemre méltó helyet a XX. század modern művészetében, de a fotográfia egész eddigi történelmében is.

³ Moholy-Nagy László kijelentése a Ruhrberg, Scheckenburger, Fricke, Honef, *Umjetnost dvadesetog stoljeća*, VBZ, Zagreb, 2004 című könyv alapján.

SZÁMAINK 2009-BEN

